چریکەی چیرۆکی فارسی

« لێدوان و وتار»

چالاکی : یووسف عەلیخانی

وەرگێڕان و ئامادەکردن: حوسێن شێربەگی

ناوی کتێب : چریکەی چیرۆکی فارسی
نووسەر : یووسف عەلیخانی
وەرگێڕانی : حوسێن شێربەگی
نۆرەی چاپ: یەکەم ١٣٨٢
رووبەرگ: ئارەش شێربەگی
پیتچن شاسەنەم (بۆکان ٠٩١٤١٨٠٥٥٩٧)
بڵاوکەرەوە: : ئاراس

ناوەرۆک

وتەیەک... ... ...

وتوویژ لەگەڵ شەهریار موندەنیپوور ... ...

وتوویژ لەگەڵ مەنسوور کووشان... ... ...

«وتەیەک»

چیرۆکی ئێرانی «فارسی» لە پرۆسەی سەد و چەند ساڵ بزاڤی خۆیدا، هەڵچوون و داچوون و جم و جۆڵێکی بەرچاوی بووە و باوەکوو بۆ ڕۆژئاواییەکان و ڕۆژهەڵاتیەکان «بێج لە کوردەکان» کەمتر ناسراوە، بەڵام ئەوەندەی وەرگێڕدرابێتە سەر زبانەکانی دیکە پێشوازی هونەری لێکراوە. ئەمە نیشاندەری ئەم واتایە بووە کە لەم زبانەدا چیرۆک نووسین بزاڤێکی زیندو و پێشکەوتووە. وەک «کوندەکوێرە«ی سادق هیدایەت و چەند بەرهەمی محەمەد عەلی جەماڵزادە و بوزورگ عەلەوی و مەحموود دەوڵەتئابادی و هووشەنگ گوڵشیری و ئەحمەد مەحموود.

بەتایبەت لەم ساڵانەی پاش شۆڕشی گەلانی ئێران دژ بە شا و دیکتاتۆریەت و... گەشەو بەرەوپێشەوەچوونی ئەم بزاڤە لە نێو ئێمەی کورددا کاریگەری و ڕەنگدانەوەی بەرچاوی بووە و تاقمێکی زۆری تامەزرۆی خۆی کردووە. لە بۆ زێدەتر ئاشنا بوون و ناسینی کامڵتر و زانستییانە لەسەر چیرۆکی ئێرانی «فارسی» لە مێژبوو لە سەرچاوە و دەقێکی باش دەگەڕام کە وەریگێڕمە سەر زبانی کوردی و دیوناسییەکی گونجاو و سەلماو لەگەڵ مێژووی ئەم بزاڤە زۆر بە کورتی و کاملی لە دوو بواری ناسینی مێژووی چیرۆکنووسینی فارسی و ناسیاری زانستی لە تەک ئاستی تیۆریکی کارەکەدا بەرهەم بێت، هەتا لە کتێبی «نەوەی سێهەم»ی یۆسف عەلیخانیدا کە ئەم کتێبە کۆی دە ئاخافتن و وتوویژە دەگەڵ دە چیرۆکنووسی ئێرانیدا، دوو

وتوویژی «مەنسوور کووشان» و «شەهریار مۆندەنیپوور»م زۆر دەگەڵ مەبەستەکەی خۆم پێ نێزیک بوو. ئەوەتانێ بە سێ مانگ بەهار و سێ مانگ هاوینی ساڵی ٨١ کۆچی واتا «شەش مانگەی بەهار و هاوینی ٢٠٠٢ی زاینی» کاری وەرگێڕانەکەم بە ئاکام گەیاندووە. بە ڕواڵەت کارەکە لە قەوارەی وتوویژدایە بەڵام لە ڕاستیدا ئەم کارە و بەتایبەت ئەو بەشەی شەهریار مۆندەنیپوور زیاتر لە لێدوان و گوتار و وتاری زانستی و تیۆریکی نیزیکترە هەتا لە وتوویژ. هەوڵمداوە تێبینی و پەڕاوێزم لە سەر دەقەکە کەم بێت و ناوە نێو دارەکان و زاراوە ناسراوەکان بە تێبینی و پەڕاوێزی زیادی خوێن تاڵ نەکەم. بەو هیوایەی خوێنەری ئەم دووکارە یا بڵێین ئەم کارە بەم خوێندنەوەیە زۆر شتی سەبارەت بە چیرۆکنووسانی ئێرانی «فارسەکانیان» و ئاستی تیۆریکی ئەم باسە بۆ ڕوون ببێتەوە.

خەرمانانی ١٣٨١ (٢٠٠٢)

حوسێن شێربەگی

بۆکان

وتووێژی یۆسف عەلیخانی

لەگەڵ

شەهریار مۆندەنیپوور

ناساندن

شەهریار مۆندەنیپوور لە نەوەی سێهەمی چیرۆکنووسانی ئێرانییە. ئەو نەوەی سێیەی کە بڕیاروایە نێوەرۆکی کەلتووری ئێرانی نەوەی یەک دەگەڵ تکنیکی نەوەی دوودا تێکەڵ کات و چیرۆکی فارسی بگەیەنێتە تەشقی خۆی. مۆندەنیپوور ساڵی ١٣٣٥ کۆچی ڕۆژی لەشاری شیراز ـ شاری حافز و سەعدی ـ هاتۆتە دنیا. ئێستاش لەوشارەدا کاربەدەستی کتێبدارییە و سەرنووسەری گۆڤاری ئەدەبی و فەرهەنگی (ئێوارەی پێنجشەممۆیان)ە.

لە پاش شۆڕشی گەلانی ئێرانەوە بەردەوام چالاکی چیرۆکنووسینی هەیە. ڕۆمانی دوو بەرگی «دڵی دڵداری» مۆندەنیپوور خەلاتی باشترین ڕۆمانی ساڵی ٧٩ ـ ٨٠ ک (٢٠٠١ ـ ٢٠٠٠) بنکە فەرهەنگییەکانی ئێرانی وەرگرت.

شەهریار لەم وتووێژەدا لەچەشنێکی تیۆریکیانە لەسەر ڕەوتی شەپۆلانی زەین ـ پرۆسەی سێلاوی هۆش ـ ئەدویَ و جار وبار ئاماژە بە چۆنیەتی کارکردنی ئەم تکنیکە لەم و ئەو چیرۆکی خۆیدا دەکات. برێ لە کارەکانی شەهریار مۆندەنیپوور ئەمانەن:

١- سێبەرەکانی ئەشکەوت
٢- هەشتەمین ڕۆژی زەوی
٣- مۆمیاو هەنگوین
٤- رۆژهەلاتی وەنەوشە
٥- مانگی نیوەڕۆیان
٦- دڵی دڵداری (ڕۆمان) و ....

لــەم وتووێــژەدا «ع» لــەجیــاتی عــەلیخــانی و «م» لــەبــری مۆندەنیپوور دەنووسین.

حوسێن شێربەگی

ع: ئێمە «ئەم کەسانەی خەڵقی جیهانی‌یەکەم» نیین هەمیشە بۆ ڕۆژئاواییەکان وەرگرێکی چاک بووینە. ئەم هەڵس و کەوتە لە ئەدەبیشدا نموودی تایبەتی خۆی هەیە. قوتابخانەکان و شێوازەکان و تەکنیکەکانی چیرۆکی ڕۆرژئاوایی بەردەوام لە چیرۆکەکانی ئێمەدا دووپات بوونەتەوە، بۆ وێنە ئەوا نیوە سەدەیەک بەسەر ڕەوتی شەپۆلانی زەیندا تێپەڕ دەبێ، کەچی ئێمە لە ئێراندا هەر بە شوێن ئەم شێوازە داین.

م: بە ڕای من تاکوو ڕادەیەک سروشتییە و درێژەی لۆژیکی ڕێبازی ئەدەبە. هەر ئەم پرسیارە لە سەردەم و زەمەنێکدا بۆ منیش کێشەیەک بوو. بە ئازایی و متمانەوە دەڵێم ساڵانێکی زۆر لە خۆم و لە ئەدەبم پرسیوە: ڕێگای منی نووسەری ڕۆژهەڵاتی لە کام لاوەیە؟

ع: وڵامێکیشتان وەچنگ کەوتووە؟

م: وڵامگەلێکم دۆزیوەتەوە، هێشتاش هەر پرسیار دەکەم و ڕەنگە هەتاکوو دووایین چیرۆکیشم دەبێ هەر پرسیار بکەم. بەڵام من دەگەڵ ئەم قسە خۆرافەدا دەژایەتیم هەیە، کە دەڵێ: ئێمەی ئێرانی فۆڕم و تەکنیکەکانی چیرۆکی کورت و ڕۆمانمان لە ڕۆژئاواوە سەرجەم و دەربەست لاسایی کردۆتەوە.

ع: چۆن؟

م: ئەم ساختە و بوختانەش زۆر بۆ سادق هیدایەت هەڵدەبەستن و دەڵێن ئەو لە فەڕەنسا دەگەل چیرۆک و ئەدەبی ئەمرۆینی جیهاندا ئاشنایی و دیوناسی پێکهێنا و هات و لە ئێرانیشدا بە زبانی فارسی کورتە چیرۆکی لە چەشن و قەوارەی ڕۆژئاوایی و نوێدا نووسی. بەڵام ئەو کەسانەی ئەم داواکاریەیان

هەیە، بۆچی لە خۆیان ناپرسن: خۆ لە پێش هیدایەتیشدا کەسانێک بوون کە دەگەڵ ئەدەبی نوێدا ناسیاوی‌یان هەبوو، ئەی بۆچی ئەمانە نەیانتوانی بە واتایەکی /حیکایەت نەبێ و چیرۆکی هونەری بێ/ کورتە چیرۆک بنووسن؟ بۆ وێنە محەمەد عەلی جەماڵزادە هەر بووە ئەم جەماڵزادەیەی کە دەیناسین و نەبووە هیدایەت. قسەی من ئەمەیە: فۆڕم و تەکنیک و گۆشەنیگاو دیدی هونەری وەکوو دام و دەزگا و ماشین نین کە بتوانین چلۆن ساز کردنیان لە ڕۆژئاواوە فێربین و لە وڵاتی خۆماندا مۆنتاجی بکەینەوە. دیوناسی ورد و تێکەڵاو بە خوێنی هیدایەت لە تەک ئەدەبی مۆدێڕنی جیهاندا «لایەن»ێکی ئەم کێشەیەیە، لایەنێکی دیکەی «زبان»ە. دەبایە لە زبانی فارسیدا بنەماکان و نۆڕمەکان و ئاشنایی سڕینەوەکان و بڵاو بوونەوەی مەجازی پاژ بۆ گشت «جزء بە کل» ـ توخمی گرینگی ڕیالیزم، پێ بە پێی شێوازی مەعریفەی ئیستقڕایی - «لێکدانەوەی لە پاژەوە بۆ گشت» و ڕووداو گەلێکی دیکە بقەومایەن و دەرکەوتایەن، هەتا بکرێ لەم زبانەدا چیرۆکی ڕیاڵیستی وسووریاڵیستی بنووسرێ. ئەمە خاڵێکی زۆر گرینگە. بە ئاگابوونەوە و وەخەبەرهاتنی زبانی فارسی لە سەردەمی شۆڕشی مەشرووتەدا «ساڵی ١٢٨٤ی کۆچی هەتاوی یان ساڵی ١٩٠٥ زایینی»، ویست و داواکاری ئازادی زبانی لە هەمبەری بنەماکانی دیکتاتۆریەتی زبانیدا، ئیرادەی ڕزگار بوونی زبانی و... بوونە هۆکاری ئەوەی ئەم زبانە لە خەوتنی چەند سەدەیی خۆی وەخەبەر بێت، پێکهاتەکانی کلاسیک و کۆنە، نۆڕمەکانی کەونارای خۆی کە داهاتی تێفکرینی قیاسی «بەراوردی» «هەڵسەنگاندنی گشت بۆ پاژ» و نا مۆدێڕن

بوون، ڕێ و شوێن بکەنەوە بۆ بنەما و نۆڕمی دەربڕینی تازە و بەم چەشنە یەکەم چیرۆکە نوێیەکان لە زبانی فارسیدا بنوسرێن. مەبەستم لە چیرۆکی نوێ، شتێکی گشتییەو ئەمە لە هەمبەری چەندان چەشنی حیکایەت و گێڕانەوە و چیرۆک و حیکایەتی حەیوانات دادەنێم، بە وتەیەکی دیکە، مەبەستم لە کورتە چیرۆک ئەو چەمکەیە کە لە وەسفەکانی «ئالین پۆ» و شێوازەکانی «گی دۆمۆپاسان»دا دەگونجێ، هەتا دووایی، یان تاکوو ئەمڕۆ. وەلحاسڵ دەڵێم ئەوەندەش خۆ بەدۆڕاو دانەنێین و، لە هەمبەریشیدا، ئەوەندەش بە ڕابردووە شانازی نەکەین. لە وتارێکدا کە بۆ بەشداری کردن لە پڕۆگرامێکی شانۆی «ئۆدی ئین» لە پاریس نووسیبووم و سازم دەکرد، هەر ئەم تێکۆشانەی خۆیابوونی بنەماکان و نۆڕمەکانی تازە و نوێی زبانی لە فارسیدا، لە ئاکامیشدا، سەرهەڵدان و خۆیابوونی چیرۆکە نوێیەکانم بە دوور و درێژی باس کرد و لێکۆڵینەوەم لە سەر کرد. ئەو خاڵانەی لە کاتی لێکۆڵینەوە کەدا بەدەر دەکەوتن و خۆیان نیشان ئەدا، سەرنجڕاکێش بوون. بۆ وێنە دەرکەوت کە چەشنی «ڕۆمانس» لە ئێراندا، ڕەنگە لە سەر یاسای سێ چەشنە ڕۆمانسی ڕۆژئاوایی نووسراوە و هاوکات بووە دەگەڵ ئەواندا. بە گشتی شێواز و تەکنیک لە ئەدەبی ئێرانیدا، وەکی نموونەیەکی درەوشاوەی ئەدەبی ڕۆژهەڵاتی، هاوتەریب دەگەڵ ڕۆژئاوا /یان ڕۆژئاوا دەگەڵ ئەودا/ هاتوونەتە پێشەوە، تاوەکوو گەیشتووینەتە زەمەنی خەواڵوویی و خەوە بەردینەیی زبانەکەمان و نووستنی فەرهەنگەکەمان. گەندەڵبوونی زبانی فارسی کە لە سەردەمی «صفویە»وە دەست پێدەکات یان دەوری توند و خێرا هەڵدەگرێ،

تاکوو سەردەمی «*قەجەر*» درێژەی بوو و گەیشتە تەشقی خۆی. هەر ئەم چەند سەدەیەی تەوەزلی و تەمەڵی و کەڕی و کوێرییە بووە هۆکاری ئەوەی کە هاوتەریب بوون و شان بە شان ڕۆیشتنی ئەدەبەکەمان کە دەگەڵ ئەدەبی بەرەو پێشکەوتی جیهان دەڕۆیی، لەگەڕ بوێستێ. هەتاکوو سەردەمی «*مەشرووتە*» کە وەخەبەر هاتنەوە دەست پێدەکا. ئێستا گریمان سەردەمێکی گەندەڵی ئاوا بە سەرماندا نەهاتبا و زبان و ئەدەبی فارسی، هەروا درەوشاوە بایە کە دەنووسرا و نووسرابوو و بەرەو کامڵبوون بهاتبایە، ئایا چەشنگەلێکی دیکە، بێج لە ڕۆمان و کورتە چیرۆکی نوێ، لە ئێراندا پێکدەهات؟ یانی چما کامڵبوون و گۆڕانکاریی ئەدەبی ئێمە کە لە چەندان چەشنی تەقرییەن وەکوو ڕۆژئاوادا درێژەی هەبوو، هەروا دەوامەی بایە، بڵێی لە فارسیدا، بۆ وێنە ئێمە کورتە چیرۆکی ئەمڕۆیی‌مان نەدەنووسی و چەشنێکی دیکەمان لە نێو جیهانی ئەدەبدا دەنووسی؟ وای بۆناچم دەمهەوێ بڵێم: ئاڵوگۆڕ لە ڕۆمانسەوە بۆ ڕۆمان، گۆڕانکاری حیکایەتی داپیرە و ئەو حیکایەتە ئامۆژگاری و ئەفسانەی دێو و پەریەیە بەرەو چیرۆکی کورتی هونەری، ئاکامی پێشکەوت لە زبانە ڕۆژئاواییەکاندا نیە. بەڵکوو لە ئاکام و دەوامەی لۆژیکی بنەما هاوبەشەکانی زبانی ئینسانە، کە ئەمەش ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵاتی نیە. بەڵکەم هەمان ئەو بنەمایانەی کە بنەماخوازەکان بە شوێن پێیەوە بوون، کە بە بێ قاڵمە قاڵم و گرفتی ئەنگوور و عەنیب و گریپ دۆزییانەوە و نەیاندۆزیەوە. دەیجا، چما لە ڕۆژئاوادا، شێواز و تەکنیکەکانی ئەفراندنی چیرۆکی ئامۆژگاری و حیکایەتەکانی «ئیزووپ» لە ڕەوتی کامڵبوونی زباندا، بوونە

شێواز و تەکنیکەکانی داهێنانی کورتە چیرۆکی ڕیالیستی لە ئێرانیشدا کە ڕەوتی کامڵبوونی ئەدەبی پەخشانی، بۆ وێنە هەتا سەدەی هەشت و نۆی کۆچی مانگی یان پانزە و شانزەی زایینی نەک ڕاست وەکوو ڕۆژئاوا هاو تەریب دەگەڵ ئەودا، بەڵکوو لە بەستێنێکی کەم و زۆر وەکوو ڕۆژئاوادا کامڵبوونی بووە و دەیبوو، نەک لە بەستێنێکی زۆر سەیر و سەمەرەدا. دەیجا کاتێ سادق هیدایەت دەستی دایە پێنووس، لە زبانی فارسیدا، نۆڕمەکان و ئاشنایی سڕینەوەکان و قەوارە و ڕووالەتەکانی خەیاڵ حازر و ئامادە بوون کە بۆ وێنە چیرۆکی ڕیالیستی «داش ئاکۆل» یان، ڕۆمان و داستانی بڵیند و زەینی و سووررریالیستی «کوندە کوێرە« بنووسرێن. نەک ئەوەی هیدایەت وەکی «کریستۆف کۆلۆمب» سواری پاپۆڕی دیوناس بوون دەگەڵ ئەدەبی ڕۆژئاوا بێت و قاڕەی ئەدەبی مۆدێرنی زبانی فارسی بدۆزێتەوە من نازانم ئەم قسە و باسە چەندە تازەیی ونوێ بوونی هەبێ، بەڵام ئەم خاڵەگرینگە کە لە پاریسدا، کە کورتەی وتارەکەم پێشکەشکرا، وەک هەمیشەی نێو چاوان و بەدشانسی، لە بەر وەرگێڕانی خراپی نووسراوەکەم لە فارسییەوە بۆ فەڕەنسەی، چەند کەسێ بۆڵە بۆڵیان هەستا بوو و دەیانووت لەو لاوە هاتووی لێرە قسە و باسی شانازی بە ڕابردووتەوە دامەزرێنی و بڵێی ئێمەش خۆمان زۆرشتمان بووە!... یانی هەمان گرێی دواکەوتوویی جیهانی سێهەمیەکان. ئەوەندەی دەمووت ئاغایان قسەی من لەم وتارەدا و لەم کورتە قەسابی کراوەیدا، شانازی کردن بەرابردووەوە بۆ قەرە بوو کردنەوەی گرێی خۆ بە کەم زانینی دواکەوتووویی نیە، من سەر قاڵی ئەوەم، باسی بنەما و نۆڕمی زبان دەکەم، دەڵێم

بەردەوامی و سەرهەڵدانی چەشنە ئەدەبییەکان پێوەندی بە دەوام و سەرهەڵدانی بنەماکانی زبانەوە هەیە و... بەڵام وەریان نەدەگرت. دەمووت ئاغایان! تەماشاکەن هەتا شێوازی مەجازی لە پاژەوە بۆ گشت لە هەمبەری ئەو چوواندنە کۆنە و کلاسیکیانەدا نەبووە باو و بڵاو نەبۆوە، نەدەکرا چیرۆکی ڕیالیستی بنووسرێ لێیان وەرنەدەگرتم و هەمان بوختانیان دووپات دەکردەوە.

ئەم ڕووداوە، لەیەکێ لە لانکە گەورەکانی زانست و توێژینەوە و سەرنجدان‌دا بۆ من زۆر سەیر و سەمەرە بوو، ئەمەش لە دۆخێکدا بوو کە خۆم زۆر بە ئاگابووم هەتاکوو قسەکانم لە قەوارەی یانەو وانە و «*زیرە بۆ کرمان*» بردندا نەبێ. ئەو هەڵەیەی کە تاقمێ لە دۆستانی بانگهێشتن کراو بە سەریان هات و دەڵێی بە گەورەییەوە پێیان بەخشیون و هەرای لێ هەڵنەستاوە. با بڕوات، بەڵام ئەم ئەزموونەمان با هەبێ. کەسێکی لێبوو، زۆر توورە ببوو/ لەوەی کە/ بۆ نالێم هەموو شتێکمان دەربەست لاسایی ڕۆژ ئاوا کردۆتەوە دەرفەتی وڵامدانەوەشی نەدامێ. ئێستا دەڵێم:ئەوە گریمان هەموو ئەدەبی ئەم سەردەمەمان لاسایی کردنەوە بێ، باشە، دانیشەو ڕەوتی ئەم لاسایی کردنەوەیە شیکەوە. دەبا ئیدی سەردەمی دێمی قسەکردن تەواو کەین. ئەم لاسایی کردنەوە چۆن و لە کام توخم و پێکهاتە و بنەمادا، لەکام لاوە و بە چ ئاکامێکەوە ڕووی داوە و جێ بەجێ بووە؟ واتا زەحمەت بکێشین و تێکۆشین بۆ ڕاقەکردن و دەربڕینی ئەدەبەکەمان، یا خۆ بەڵکەم لەمەشدا چاوەڕوانی ئەوەین کەسێک لە ڕۆژئاواوە بێت و ئەمەشمان بۆ بکا و هەر وەکوو هەڵە کەوناران و مێژوویيەکانمانیان دۆزییەوە، ڕێ و شوێنی ئەدەبی

سەردەمیشمان بۆ ڕخنەکاری و شیکاری بکەن. ئەم پێشەکییەم پێویست بوو هەتا بڵێم شێوازەکان و فۆڕمەکان و تەکنیکەکان لە بەر ئەوەی لە پێکهاتە و داڕشتنی زبانەوە پێکدێن، دەیجا توانای سەرهەڵدانیشیان لە هەر فەرهەنگ و زبانێکدا هەیە. یانی نەریتی هام و شۆ و هەڵس و کەوتی چیرۆک لە زبانە جیاوازەکاندا تەقریبەن وەکی یەک وایە. بەم گۆشەنیگا و گریمانەیەوە، دەسا ئیدی ناتوانین باس لە سەر لاسایی کردنەوە بکەین. شێوازیان تەکنیکی «فلاش بەک = گەڕانەوە بۆ ڕابردوو» لە زاتی زباندایە لە وتارێکدا نیشانم داوە و سەلماندوومە کە »*تەعلیق = داهێلان*» لە زات و هەبوونی هەر ڕستەیەکدا تەنانەت لە ڕستەی هەواڵدەریشدا هەیە. بەم پێیە زۆر سروشتیە کە لە چیرۆکی نوێی ئێرانی بە زبانی فارسیشدا بۆ وێنە بینەری فلاش بەک، داهێلان، گۆڕانی گۆشەنیگا و گەمەکردن بە زەمەنی ڕیوایەت وگێڕانەوەبین. یان هەروەها «پڕۆسەی شەپۆلی هۆش» کە لە ڕاستیدا حاڵەتێکە لە زەینی هەموو ئینسانەکاندا. دەیجا کەڵک وەرگرتن لەم تکنیکانە کە زبانی جیهانی چیرۆکن،لاسایی کردنەوە نییەئەمانە سامان و تواناییەکانی زبانن. لێرەدا کێشەی لاسایی کردنەوە ڕاست وایە. کە بێتوو منی چیرۆکنووسی ئێرانی، شەپۆلانی زەین موو بە موو هەر وەکوو «فاکنەر» نووسیویە، بینووسم، یان هەڵگرم فۆڕمی ڕۆمانەکەم بکەمە کۆپی «*قین و قرە*» ی فاکنەر، ئەمە لاسایی کردنەوەیە. چما بۆ وێنە لە ڕۆمانەکەمدا، بەم دۆزینەوەیە بگەم کە لە سێلاوی هۆشدا دەتوانم بۆ زەینی کەسێتی دوو لایەن و بەستێن ساز کەم، لایەنی نا هۆشیاری زبانی تاقەکەسی و لایەنی ناهۆشیاری زبانە خێڵەکییەکەی، ئەمە ئیدی بە ڕای من تێکۆشان و

زیاد کردنی زانستێ بە زانستە تەکینکەکان و شێوازەکانی ئەدەبە. لەم ڕایەدا ناتوانم سووک و ئاسایی بڵێم من، دەبێ حەتمەن بە بێ بوغری و لە خۆبایی بوون بڵێم: بێج لەوەی تێکۆشانەکەم سەرکەوتووە یان نا، خودی ئەم دۆزینەوەیە تێکۆشانێکی فارسییە، لە بۆ ئەوەی بڕێ قەرەبوو کردنەوە بێ لە هەمبەری ئەو گشتەی لە ئەدەبی ڕۆژئاواوە فێربووین . جائێستا تەماشای چارەنووسی ئەم دوزینەوەیە لە ئێراندا بکە، ڕەخنەگری لاوی ئێمە نەک هەر پێی نەزانیوە، ئەم بوختانەشی بۆ کردووم کە ڕەوتی سێڵاوی هۆشی «شەپۆلانی زەینی» کەسێتییەکانی ڕۆمانەکەم «دڵی دڵداری» وەکوو یەکدی وان. بڕوا ناکات کە، ڕەنگە ئێرانییەکیش بڕێ شتی لە بۆ زیادکردنی سامانی ئەدەب هەبێ. بڕواناکات کەسێکی وەک من کەساڵانێکی زۆرە ئەمانە بەوانە دەڵێمەوە و سەبارەت بەمانە وتار دەنووسم، لەم بابەتە بە ئاگام و بۆی ناچێ هەڵە یەکی ئاوا لە ڕۆمانێکدا بکەم کە هەشت ساڵم کار لەسەر کردووە. یانی دانیشتووە بیر بکاتەوە کە بەڵکوو ئەم لێکچوونەی ڕەوتەکانی شەپۆلانی زەینی کەسێتییە دژوارەکان بە ئانقەستە و داهێنەرانە بێ، کە وایە: بەم چەشنە وام دانا کە لە لایەنی یەکەمی خودی ناهۆشیاری زبانیی ئێمەدا کە سەر چاوە و ژێدەری ڕەوتی شەپۆلی زەینە، ئەڵبەت هەر کەسێک جیاوازیگەلێکی زەینی و زبانی لەگەڵ دیتراندا هەیە و لە ئاکامدا شەپۆلی زەینیشی جیاوازە دەگەڵ دیتراندا بەڵام لە لایەنی خودی ناهۆشیاری کۆ و گشتی یا خێڵەکی ئەودا تۆخمگەلێکی هاوبەشی زۆر لەگەڵ دیتراندا هەیە. هەر بەم هۆیەوە لە ڕۆمانی «دڵی دڵداری»دا لە بڕێ شوێن، شەپۆلی زەینی ڕاوچییەکی «گالش» جیاوازی هەیە دەگەڵ ئی

ڕووناکبیرێک و لە شوێنگەلێکی دیکەشدا، کە نموودی نموونەکانی ئەزەلی (archetype) حوزووریان هەیە، لێکچوونگەلێک لە شەپۆلانی زەینی ئەم دوو کەسەدا پێکدێت ...

باشە، من نەمدیت لە شوێنێک سەبارەت بەمە قسەیەک وترابێ. بە کۆکردنەوە دەڵێم کەشف و دۆزینەوە. لە بەر ئەوەی ساڵانێکی زۆرە لە وەرگێرانی ژێدەری بایەخداری ئەدەب بێ بەشین و زۆر دوورنیە، ساڵانێکی بەر لە من، لەو وڵاتانە کەسێک ئەمەی گوتبێ و کۆنەی کردبێ. دەبا وەگەڕێینە سەر خودی باسەکەمان. هەتا ئێرە دەگەڵ ئێوەدام کە بۆی دەچێ لە چۆنیەتی کەڵک وەرگرتن لە تەکنیکەکان و شێوازەکان‌دا لاسایی کردنەوە هەبێ، نموونەکەشی لەمڕۆژانەدا زۆر زۆر و بە ئاشکرا دەبینین، لەو شتەدا کە ئەدەبی پاش نوێخوازی پێدەڵێن. من بڕوام وایە پاش نوێخوازی سەرهەڵدان و داهاتی سروشتی نوێ خوازییە و گوزارەکانی دژوازی ئەو کاریگەری زۆریان بەسەر تێفکرینی مرۆڤدا هەیە و دەیان بێ. بڕوام وایە چما کاتێک تیۆر و بیرۆکەکانی دریدا کامڵ ببنەوە، بنەماو بنچینەی بنیاتی گەورەی بڕوا گەل و چەمکەکانی ئینسان لەرزۆک دەکات و بەڵکەم ویرانی دەکەن. لە ڕاستیدا لە پێش ئەوەیدا ئەم قسانە وەرگێڕدرێنە سەر زبانی فارسی، لە چیرۆکی «*ئەو گورانیانەی داوود لە »با« دا خوێندوونی*» بەگشت ڕەگ و پێستمەوە هەستم پێکردبوون، بڕێک یا بەشێک لە کارکردی بنەماکان و بنیاتەکانی زبانی لە خۆیا بوونی تێفکریندا. بەم هۆیەوە گوزارەکانی پاش‌نوێخوازی لەلام زۆر جوان و سەرەکین. بەڵام هەر لێرەدا، ڕاست بە هۆی حاڵیبون لە گرینگی و بایەخی پاش نوێخوازییەوە دەڵێم و ڕادە گەیەنم کە تاقمێ لە

نووسـەران و شـاعیرانی ئێمـە، بابـەتـەکـەیـان زۆر ئاسـایی و سـانا گرتووە و ناسیاوییەکی تێکەڵ و سەرەتایی، لە ڕادەی ڕێوێنیەکانی تیۆرەکانی ئەدەبیان لە سەر پاش نویێ خوازی هەیە و گومانەکانی خۆیـان بـەسـەر ئـەم گەڕیانـەدا دادەسـەپێنن. قسـەی مـن ئـەمـەیـە: خۆشەویستان! بریا هەر بەم سووک و ساناییە بایە، کە وانیە. لە ڕاستیدا بڕیار وایە پاشنوێخوازی بە زەبری کوتک و تەور و داسی ئەندێشە ڕەگ و ڕیشەی تێفکرینی ئوستوورەیی هەڵکەنێ. ئـەو کـارەی کـە نوێخـوازی دەروەسـتی نـەهـات و بـۆی نـەکـرا و تـەنانـەت لـەم دواییانـەدا بـووە هاونشـینی تێفکرینی ئوسـتوورەیی. دەیجا، لە هەمبەری تێفکرینێکی ئاوەها گەورە و گرینگدا ناتوانین بە سانایی و ساویلکەیی داواکاری زاناییمان هەبێ و بێج لەمانە بە پێی ئەو دادوەری و ڕەخنە بنووسین، دیتوومە ڕەخنەگرێکی لاو وێـڕای تێکـەڵ کردنـی چـەنـد گـوزارەی ناکـامڵی بـارتی یـەکـەم و دووهەم. و باختین و دریدا و فۆکۆ لە وتارێکدا، زۆر بەبڕشت و بـەمتمانـەیـەکی ئۆسـتوورەییـەوە ـ کـە نـاوەکـەی دیکـەی «جـەهلی مورەککەب»ە ـ لە بۆ ڕۆمان و هەبوون و نەبوونی ڕۆمـان حـوکم دەردەبڕێ. بۆ وێنە دەڵێ: «*ڕۆمان دەبێ پرسیارێک لە هەبوون بێ*» سـەرنـج بـدەنـە وشـەی «دەبێ» کـاتێ کـابرا دیعایـەی پاش نوێخوازی هەیە. لە لایەکی دیکەوە هەر ئەم لاوە، وەکوو تاقمێکی دیکە، بە هەڵە و تاوان، حوکم دەکات کە زبان و دەق بێ واتان. زۆر گاڵتە جارە. گوزارەی «*n واتا داربوونی دەق* »ی دەگەڵ بێ واتـا بـوون بـە هەڵـە حـاڵی بـووە. گاڵتـە جـاڕتر ئـەمـەیـە کـە لـە ڕەخنەیەکدا دیتم ڕەخنـەگرێکی لاو، لـەسـەرەتـادا ئێخـە و بـەرۆکـی شاعیری گرتبوو و پیێ دەوت تۆ چەشنێک کار دەکەی کە دەڵێی

زبـان واتـای هـەیـە »ئـەمـە تـاوانی شـاعیرە لـە ڕوانگـەی ئـەم ڕەخنـەگرەوە، لـە پاشـان هـەر لـەم وتـارەدا لـە پـاش چـەند جار داواکـاری ئـەوەی زبـان واتـای نیـە،دیسـانەکـە ئێخـەی شـاعیری گرتبـوو و دەیـووت شـێعرەکانی تۆ ئاشـنایی سـڕینەوەی نیـە. بـە خـودای هـەرکـەسـێ بڕێـک لـەم دید و ڕوانگـە تازانـە بزانـێ، لـە خوێندنەوەی ئەم شتە تێکەڵ و پێکەڵانە و ئەم هەڵە زۆرانە، لە بەر پێکەنین فرمێسکی لـە چاوان هەڵدەقوڵێ. ئاخـە ئاشـنایی سـڕینەوە پێوەنـدی بـە سـەردەمـی پـێش بیرۆکـەی «مـەرگی نووسـەر»ەوە هەیە. پێوەستە بە حـەوزەی بـاوەڕ پێکردنـی درووسـتی دەلالـەت و هـاو دەنگی دەلالـەت لـە زەینـی نووسـەر و خوێنـەردا. لـە ڕاسـتیدا پێوەسـتە بـە سـەردەمـی ئـەو بڕوایـەکـە دەڵـێ واتـای دەق شـیاوی گواستنەوەیە. ئـەمـە چ پێوەندییـەکی هـەیـە بـە بیرۆکـەی «مـەرگی نووسـەر و n واتادار بوونی دەق»ەوە، یا لە ڕاستیدا ئەمە دژایەتی هـەیـە لەگـەڵ داواکـاری جـەنـابی ڕەخنـەگر کـە زبـان بـە بـێ واتـا دادەنێ. بە ڕاستی بەزەیی بزوێنن ئەم چـەشـنە متمانـە کردنانـە بـە زانسـتی خۆمـان... ئاخـە لـە بـۆ حـاڵیبونی ڕاسـت و درووسـت لـە «پاش نوێخوازی»، دەبێ لانـیکـەم لـە »سووسـۆڕ»ەوە دەست پێ بکـەین و بێینـە بـەرەوە، لـە فـەلسـەفـەشدا لانی کـەم لـە «هایدگـەر»ەوە. ئـەو هایدگـەرەی کـە هێشـتا زبـانی فارسـی بـەو چـەشـنەی پێویسـتە توانـای وەرگـرتن و وەرگێـڕان و پێشـکـەش کردنی دەقی ئەوی نیە. لە پاش خوێندنـەوەی ئـەمانـە و حـاڵیبوون لەمانـە، بـەڵکوو بکرێ، زات بکرێ و شتێ بنووسرێ. ئـەگینا هـەر ئەم بەزمەساتە ناخۆشانەی داواکان و متمانەکانی کەسانی وەکوو ئـەم ڕەخنـەگرە لاوە دووپـات دەبنـەوە، کـە خـوا بکـا ئـەم چـەشـنە

ڕەخنانە، لە سنوورەکانمانەوە نەگەنە هەندەران، ئاخە مایەی بێ ئابڕووییە، خراپتر لە خراپە. خاڵی گرینگ ئەمەیە کە پاش نوێخوازی، بە هەموو گەورەیی و دژوازییەکان و سازە ناسازەکانی خۆیەوە، بۆچوونێک یا گریمانەیەکە لە شانی گریمانەکانی دیکەدا. زانست، مێژووی زانست و حاڵیبوونی زانستی ئاوامان فێردەکەن کە: نابێ هەرگیز متمانەی ئوستوورەیی و متمانەی نیۆتۆنیمان لە بۆ بیرۆکەیەک هەبێ. وشەی «گریمانە« کە لەسەر ئەم چەشنە بیر و بڕوایانە دادەندرێ، یان لە سەر هەرچەشنە پێش نیارێکی تێفکرین و ئەندێشە، دەربڕ و ئاخێوەرو ئاشکرا کەرەوەی زۆر قسەو باس و مێژووە. ئاشکرا کەرەوە و دەربڕی ئەو خوێنانەیە کە بە سەر ویشکە فیکرییەوە چەڵغەی بەستووە. حاسڵی ئەزموونی زانستە لەو نەزانینانەوە کە بە نێوی زانست و فەلسەفەوە سەریان هەڵداوە لەو کەسانە و گەندەڵبوونەکان و ئەو کاولبوونانەی کە داهاتی ئەم چەشنە ئاڵا هەڵگرتنە ناجوامێرانەیە. تازە بەسەر ئەمانەشدا لێی زیاد کە : کێشەی ئەوەی بڕێک زانین تاوانبارانەترە لە نەزانین. من خۆم، ئەو ڕۆژەی کە زەردەخەنەی ڕووناکبیرێکی شاری نیۆیۆرکم لە پاش بیستنی وشەی پاش نوێخوازی دیت، بۆم دەرکەوت کە ئەوانیش ئەم چەشنە تاوتۆیانەیان بە سەردا تێپەڕ بووە و لێم حاڵیبوو وا باشە کە ئەم قسەو تێفکرینەش پێشنیارێک بێ لە شانی سەدان پێشنیاری دیکەدا دای بنێین، بازۆریشمان خۆش بوێ. هەر چەندەش لەگەڵ هەست و بارودۆخ و کەش و هەوای جەوانی و گەنجی ئێمە لەم سەردەمی پاش شەڕ و بڵاو بوونەوەی سروشتی «نەیهیلیزم»ەدا هاودڵی و هاودەنگی هەبێ و تەنانەت

هەرچەندەش دەگەڵ «شیزوفێرنی» باوی بە نێوی هونەرەوە تێکەڵ بووبێ. هەر لەم بەستێنەدا، دەگەینە چیرۆکەکان، باشە من زۆر دەیسەلمێنم کە نەبوونی «حەتمی بوونی»ی ڕاستەقینە یان ڕەها نەبوونی ڕاستەقینە یان لانی کەم حەتمی نەبوونی ڕاستەقینەی چیرۆکی بەستێنێکی دابینکراو وهونەرمەندانەی ئەمڕۆینەیە. ئاماژەم کردووە بۆ چیرۆکی *«ئەو گۆرانیانەی داود لە »با« دا خوێندوویەتی»* کە لە بەر ئەوەی دەگەڵ کۆچیرۆکی *«هەشتەمین ڕۆژی زەوی»*دا لە چاپ دراوە، لە ژێر سێبەری چیرۆکی «هەشتەمین ڕۆژی زەویدا» ون بوو و سەرنجی نەدرایە ـ دیسان لەم چەمکی حەتمی نەبوونی ڕاستەقینە نێزیک بوومەتەوە. لە ڕاستیدا بە پێی بیرۆکەی فیزیکی «هایزنبێرگ» بۆ خۆم زاراوەی حەتمی نەبوونی ڕاستە قینەی «چیرۆکیی»م چێ کردووە و نازانم کەسێکی دیکە لەوە پێش ئەمەی کردووە یان نا؟ دەمەوێ ئەمانە بڵێم، هەتا ئەو کەسەی وا لەم قسانە قەڵس دەبێ و خۆی پێ موخاتەبی ئەم ڕەخنەی ڕەخنەییەیە، ئەو بوختانەم لێنەدا کە من دژ بە پاشمۆدێرنیزمم. لە چیرۆکی *«کات»*دا سێ گێڕانەوەی جیاواز لە ڕووداوێک هەیە، کە جار و باریش دژ بەیەکن. لە شانی یەکدیدا، هاو تەریب و یەک قرتێنەر. لە چیرۆکی ئەو «گۆرانیانەی داوود لە »با« دا خوێندوونی» قسەی ئاخێوەری چیرۆک ئەمەیە گۆڕینی وشەیەک دەتوانێ چارەنووس و تواناییەکانی چیرۆکێک بگۆڕێ. ـ چما ئەم کەرامەتە هەیە لێکۆڵینەوەیەک بکەن کە هەر ئەم ڕستەیە و واتاکەی، بۆتە بابەت و هەوێنی چەند چیرۆکی کۆپی کراو لە ڕووی کارەکانی منەوە... ـ لێگەڕێین... بەڵام بەم فیکرانەوە، دەڵێم چیرۆکی پاشنوێخوازی،

ئەوەنیە کە بەردەوام و خێرا خێرا نووسەر بێتە ناو چیرۆک و دەگەڵ کەسێتییەکانی چیرۆکدا قسەکانی بارتی دووهەم و دریدا و فۆکۆ کاوێژ بکاتەوە. زۆر لەم کارانە باشتر، لە دەیەی هەشتاو تەنانەت دەیەی حەفتای زایندا لە ڕۆژئاوا کراوە. ئەوا بڕێ لەمانە تازە لە گۆڤارەکانی ئێمەدا لە چاپ ئەدرێن و وەردەگێڕدرێنەوە. لە ڕاستیدا هەر ئەم کردەی هاتنە ناو چیرۆکی نووسەر، یان قسەکردنەکەی دەگەڵ کەسێتییەکان. ئێدی کۆن و شیتاڵ شیتاڵ بووە. ناوم ناوە حاڵەت، نەک شێواز، لە بەر ئەوەی کار و داهێنانێکی زۆر گرینگ نیە و کۆپی ئێرانی ئەم حاڵەت یا تەکنیکە «هەرە زۆر» کەڵکی لێوەردەگرن. زۆریان هەر نەبوونەتە چیرۆکی هونەری و چیرۆکێکی فانتازیان. چما سەرنج بدەنە جیاوازی ئەم دوو چەشنە چیرۆکە »هونەری و فانتازیایی» کێشەکە ڕوون دەبێتەوە. لە هەر دۆخێکدا، هێشتا هەر لە وڵامی پرسیاری یەکەمتاندام و دەڵێم کە لێرەدا، هاو دەنگ دەگەڵ قسەی ئێوە، دەڵێم کە ئەم کارانە - نەک ئەو چیرۆکە ڕاستینانەو هونەرمەندانەی کە لەم ساڵانەدا، کەم بەڵام نووسراون - دووپات بوونەوەن. کۆچیرۆکی «کتێبخانەی بابل» بەرهەمی بۆرخێس بخوێننەوە و دەگەڵ فۆتۆکۆپیە ئێرانیەکانیدا بەراوردیان کەن - کە مەستانە وەکوو ئەو عارەبەی کە ئاوی گۆلە سوێرەکەی دەبردودەیڕشتە دیجلەوە - گوزارە تیۆریەکانیان کردۆتە چیرۆک و بۆ وێنە قسەی تەواوی چیرۆکەکانیان ئەمەیە کە دەق واتایەکی نیە و نووسەر حەیرانە لە هەمبەری کردەی کەسێتییەکانی چیرۆکەکانیدا. نێوەکان و نموونەکان زۆرن، کۆندیڕا نموونەیەکیەتی. ئاستۆریاس چیرۆکێکی هەیە کە لەودا

کەسێتیەکانی چیرۆکەکانی نووسەر لە سەر گۆڕەکەی وەکۆ بوونەتەوە و باسی نووسەر «ئەو» و چیرۆکەکانی دەکەن. ئەم نموونانە زۆرن، بە چەشنێ کە دەڵێی هەر نووسەرێ، کەم و زۆر، لە کۆی بەرهەمەکان و داهێنانەکان و تاقیکارییەکانیدا، یەک دوو دانە لەم ئەزموونانەی کردووە. بەڵام ئاوا دەنگۆ و یاووتا بڵاو بۆتەوە و هەر ئەمەیە و بێج لەمە هیچ کە لە ئێراندا، بۆ وێنە چیرۆکی «ئاغەی نووسەر تازەکارە« بەرهەمی بارام سادقی وە یاد دەهێنینەوە. دووپاتی کەمەوە کە حیسابی ئەو چیرۆکە ڕاستینە و جوانانە کە نووسراون دەبێ لە سیریاڵ سازاندن و کۆپی کاریەکان جیا کەینەوە. ڕێز و بایەخی کاری ڕەسەن، لە نێوان دەیان کلێشەو کۆنە نوێن دا، دەمێنێتەوە و لەم چەشنە داستانانەمان هەیە... .

بەم پێیە خودی شێواز و تەکنیکەکان، جیهانیی زبان و ئەدەبن. هیچ فەرهەنگ و نەتەوەیەک ناتوانێ داواکاربێ کە بۆ وێنە تەکنیکی فلاش بەک یان شەپۆلانی زەین، یان حوزووری نووسەر لەدەقدا ئی ئەوە، لەبەر ئەوەی یەکەم جار و زۆرتر نووسەرانی ئەم فەرهەنگە یا ئەو نەتەوەیە دەکاریان کردووە. بەڵام چەشنی کەڵک وەرگرتن لەم شێواز و تەکنیکانە دا. . بەڵێ، لاسای کردنەوە هەیە و زۆریش هەیە. ئێستا با بڕۆینە سۆراغی پڕۆسەی شەپۆلانی زەین کە خودی من لانی کەم لە ڕۆمانی «دڵی دڵداری»دا کەڵکم لێوەرگرتووە، ئێمە ناتوانین تاریف و وەسفێکی ڕاست لە ڕەوتی شەپۆلانی زەین بەدەستەوە بدەین! بۆچی؟ لەبەر ئەوەی پڕۆسەی شەپۆلانی هۆش پەیوەندی بە حاڵەتی بەر لە وتەی زەینەوە هەیە و تاک بێژی دەروونیی پێوەندی بە حاڵەتی

پاش وتەوە هەیە، ئەو حاڵەتە لە زەیندا کە تێفکرین یان بابەتی فیکری یا تەنانەت هەست دەچێتە ژێر یاسای زبانەوە یانی دەیسەلمێنێ کە نۆرم و ڕێزمانی زبانی بپارێزێ و دەیسەلمێنێ کە وشە دەورگێڕبێ.

ع: یانی بەم پێیە ڕێگەیەک بۆ ناسینی ڕەوتی شەپۆلانی زەین نیە؟

م: ڕەوتی شەپۆلانی زەین تەم و مژاوی ولێڵە. پێوەندی بە شوێنێکەوە هەیە کە ئێمە ئاگاداری و زاڵبونی زبانیمان بەسەریەوە نیە. بە ڕای من ئەم پرۆسەیە بەر دەوام لە زەینی ئێمەدا دێ و دەچێ و دەخوشێ و چەشنێک، حوزوور و ئامادە بوون لە خودی ناهۆشیاری ئەم شتەیە: خودی ناهۆشیاری زبانی ...

ع: ئێوە چما بتانهەوێ ئاماژەیەک بۆ چیرۆکەکانی خۆتان بکەن، کامیان بۆنموونە دێننەوە؟

م: بۆ وێنە لە چیرۆکی «کات»دا لە برێ لەم شێوازەم کەڵک وەرگرتووە. لە چیرۆکی «کات»دا زەینی ئەو کەسەی وا لە «عەمار ئاو» دا خۆی حەشارداوە، لە نێوان تاک بێژی دەروونی و پرۆسەی شەپۆلانی زەیندا لە جم و جۆڵ دایە. لە ڕۆمانی «دڵی دڵداری»دا زۆرترین کەڵکم لەم شێوازە گرتووە. یانی لە نێو دەقدا، لە برێ شوێندا ڕاستە و خۆ چوومەتە نێو زەینی کە سێتییەکانەوە و، بێج لە تاکبێژی دەروونی ئەوان، شەپۆلانی زەینیشیانم بە وشە نووسیوەتەوە. خاڵی گرنگ ئەمەیەکە ئەو کاتەی کەسێتی یەکان جیاوازان سروشتی ئەوەیە کە هەروەک وتەی ئەوان، گوتارەکانی دەروونیشیان دەبێ لە بابەت یاساو نۆرم و فەرهەنگی وشەوە جیاواز بێ. بەڵام لە کاتی نووسینی ڕۆمانەکەدا، خاڵێکی گرنگتر و

لەپاش ئەوەم دۆزیەوە. دیسانەکەش ئەم بابەتەم لە هیچ شوێنێکدا نەبینیوە و بەڵکەم داهێنانێکی نویٚ بێت. ئەویش ئەم شتەیە: بە پێی یاسا، ناوەندی پێش وتەیی زەینی «کە سێتی»ش دەبیٚ خاوەن دوو بەش بێت. وتم باشە بێتوو ناوەندی پێش وتە ئەو بەشەیە کە لە ناوچەی خودی ناهۆشیاری زەینی کەسێتیدایە، دەسا لێرە دا بێج لە خودی ناهۆشیاری تاک، خودی ناهۆشیاری کۆیی تاکیش حوزووری هەیە. بەم پێیە، هەر بە پێی وەسفی خودی ناهۆشیاری کۆ، زەینی مرۆ، بە هەر کەسێتییەکەوە، لە سەر مەرجی هاوبەشیی عەشیرەتی و خێڵەکی، لەگەڵ یەکدیدا لێکچوونێکی زۆریان دەبیٚ. ئەو لێکچوونانەی کە هەبوونیان لە حوزووری نموونە ئەزەلیەکاندا لە لایەنی خودی ناهۆشیاری کۆوەیە. بەم چەشنەیە کە دەتوانین شەپۆلانی زەینی پیاوێکی وەکوو کاکایی لەو کاتەدا کە لە بەستێنی فەرهەنگی وشەیی و وێنەیی ئەودا لەجم و جۆڵدایە، لە شوێنی وەیاد هاتنەوەی خودی ناهۆشیاری خێڵەکی ئەودا دەگەڵ بەستێنی شەپۆلانی زەینی پیاوێکی وەکی داوود هاو تەریب کەین، بەو مەرجەی کە لە وەیاد هاتنەوەکانی خودی ناهۆشیاری خێڵەکی داوود نێزیک بوو بێتەوە. یانی بۆ وێنە بورجی بابل هەم لە زەینی کابرایەکی «گاڵش»دا سێبەری هەیە »لە بڕواکانی ئاینی ئەوڕا و لە بریٚ هۆی دیکەی خودی ناهۆشیاری خێڵەکیڕا»، هەم لە زەینی ڕووناکبیرێکدا. گوڵشیری مەزن لە کۆڕی ڕەخنەیی و لێدوانی «دڵی دڵداری»دا، لە شوێنی گۆڤاری «کارنامە«دا وتی: «ئەم ڕۆمانە لە سنووری شاکار دایە« ڕەخنەکەیشی هەر سەبارەت بەم پڕۆسەی شەپۆلانی زەینی و بارستایی ئەوان بوو. دڵم پێوە نەبوو لەمەودایەکی نێزیک چاپ بوونی ڕۆمانەکە، ئەو بابەتە بدرکێنم. لە

پاش کۆڕەکە، لە شانی خێزانی دانیشتبوو چووم و چۆنیەتی ئەم لێکچوونانەی وتەی زەینی دوکەسێتی جیاوازم بۆ باس کرد، تەماشایەکی کردم و بێدەنگ ما. نازانم بڕوای کرد و سەلماندی، یا بڕوای نەکرد. مەخابن، ئیدی ببڕاببڕ ئەم دەرفەتە نەڕەخسا بۆم تا نموونەکانی پێ نیشان دەم، مەخابن لە کیس چوو...

بەڵام سەرەڕای هەمووی ئەم قسانە، نابێ لەیادمان بچێتەوە کە ئەسڵی پڕۆسەی شەپۆلانی زەین، ناتوانرێ بنووسرێ.

ع: هەر بەهۆکاری نەبوونی زانیاری و نەناسینەوە؟

م: بەڵێ، لەبەر ئەوەی لە شوێنێکدا دەقەومێ کە ئێمە سەبارەت بەوێ زانیاریەکی زۆرمان نیە. بەم پێیە نووسین سەبارەت بە ڕەوتی شەپۆلانی زەین بە چەشنێکی تەواوەن بە ئەمەک و وەفادارانە بەم پڕۆسەیە نابێ و ناگونجێ، مەگەم نووسەر بکەوێتە دۆخێکی تایبەتەوە، دۆخ و حاڵەتێکی وەها کە بڕێجار شاعیریان بەگشتی هەرکام لە ئێمە. بڕێجار ئەزموون و تاقی مان کردۆتەوە.
.

ع: وای بۆ دەچم مەبەستتان ئەو دۆخ و حاڵەتەیە کە »شو هوود» ی پێدەڵێن ؟

م: بەڵکەم وابێ، بە هەر حاڵ حاڵەتێکی تایبەتە کە تاقمێ ناوی «شوهوود»یان لێناوە. لەم حاڵەدا نووسەر دەگاتە نووسینی ناهۆشیارانە، یانی هێزی ئەو «منی بەرزتری زبانی» یەی وەلادەنێ و بە چەشنێک قەڵەمبازێک ئەدات بە سەر کاتی پێش لەوتەی زەینی کەسێتی چیرۆکەکەی‌دا. بۆ گەیشتن بە حاڵەتێکی ئاوا، پێویستە نووسەر لە پێشدا دەگەڵ کەسێتی چیرۆکەکەی ببێتە جەوهەر و زاتێک و لە پاشان بگاتە پلەی شوهوودی «بیرگەیی،

زبانی» و نووسینەوەی ناهۆشیار وەکارکەوێ، کە ئەم حاڵەتە بە گومانی من زۆر دەگمەن وکەمە.

ع: بۆچی؟

م: لەبەرئەوەی زۆر چەتوون دەتوانرێ ئەم «منی بەرزتری زبانی» یە کۆنترۆڵ بکرێ. هەر نووسەرێ کاتێ ڕەوتی شەپۆلانی زەین دەنووسێ، یاسا و ڕێسا و شێوازێک بۆ خۆی دادێنێ و بە سۆنگەی ئەمانەوە وا دەنوێنێ کە ئەم وشانەی دەخوێندرێنەوە، ڕەوتی شەپۆلانی زەینی فلانە کەسێتی چیرۆکن. سووریالیستەکان لە زەمەنی خۆیاندا تێکۆشان بەم شتە بگەن، کە ئەڵبەت ئەم شێوازە زۆر جار ناکرێ. نەک بڵێین هەرناکرێ و نابێ، دژوار و چەتوونە منی بەرزتری زبانی کەڕو کوێرکەین. بەم پێ و دانگەزۆربەی ئەو نووسراوانەی بە نێوی ڕەوتی شەپۆلانی زەینەوە دەنووسرێن، لە ڕاستیدا وانواندن یا ڕووالەتی پرۆسەی شەپۆلانی زەینن. لە ناوەندی پێش وتەی زەیندا، ڕستە هەبوونی نیە، ئەوەی لەوێ هەیە، چما هەست ئامێز بن، بێتوو چەمکێک بن، هێشتا نەچوونەتە ژێر ڕێسا و نۆڕمی زبانەوە. بەڵکەم بتوانین حاڵەتی ئەو کەرەسەیانەی لەم ناوەندەدا وەکۆ بوونەتەوە، دەگەڵ حاڵەتی چوارەمی «*مان*» بەیەک بچوێنین. چەشنێک حوزووری ئەسیری و بەکێش کە ئامادەی گۆڕان بۆ زبانە. بەڵام بۆ وێنە لە ڕۆمانی «تووڕەیی و زەنازەنا»دا تەماشادەکەین «بێنجی لە زەینیدا ڕستە دەڵێ یان «کۆئێنتن» ڕستەی کامڵ و تەواو لە نێو ئاژاوەی وشەو گوزارە کانیدا دەردەبڕێ. بە هەرحاڵ هەر نووسەرێک بۆ کاریگەری ڕەوتی شەپۆلانی زەینی کەسێتی چیروکەکەی قەول و قەراری شێوازێک لەگەڵ خوێنەرەکەی

دادەنێ.

ع: دەسپێکی ئەم گەڕیان و پڕۆسەیە بۆ وێنە لە »جوێس و ویرجینیا وۆڵف»ەوە دەزانن کە ئەڵبەت ئێمە هێشتا نەمانتوانیوە «ئوولیسووس»ی جۆیس یا وەرگێڕانی سەرکەوتووی وۆڵف بخوێنینەوە...

م:ئەڵبەت... بەڵام میلان کۆندیرا شوێنی ئەم پڕۆسەیەی لە «ئاناکارنینای» تالستۆی شدا دۆزیوەتەوە. لە کۆندیرا دەگێڕنەوە: ئەو جێگەی ئاناکارنینا بەڕێ دەکەوێ و بە شوێن یارەکەیدا دەگەڕێ زۆر وەکی پڕۆسەیەکی شەپۆلانی زەین وایە، لەم دیمەنەدا گێڕەوەر «ئاخێوەر»ی چیرۆک جیهان خێراخێرا لە چاوی «ئانا»وە تێکەڵ دەگەڵ هەستەکانی ئەو وەسف دەکات. ئەمە هەمان دیمەنێکە کەکۆتاییەکەی دەگاتە دانشتنی ئانا لە بەر شەمەنەفەرەکەو خۆکوشتنەکەی.

ع: بەم چەشنە دەبێ تاکبێژی کەسێتی‌یەکانی شەکسپێریش ئاوا دابنێین.

م: نا، ئەوان هۆشیارانەن. تاکبێژی شانۆیین. گێڕانەوەی وتەی کۆندیرام بۆ ئاگاداری وت. حەتمەن ئەویش مەبەستی ئەمە نەبووە کە ئەو وێنە یەکبەدووای یەکانەی کە تالستۆی لە پلەی زانای گشتی‌دا لە نێزیکەی کۆتایی «ئاناکارنینا»دا پێشکەشی دەکات، بە وردی ڕەوتی شەپۆلانی زەینن. بە هۆی جیاواز بوونی چەشنی کردە دەگەڵ وێنەدا لەو چەند لاپەڕەدا، جۆرێک نێزیکی. لە یادەوەری واتایی و یادەوەری وێنەیی کە بنچینەی شەپولانی زەین دەبیندرێ... بەڵام جۆیس چی‌دەکات؟ ئەو تەکنیک گەلێکی لە بۆ دیسانەوە نواندن داهێناوەیان دەکار کردووە، وەکوو لەم

چەشنە: نووساندنی وشەکان بە یەکدییەوە، یان پێکەوە نووساندنی پاژگەلێ لە وشە جیاوازەکان بەیەکەوە. بۆچی؟ من بۆ پێشاندانی بیرگەی ئینسانی کە سەر چاوەی شەپۆلانی زەینە. مۆدێلێکم ساز کردووە. دەڵێم گۆیەک کە لە نێوەوە بە هۆی چەند لەتکێکی گچکەوە ئاوێنەکاری کراوە، بێننە بەر زەینتان. بەسەر هەرکام لەم ئاوێنانەوە وێنەی بیرەوەرییەکی ئێمە چەسپاوە. ئاوێنەکان، وێنەکانیان بەسەر یەکدا دەنوێننەوە. یانی بە هەر ئاوێنە یەکەوە، بێج لە وێنەی پێوەست بە خۆیەوە، وێنەی سەدان ئاوێنەی دیکەش کە لەسووچی وێنە نواندنەوەی ئەودان، دووبارە دەنوێننەوە. ئێستا چما لە ناوەندی ئەم ئاوێنەدا ڕاوێستین، بە چەشنێکی کە تەنانەت سەرێ و خوارییەکیش لە گۆڕێدانەبێ، دەڵێی لە چەشنی وێنە، لە ناوەندی بیرگەماندا ڕاوێستاوین. داخۆ هیچ کاتێ لە ئاوێنەکاری ساپیتکی گومەزی شوێنە پیرۆزەکان وردبوونەتەوە؟ سەدان لەتکەوێنەی خۆمان، لە ئاوێنە جیاوازەکاندا دەبینین. دۆخی ئێمە لە ناوەندی بیرگەماندا بەم چەشنەیە بیرەوەرییەکانمان سەربەخۆ و جیاواز لە یەکدی، لە بیرگەدا، ئارشیونەکراون. وەیاد هاتنەوەی بیرەوەریگەلێکی دیکەی لەگەڵدایە. هەر بەم سۆنگەوەیە کە ڕەوتی وەیاد هاتنەوەی واتاکان یان وردتر بڵێین. وەیاد هاتنەوەی وێنەیی پێکدێ. بۆ وێنەی وایدانێن بەسەر بیرەوەری. یەکەم ڕۆژی چوونە قوتابخانەی مندا، بیرەوەری بۆنی بەهارنارنجی بیرەوەرییەکی هەژدە ساڵانەی خۆمی تێکەڵەو هەروەها بیرەوەری ئەو کەسەی کە کتێبی «هەشت کتێب»ی پێشکەش کردووم. ئێستا کاتێ من لە دۆخی شەهوودی، شەپۆلانی زەیندام و چاوی خودی ناهۆشیارم بەسەر

ئاوێنەی بیرەوەری چوونە قوتابخانەمدا ورد دەبێتەوە و وێنەکانی ئەو بەرە و سنووری ئاوێنەی خودی هۆشیارم دەنێرێتەوە، لە نێوە ڕاستی کاردا، بۆنی بەهار نارنجیشم وەبیر دەکەوێتەوە و دەچمە تەمەنی هەژدەساڵیمەوە. خودی هۆشیار یا خودی ناهۆشیارم یا لە سنووری نێوان ئەم دووانەدا ـ لە پاشانیش بە یادی دێڕی لە شێعرێکی سۆهراب سپێهری دەکەومەوە و بیرەوەریم سەبارەت بەوکەسەی کە کتێبەکەی بە سەوقات پێداوم، وەخەبەر دێت. لە حاڵێکدا بەسەر ئەم بیرەوەرییەشدا دەنگدانەوەی دەیان، یان بەڵکەم سەدان بیرەوەری دیکە هەبوونی هەیە. جا ئێستا وەیاد هاتنەوەی سەدان بیرەوەری بەسەروەیاد هاتنەوەی سەدان بیرەوەری دیکەداو،چوونە سەرێی حیسابی و چوونە سەرێی هەندەسەیی ئەوانە پێکەوە لێکدەنەوە، هەتاکوو ئاڵۆزکاو بوونی میلیاردی و چەندایەتی گەردوونی ئەوان هەست بکەن. ئەمەیە ساز و کاری بیرگە و شەپۆلانی زەین، ئێمە لە ناوەندی گۆیەکدا سەر گەردانین و لە هەر ئاوێنەیەکی گچکەدا وێنەی سەدان ئاوێنەی گچکەی دیکە دەبینین و هاو تەریب بوونی ئەم ئاوێنانە، هەتا بێ ئەژمار وێنە پێکدێنێ. بڵێی بەم زبانە بێتوانا و بێ شان و شکۆیە، کەپسکە و لەوەش گرنگتر ئایا بە زبانی هێڵی و ئاسۆییمان دەتوانین وەیادهاتنەوەی هاوکاتی زۆر بوونی بەرە و بێ ئەژماری ئەمانە دەربڕین و بیگێڕینەوە؟ نا. بەم پێ و دانگە ئەگەر جۆیس دووپاژی دوو وشە پێکەوە دەنووسێنێ گریمان تاقە نواندنێک لە حەوادانی مەودای کاتی و مەودای شوێنیی دوو بیرەوەری دەوێ دەربڕێ بیگێڕێتەوە. بەم گریمانەیەوەکە بۆ وێنە هەر وشەیەک دەتوانێ ئاماژەیان ئاخێوەر یان نیشانە یان

نوێنەری بیرەوەرییەک بێ، ناتوانین چما لە بەشی تیۆری چیرۆکدا، لە بابەتی وەرگێڕان و نووسیندا ئەمەندە هەژار نەبایەین، پێویست نەبوو من و تۆ کاتی خۆمان تەرخانی وتنی ئەم باس و خواسە بکەین. بەڵام لە کۆڕی پرسیار و وڵامدا دیتوومە لاوەکانمان چەندەتینووی ئەمچەشنە ئاگادارییانەن. بالیگەڕێین و بڕۆینەوە بۆسەر باسەکە. لە درێژەدا، ئەوەش دەبێ بووترێ کە تیۆر بیرۆکەیە: دەڵێ: ڕەوتی شەپۆلانی زەین لە چەشنی وێنەیەو لە نووسینەوەکەیدا وشە دەبێ دەوری وێنەگرتن و وێنە نواندنی بە ئەستۆوە بێ. بەڕای من ناکرێ و نابێ ئاوەها حوکم و ئەمر دەربڕین، بیرەوەرییەکانی ئێمە هەم وێنەیین و هەم لە چەشنی چەمک و واتان. چما لە نێو ئەواندا بۆ وێنە ڕستەیەک وا لە کتێبێکدا خوێندوومانەتەو، یان وتەی کەسێکی دیکە و خۆمان هەبوونیان نیە؟ دەیجا ڕستەکان و چەمکەکانیش لە نێوان شەپۆلانی زەینەوە تەشەنە دەکەنە دەرێ، پێوەندی بەکەسێتی خەڵکەوە هەیە کە یادەوەرییەکانی و ئەو شتانەی لە بەریان دەکات چۆن و لە چ جسنات و چەشنێ بن. بابەتێکی دیکە لە شەپۆلانی زەیندا، «زەمان»ە چەمکی هەمیشەیی بوون و بەردەوامی لە بیرگەدا، کورت بوونەوەی بیرەوەری لە زەمەنی ڕۆژمێر و ساڵ ژمێردا هاو کات بوونی ئەو بیرەوەرییانەی کە مەودا و نێوانی درێژی زەمەنیان لە نێواندایە و لەم چەشنانە، بێرگسۆن هێناو یەتە گۆڕێ و یەکەم چیرۆکنووسانی چیرۆکی زەینی، ئەم کاریگەرییەیان لەو وەرگرتووە. سەبارت بە زەمەنی ڕۆژژمێریانە و زەمەنی گەردوونی و زەمەنی هەست و زەمەنی چیرۆکی، وتارێکم نووسیوە. سێ بابەتی یەکەمم بە کەڵک وەرگرتن لە بیر و

بڕواکانی بیرگسۆن، وەسف کردوە و دوایین بابەتیشم بە پێی چەشنێکی تایبەت لە زەمەن، کە بەرهەم و داهانی گێڕانەوە و هەڵقوڵیوی بنەماخوازی گێڕانەوەیە لێ زیاد کردوون. زەمەنی بیرەوەریەکانی ئێمە چما لە بابەت زەمەنی ڕۆژژمێریانەوە بەقەرا یەکبن، لە بابەت قورسایی هەستەوە قورسی و سووکی تایبەتی خۆیان هەیە. بۆی دەچێ بیرەوەرییەکی دە دەقیقەیی لە بیرگەی ئێمەدا بەردەوامی بیرەوەرییەکی یەک ڕۆژەیان دە ڕۆژەی هەبێ و بگرە بتوانێ چڕبوونەوەیەکی زەمانی بەسەر ئێمەدا داسەپێنێ. لە ڕەوتی شەپۆلانی زەینـدا نووسەر دەبێ وانمودە »دیسان نواندنەوە«ی ئەم دۆخ و حاڵەتە لە بەر چاوی بگرێ. یەکێ لە ڕێگەکانی چارەسەرکردنی ئەمکارەم پێ کەڵک وەرگرتن لە زەمانی ڕابردووی نەقلی یان هەمان زەمانی ئێستای کاملی ئینگلیزییەو ئەزموون و تاقیم کردۆتەوە. هەم لە بۆ پێشاندانی چڕبوونەوەی زەمانییەکی زیاتری بیرەوەرییەک و هەم لە بۆ بەیادهێنانەوەی بەردەوامی درێژ بوونەوەی ئەو لە زەینی کەسێتی چیرۆکدا. فرمانی (فعل) ڕابردووی نەقلی لە خۆیدا، ئەم دەلالەتەی هەیە کە کارێک یان ڕووداوێک لە ڕابردوودا قەوماوە و کاریگەرییەکەی هەتا ئەم زەمانە ماوەتەوە. بەم پێیە ناڕاستەوخۆ بەردەوامی بیرەوەری کەسێتی چیرۆک بۆ زەینی خوێنەر ـ کە بە فرمانی ڕابردووی نەقلی گێڕدراوەتەوە ـ دەگوازرێتەوە... سەردەمێک ئەم چەشنەتەکنیکانەم لە چیرۆکەکانمدا زەق دەکردەوە، بەڵام دواتر بۆم دەرکەوت ئەمە هەمان کارێکە وا فۆرمالیستەکان پێیدەڵێن «ڕووت و عۆریان کردنەوەی تەکنیک» بەڵام لە ڕۆمانی «دڵی دڵداری»دا تا ئەو جێگەی توانیومە گشتی ئەم وردەکارییانەم

حەشار داوە. زۆرن، لە پرۆسەی شەپۆلانی زەینەکاندا، لە جۆرانجۆری گۆشەنیگاکان و شێوازەکانی گێڕانەوەدا. تەنانەت ئێستا برێکیانم لە یادچۆتەوە بە هەر حاڵ، ئەمانە شێوازگەلێکن کەنووسەر هەڵیاندەبژێری یان دایاندەهێنێ، هەتاکوو هەستی خوێنەر بۆ چیرۆک بچێتە سەرێ و زیاد بکا. هەر لەم ڕەوتی شەپۆلانی زەینەدا شێوازەکانی وانمووودە سازی «دیسان نواندنەوە« کە نووسەر هەڵیدە بژێرێ، بەم مەبەستەوەیە کە هەستی شەپۆلانی زەینی کەسێتی چیرۆک و وێنەکەی ئەو لە زەینی خوێنەر دا پێکبێ.

ع: ئەم هەستەش دەروونییە. چیرۆکی سەلەفی سەرنجی بۆ دەرەوەیە، کە چی چیرۆکی نوێ و بەتایبەت چیرۆکی شەپۆلانی زەین دەروونخوازە و لە ناوەوە دەکۆڵێتەوە. بڵێی ئەم تایبەتمەندییە نەبووبێتە هۆی گێڕانەوە لەسێهەم کەسەوە بۆ یەکەم کەس؟

م: ناتوانێ یاسا و ڕێسا بێ. لەماوەی ساڵانی شەست هەتا حەفتادا «هەشتاکانی زاینی» هەمیشە وام بیردەکردەوە کە چیرۆک دەبێ حەتمەن فۆڕمە سەلەفییەکان بشکێنێ. چیرۆکی مۆدێڕن، ئەو چیرۆکەیە کە لەودا دەوامە و بردەوامبوونی هێڵی و ئاسۆیی هەبوونی نەبێ و ئەم حوکم و یاسایانە کەهەموومان سەبارەت بە چیرۆک دەیڵێین، یانی دەڵێین، چیرۆک دەبێ حەتمەن «زەینی» بێ و «عەینی» نەبێ. بەڵام لەم ساڵانەی ئەم دووایییانەدا گەیشتینە ئەم ئاکامەکە بۆچی دەبێ یاسا و ڕێسا بۆ هونەر دابینێن؟ زۆرکات لە زەینی ئینسانی مۆدێڕنیشدا ڕووداوەیەک بە چەشنێکی هێڵی دێتەوە یاد. ئەوەی لە چیرۆکی مۆدێڕندا گرینگە،

بــە ڕای مــن ژێرخــان و ژێربینــای ئــەو چیرۆکــەیــە. چیرۆکــی نووسـەرێک کە تێفکرین و تێڕامانی مۆدێڕنی هەیە، لە سەلەفیترین قــەوارەشــدا هــەمــدیس چیرۆکێکــی مۆدێڕنــە. لــە شــێعر نموونــە بێنینەوە. لە پاش «نیما» شاعیرانێ هاتن و فۆرمی نوێی نیمایان وەرگرت، تــەنانــەت کێشــی عــەرووزیشــیان لابــرد و شــێعریان لــە قەوارەی نوێدا هێنایە مەیدان، بەڵام کاتێ لە قووڵایی ئەم شێعرانە دەکۆڵینەوە، تەماشادەکەین هـەمان جوانی ناسینی هاو قەڕینـەی کۆنە و هەمان چەمک گەلی ئوستوورەیی قەدیمی لە وانەدا لە شەپۆلاندایە. لە پاشان کە وەشوێن ژیانی ئەم کەسانە دەکەوین، تەماشا دەکەین لەئاخری تەمەندا هەمیسان گەڕاونەتەوە سەر قەسیدە و غەزەلی قەدیم. لە بۆ ناسینی بەرهەمێکی هۆنەری و دادوەری سەبارەت بەوی نابێ سەرنج بدەینە ڕواڵەت. دیتوومە بۆ وێنە خوێنەرێکی تازەکار لەگەڵکوو دەقی کۆنەی لە نێوان دەقی داستانێکدا دیتووە، دادوەری کردووەکە ئەم چیرۆکە مۆدێڕن نیە. یا تەنانەت ڕەخنەگرێک، هەر بەدیتنی سی چل لاپەرە گێڕانەوە لە گۆشـە نیگای سـێیەم کـە سـی سـنوور دارەوە لـە ڕۆمـانی «دڵـی دڵداری»دا دادوەری کردبوو کە ئەم ڕۆمانە پاش مۆدێڕن نیە! بێ خەبەر لەوەی هیچ بۆی دەرنەکەوتبوو کە لەم ڕۆمانەدا چەندان گۆشـەنیگا و ڕوانـین، ڕەوان و شـەپۆلان و هاوتـەریب کـراون و گێڕانەوە بەنۆرە پێکدەسپێرن. لەمەش گرینگتر بۆی دەرنەکەوتبوو گۆشەنیگای سێیەم کەسی سنووردار، بە پێچەوانەی هەمیشە لە دڵی یەکەم کەسدایە و یەکەم کەس دەیگێڕێتەوە کەسێیەم کەس یان «بەدەڵ»ی زانای گشتی چیبڵێ و چی نەڵێ. بڕێ لە بیروڕا دەربڕینەکان درەنگ دەگەنە ئێران، لە پاشان لە ئێراندا دەبنە تابۆ

و یاساو حوکم. له حاڵێکدا، له ڕاستیدا، له بناغه و بنچینەدا، ئەمانە تاقە هەر بیروڕا یەک بوون. لە پاشان لێرە کەسانێ پەیادەبن و لەو کەسەی ئەم بیرو ڕایەی هێناوەتە گۆڕێوە، قیرسیچمەتر و توند و تیژتر پێداگری لەسەر دەکەن، ئەمەش لە حاڵێکدایە وا لە ڕۆژئاوا دا ساڵەهای ساڵە ئەم بیرو ڕایە وەلانراوە، ئەمانە ئاکام و تاواندانەوەی ژین و ژیان ونووسین لە جیهانی سێیەمدایە. بە هەر حاڵ بۆ دۆزینەوەی مۆدێرن بوون یا پۆست مۆدێرن بوونی شێعرێک یا چیرۆکێک، خودی ژێر ساختەکانی بەرهەم دەبێ شیکاری کرێ گریمان چیرۆکێک هەبێ کە لەو چیرۆکەدا، باوکێک کوڕەکانی مەجبوور دەکا هەتا لە بینای کۆنەی باو باپیرانیاندا ژیان بەرنەسەر، سەبارەت بە گۆشە نیگا، سەبارەت بە میعماری شوێنی ئەم ڕووداوە - وەکوو بەسەر یەکەوە بوونی پێنجەرییەکان و خەلۆەتیەکان، وەکوو شووشە کاریی ڕەنگاو ڕنگی دەرگ و پەنجەرەکان و ... نەسرێکی تێکەڵ و پێکەڵ و ئاڵۆز، بەو چەشنە وشە گەلێک کە نیشانەی عەتیقیان «سەردەمی کۆن» یان پێوە دیاربێ، هەڵدە بژێردرێ. خوێنەری ڕوواڵەت بین، لە گەڵکوو ئەم چیرۆکەی خوێندەوە لە ساتەوەختا دادوەری دەکات کە چیرۆکێکی کلاسیکیانەی خوێندۆتەوە. ئەو دەڵێ: ئەوا شوێن قەدیمییە، کەسێتی سەرەکی کابرایەکی پیرە، ڕرووداوەکەش خۆ ژیان بە سەر بردن لە شوێنێکی قەدیمی دایە. زبانی چیرۆک و گێڕانەوەش خۆ پڕ لە وشەگەلی وەکی پێنجەدەری و خشتی قەزاقی و گوارە و گڵەسواخ و حەوزو ئاو عەمار و مارگرە، دەیجا دەگەڵ نووسەرێکی نامۆدێرندا هەمبەر بوومەتەوە بەڵام بۆی ئەچێ ڕاستی و ڕاستەقینە ئەمە نەبێ و جیاواز لەمەبێ بێتوو ئەم

چیرۆکە، بە نووسەرێکی نادیاری ناویەکەم لایەنی بەرهەمدا، بیروبڕوایەکی ئوستوورەیی قوت و زەق کرد بێتە وەچی؟ دەبێ بۆمان دەرکەوتبێ کە ئەدەب بێجگە لەم داب و باوو مۆدە بەر چاوانەی زەمانە، بێج لە ساز دانی عاجباتی خەیالاتیانە و فانتازیایەک کە زۆر خێرا شڕ و کۆن دەبن، بێج لە پێچەوانەی ئەو شتەی بۆتەعادەتی، کە »ئێگزۆتێگ»ن، تاقە ڕەوتێکی هێمن و قوولە کە بەڕێی خۆیدا دەڕوا. گەورەترە لەم پڕیشکە تازە خۆنواندنانە. ئەڵبەت، ئەم ڕەوتە داهێنانەکان لە خۆیدا جێبەجێ و چارەسەر دەکا،دەیکاتە پاژ و ئەندامێکی خۆی، بەڵام زۆر لەم قسانە بەر بڵاو ترە خودی من سەبارەت بەوەی کە بۆچی زانای گشتی گۆشەنیگایەکی سەلەفی‌یەو لە ئەدەبی مۆدیڕندا زۆر دەکار ناکرێ و کارامەیی نیە، چەند وتاری فێرکاری و تیۆریکیم نووسیوە. جێی پێکەنینە کە تاوانبار کراوم بەوەی لە بەر هەمەکەمدا زانای گشتیم دەکار کردووە. هەر دەتوانم ئاوا وڵام دەمەوە: دۆستی ئازیز! شتێک گەیشتۆتە گۆی،بەڵام نەک هەمووشتێک. لە ئەدەبدا هەرگیز دوایین «فەن» فێرنابین. ئەم شەپۆلانەی «ڕۆمانی نوێ» شەپۆلی دژە چیرۆک، بزاڤی «دادائیزم» شەپۆلە فانتازیاییەکان، مۆدێڕن نواندنەکانی «نەیهیلزم»، شەپۆلی چیرۆکی «مینی‌مالیستی»و شەپۆلەکانی «پۆست مۆدێڕنیستی»، هەموویان هاتوون و ڕۆیشتوون. کاریگەری خۆیان لەسەر ئەدەب داناوە و دایدەنێن. بزووتنەوە گەلێکی دیکەی ڕەفز کەرەوە و زۆر پێداگر سەبارەت بە دەستکەوتەکانی کەمی خۆی و دیسان ڕەفز خواز، هەمدیس بەڕێوەن. ئێمە دەبێ یاسا و خاڵە هاودڵ و هاوگەوهەرەکانی

ئـــەدەب و ەرگـــرین. و نمودەگـــوزەرا ناســـکەکـــان بناســـینەوە و تێپەربین. یانی هەروا بەڕێوە بین، بەرەو پێشەوە. ئێستا تـەماشـای ڕەوتـی، چیرۆکنووسـینی ئـەمریکـا و ئـەورووپـا کـەیـن، پرۆسـەی گەورە و بنەڕەتی، ئێستا تێکەڵێکە لە چیخۆف و هەمینگوای.

ع: یانی «کارویێر»؟

م: بـــەڵێ «ڕیمووونـــد کـــارویێر» چیرۆکنووســـێکی ئـــەمرۆییـــە. چیرۆکـــەکـــانی کـــە دەخوێننـــەوە نـــاتوانن بڵـــێن مـــۆدێرن نیـــە. چیرۆکـەکـەی تـەواوەن هێڵـی دەگێڕێتـەوە، بـەڵام قـووڵایی زەینـی مۆدێرنـــە. «کـــارویێر» تێکەڵێکـــە لـــە چیخـــۆف و هـــەمینگـــوای. نەسرەکەی «پەخشان» ساردی و بێ لایانگری هەمینگوایی هـەیـە، ئـەغڵـەب بـە ئـاخێوەرێکـی «ڕاوی» شـاهیدەوە، بـە وردەکـاری و بینینی چیخۆفەوە کە زۆرکات لە ڕووداوێکی ئاسایی، لە جوانترین چـەشـنیدا، «کـات و ئـان»ی چیرۆکـی ئـەدۆزێتـەوە. ئـەوەی هـەتـا ئـەمـرۆ لـە »کـارویێر» مـان خوێندۆتـەوە، بینیومانـە نـە زەمـانی شـکاندووە و نـە خـۆی هـەر لـە زەینـی کـەسـێتیدا بـەسـتۆتەوە. تەماشای دەرەوەش دەکات. تـەنانـەت دیتم لـەچیرۆکـی «کڵێسـەی جـامع»دا لـە چیرۆکـەکـەی دا کـە دوو ڕیوایـەی لێداوەتـەوە بـەر دەسـت، لـە ڕیوایـەی دووهـەمـدا تـازەتـرەو لـە گۆشـەنیگـای سـنووورداری کـەسـێتییەک چۆتـە دەرێ و ڕوویکردۆتـە زەیـن و کردەیەکی دیکە لە شوێنێکی دیکـەدا، یانی زانـای گشـتی لـە کورتـە چیرۆکێکدا جێی گاڵتەیە بێتوو بڵێین «کـارویێر» ئـەمرۆیی نیـە... . ئەمەش مان لە یاد نەچێتەوە کە هونەر یاسا هەڵگر نیە.

ع: بەهەر حاڵ لە نێو بەرهەمی نووسەرانەوە یاسـا و ڕێسـایەک پێکدێ.

م:نابێ یاساو ڕێسا دانێین کە بۆ وێنە چیرۆکی نوێ دەبێ بەم چەشنە بێ. *هیچ «دەبێ»یەک هەبوونی نیە*. لە هەر حاڵێکدا دەکرێ چیرۆکی نوێ لە قەوارەی حیکایەتیشدا بنووسرێ. گرینگ ئەو شتەی نێو چیرۆکە.

ع: بەڵام ئەمە مەودای نێوان کلاسیک نووسەکان هەتا مۆدێڕن نووسەکانە کە دەتوانین لە چۆنێەتی تێفکرینیاندا لێی بگەڕێین. ئێمە وایدا دەنێین کە لەپێش «نیچە«دا، ئاوەزخوازی و ئاکار خوازیمان هەیە، ئاوەزخوازی بەنێوی دیسان ئافراندنەوەی ڕاستەقینە، لە پاش نیچە ئەم کێشەیە لە نێو دەچێ و دەسڕێتەوە. ئەم قوڵایی چیرۆکە و ئەم ناوەوەی چیرۆکە کە دەڵێی گرینگە چیە؟ یان چۆن دەکرێ بە فۆڕمی سەلەفی تێفکرینی «نوێ» دەرببڕدرێ؟

م: کردە دەگەڵ ئەم فۆڕم و قەوارانە گرینگە. قەوارە دەتوانێ هەم «دال» بێ و هەم «مەدلوول». بەڵام گرنگ ئەمەیە چ کردەیەک لەگەڵ سیکەی دوو دیودا - دیوێکی قەوارە و دیوێکی ناوەرۆک - بکردرێ. نووسەر بێتووبیهەوێ چیرۆکنووسێکی «نوێ» بێ،دەبێ لە پێشدا زەین و ژیان و کردەی خۆی نوێ بێ. لە مەوبەریش لەشوێنێکدا نووسیومە کە دەکرێ ئینسانێک ئەمڕۆ لە »تۆکیۆ» بێ، یا لە »نیۆیۆرک» بێ، لە قاتی پەنجای «ئاسمانخەراش»ێکدا بژی، تەنانەت گریمان لە

«J. B. M» یشدا کار بکات، بەڵام بۆی هەیە ئەم کابرایە مۆدێڕن نەبێ. دەبێ بزانین تێفکرینی چیە، یانی هەر بەو هۆیەوە کە سەر و کارمان دەگەڵ کەرەسەی «نوێ» یە، نابینە نوێ. لە کۆمەڵگای ئێمەشدا هەر وایە. کەسێک ئوتۆمبیلی مودێل ئەمساڵی

هەیە، مۆبایلی بە دەستەوەیە، کاتێ دەچێتە ماڵەکەی «ماهوارە«ـ «کەناڵی ئاسمانی»شی هەیە، بەڵام کە لە تێفکرینەکەی ورد دەبینەوە، تێفکرینی سەدەی حەوتەمی هەیە. لە چیرۆکیشدا وایە. نامهەوێ «تێشکانی زەمەن» ڕەفز کەمەوە کە بۆ وێنە چێرۆکی نوێ نیە...

ع: بەڵام خۆ تایبەتمەندی ئەوە؟

م: بەڵێ یەکێ لە ئەگەرەکانی چیرۆکی نوێیە، نەک لە هەموو شوێنێکدا. بێتوو بابەت و قسە و باسی چیرۆک و گێڕانەوەی چیرۆک لە سەر بیرگە و نواندنی کەسێتی چیرۆک داڕێژ ڕابێ، بێتوویەکڕاست چووبێتە بیرگەوە، بە چەشنی سروشتی تێشکانی زەمەن و گێڕانەوە دێتە ئاراوە. بە هەمان هۆکارەوەکە لەمەو بەر باسمان لێوەکرد، بە سۆنگەی کارکردی هەمان گۆی ئاوێنەکاری بیرگەوە، بەڵام بێتوو بڕیار وابێ کە بۆ وێنە ڕۆژێکی کەسێتییەک بە بێ چوونە ناو زەینییەوە، لە گۆشەنیگای سێیەم کەسەوە بیگێڕینەوە، لە ناچاریدا چیرۆک لە سەرەتای کازێوەی ئەوڕا دەست پێدەکا، دوایە دەبێتە نیوەڕۆ، لە پاشان شەو بەسەر دادێ. یانی چوونە پێشەوەی هێڵی. ئێستا وامدانا تێکهەڵچوونێکی فانتازیایانەش بە زەینی نووسەرێک گەیشت، بەو چەشنەی کەزەمەن دەگەڕێتەوە بۆ دواوە. مەبەستم ئەو چیرۆکەی «مارکێز»ە کە لەوێدا زەمەن لە پێنج شەمۆوە دێتەوە چوار شەمۆو لەدووایە بۆ سێشەمۆ لە پاشان بۆ دووشەمۆ دەگەڕێتەوە. زەمەنێکی زۆر لەمەو بەر ئەم چیرۆکە وەرگێڕدراوتەوە بەڵام ئەمە یاسانیە و داهێنانێکە... بە هەر حاڵ لە یادمان بێکە ئەم قسانە پێوەندی دەگەڵزانیاری ئەمڕۆی ئێنسان

سەبارەت بە بیرگەوە هەیە. سبەینێیان دەساڵی دیکە بەشکەم زانست بەم ئاکامە بکات کە بیرگە ئاوا ناکات و ئەو بۆ چوونەی ئێمە لە بیرگەمان هەیە، هەڵەیە. ئەم گومانەی کە لە «بێرگسۆن»ەوە سەبارەت بەبیرگە بڵاو بۆتەوە و «پڕووست» لە سەر ئەو بنچینە و بناغەیە چیرۆکی نووسیوە، «وۆڵف» یا « فاکنەر»یش نووسیویانەیان «جۆیس»... . بەڵام گومان لەوەدانیە کە لە داهاتوو دا وەسفی ئێمە لە بیرگە و تەنانەت لەچیرۆکی «نوێ» ش دەگۆڕدرێ.

ع: کاتێ «جۆیس» جەخت لەسەر «زەمانی ئێستا» دەکا و «پڕووست» لە سەر «زەمانی ڕابردوو» و «فاکنەر» ئەو تێکەڵ و وپێکەڵبوونی زەمەنییەی بەلاوە گرینگە، ئاوا دەرناکەوێ کە تەنانەت لەم شێوازەشدا تایبەتمەندییەکی هاو بەش ونەگۆڕ هەبوونی هەیە؟

م: ئەم تایبەتمەندییە هاوبەشە، هۆیەکەی تێفکرینی ئەمڕۆی ئینسانە. نیگەرانی و بێقەراری و دڵەڕاوکەی ئینسانی ئەمڕۆ، «زەمەن»ە ئینسان گەیشتۆتە تێروتەسەلی و هەست دەکا نایهەوێ لە مێژوودا «مۆرە«یەک بێ و بەس، نایهەوێ بۆرە پیاوی سوپایەک بێ کە کاتی شەڕ بانگی کەن و ڕمێکی دەنێ و بڕوا لەگەڵ دوژمنی بنەماڵەی حاکمدا بجەنگێ. ئینسانی ئەمڕۆ فیکر لە هەبوونی منی خۆی دەکاتەوە »ئەی من چی؟» ئەمە پرسیارێکە وا میلیۆن کەڕەت لە ڕۆژانی ئەمڕۆدا دەپرسرێتەوە. دەیجا دەردەکەوێ کە ئێنسان زۆرتر سروشتی بیر لە زەمەن دەکاتەوە. ژن و پیاوی ئەمڕۆ زیاتر لە بەشەرەکانی سەدساڵ لەمەوبەر فیکر لە زەمەن دەکەنەوە. بۆچی؟ لە بەر ئەوەی ئێمە

بەوردی لەگەڵ زەمەندا لە گێرە و کێشەداین. لەو ساتەوەختەوە یەکەم شەمەندەفەر و مووتۆڕی شەمەندەفەری ساز کراوی ئینسان توانی لە خێراییەکانی ئاسایی چەندان هەزار ساڵان تێپەڕێ، کێشەی زەمەن بۆ ئینسان ساز بوو، هەتا ئەمڕۆ کەکێشەی خێرایی «نوور»ی هەیە. لە خۆڕانیە کە لەم سەدەیەدا تیۆری «نیسبیەت»ی ئانیشتاین دێتە گۆڕێوە، کە زەمان یەکێ لە بنچینە و بناغەکانیەتی. لە بازنەی بیرگەشداکێشەی زەمەن هەیە. دەڵێی گەوهەری بیرگە لە چەشنی زەمەنە. لە ئاکامدا دەبینین کە ئەژماری ئەو چیرۆکە زەینی یانەی کە هەوێنی ناوەکی زەمەنیان هەیە لە سەدەی بیستەمدا زۆر زیاد دەکەن، بەڵام قسەی من ئەمەیە: کەسێک بە زەینێکی سەلەفیشەوە دەتوانێ لە چیرۆکدا زەمەن تێک بشکێنێ. بەم پێیە لە بری لە بەرچاوگرتنی «سەرخان»ی چیرۆک، دەبێ لە »ژێر خان»ی چیرۆک و قووڵایی زەینی نووسەر بکۆڵینەوە.

ع: ئەی چۆن دەکرێ چیرۆکی نوێ لە چیرۆکی سەلەفی جیا کەینەوە؟

م: بۆ وێنە چیرۆکنووسی سەلەفی، زبان وەکوو کەرەسەیەک دەخاتە گەڕ و کاری پێدەکا و بە نێوی کەرەسەی وتنی ڕووداوێک. بەڵام چیرۆکنووسی نوێ هەر هیچ مەبەستێکی ئاوای نیە و زبان بۆی مەبەستە، نەک کەرەسە. نووسەری سەدەی هەژدە دەیهەویست ڕووداوێک بگێڕێتەوە، بەڵام چیرۆکنووسی ئەمڕۆیی دەیهەوێ ڕووداو بکاتە »وشە«. میلان کۆندیرا سێ چەشنە چیرۆکنووسین دەست نیشان دەکا:

١- چیرۆکی دەگێڕاوە »فیلدینگ»

٢ـ چیرۆکی ڕاڤەدەکرد «فلۆبێر»،

٣ـ فیکر لە چیرۆک دەکاتەوە »مووزیل«.

لە مرۆدا نووسـەر چیرۆک ناگێڕێتـەوە یان ڕاڤـەی ناکات، ئـەم کارە لە فیلمدا دەکرێ. ئەم هەمـوو چیرۆکـە نووسـراوە بۆ چی لـە ژێر ئەم ئاسمانە و لەم جیهانی باتڵ و بەتاڵە پڕ قۆڕیاتـەدا شـتێکی تـازەش هــەیــە؟ زۆربــەی دووپــات و چــەنــد پــات بوونــەوەیــە. دەســـاگێڕانەوەی ڕووداو گرینگـــی خـــۆی دۆڕانـــدووە. بـــەڵام گواسـتنەوەی ڕووداو بـۆ زبـان، گواسـتنەوەی ڕووداو بـۆ وشـە، ئـەمـە ڕووداوەی چیرۆکـی سـەدەی ئێمـەیـە، وا دێتـە بـەر چـاو سەدەی داهاتووش هەر ئاوا بێ. لـە بۆ نووسـەر، چیرۆک و وشـە و زبـان مـەبـەسـتن نـەک کـەرەسـە... ع: باشـە، لێرەدا زبـان دەبێتـە شێوازی تێفکرین یان زبان و شێوازی فیکرکردنەوە دەبنە یەک. لە ئێسـتادا چـۆن دەکـرێ بـە شـێوازی فیکرکردنـەوەی مۆدێڕنـەوە چیرۆکنووس بەرهەمی کلاسیک یان هێڵی بنووسێ؟

م: بەرهەمی کلاسیک دەگەڵ بـەرهـەمـی هێڵـی جیاوازی هـەیـە. کامیان؟

ع: ئێوە بەرهەمی کلاسیک و بەرهەمی هێڵی جیـا دەکـەنـەوە؟ م: بەڵێ

ع: چوونکـە لـە چیرۆکـی هێڵـی و کلاسـیکدا زەمـان تێکناشـکێ. یانی دڵەڕاوکەی زبان نیە و فیکر کردنەوەی بەر لە بیرگسۆنە یان لـەو شـوێنەدا کـە تێفکرینـی پێش فرۆیـدە چـوون هێشـتا بیرگـە و دەهلیزە پێچەڵاپلووچە کە نەناسراون.

م: نا، نووسـەری مـۆدێڕن نـاتوانێ چیرۆکـی کلاسـیک بنووسـی، بـەڵام دەتـوانێ چیرۆکـی هێڵـێ بنووسـێ. ئێمـە لـە هـیچ کوێـدا

وەسـفێکمان نیـە کـە گێڕانـەوەیهێڵـی، گێڕانـەوەیکلاسـیکییە. ناهەمدیس گێڕانەوەیە، یانی چەشنی گێڕانەوە، گێڕانەوەی هێڵیـیە چـەشـنێکی دیکـەی گێڕانـەوە. گێڕانـەوەیـەکـە کـە لـەوێـدا زەمـان دەشکێ، ئەمانە »نوێ»ن وزۆرکات بە تـەکنیک دەژمێـردرێن، نـا، نووسـەری مـۆدێرن نـاتوانێ چیرۆکی کلاسیکیانە بنووسێ. بـەڵام دەتـوانێ گێڕانـەوەی چیرۆکێـک بـە شـێوازی ئـەمـڕۆین و هێڵـی بگێڕێتـەوە،بـاوەکوو تێفکرین و کـردەیـەکیکـە دەگـەڵ زبانـدا لـەم چیرۆکـەدا هـەیـەتی، دەگـەڵ گێڕانـەوەی هێڵی نووسـەری سـەدەی حەڤـدە و هـەژدە جیـاوازی هـەیـە. قـەوارەو ڕووالـەت بڕێجـار لێکدەچن، بەڵام با «ناوەوە« بدینین. من لە سەر ئەم قسە و باسـە جەخت دەکەم، لە بەر ئەوەی لە وڵاتی ئێمەدا گەنم پیشاندان و جۆ فرۆشتن، بازاڕێکی باشی هەیە. ئەڵبەت لەپاش تێپەڕ بوونی چـەنـد سـاڵ، ڕاسـتی وەدەر دەکـەوێ و خۆیـا دەبـێ. بـۆ ئـەو کـەسـەی هەڵخەڵەتاوە و بە هەڵکەوت زۆریش لـە سـەر بیر و بڕوای خۆی قیرسیچمە بووە. بەڵام هەمدیس بازاڕێکی دیکە پێکدێ و هەمدیس، هونەرمەندئاسا، گەنم نواندنێکی دیکە و، بەزم و بازاڕی فڕۆفێڵێکی تـازە، دەبێتـە هـەوێنی هـەڵڵا و زەنـا و کـات بـە کـات و زار بـە زار دەگێڕدرێتەوە. دەڵێی ئەم بازنە بۆش و بـەتاڵـە، جارێ هـەر دەبێ درێـژەی هـەبێ. سـەردەمێـک فۆرمالیسـت نوانـدن بـازاڕی بـوو، زەمانێک ڕۆمانی نوێ نواندن، زمانێک... ـ گاڵتە و گەپە ـ داواکاری وا پەیدا بوون کە دەیانووت چیرۆکی بنەما خوازییانەیان نووسیوە ـ نەزانین لە نەزانیندا ـ ئێستاش مینیماڵ نواندن و پاش نوێخوازی نوانـدن بـازاڕ و بڕەوی هـەیـە. ئەڵبـەت جـەخـت دەکـەم، حیسـابی ئـەوانـەی کە هونـەرەکـەیـان بەڕاسـتی ڕەسـەنـە، جیایـە. یـانی ئـەو

کەسەی کە بە ڕاستی چیرۆکەکەی مینیماڵە، یان بەڕاستی لە ڕەگ و ڕیشەوە، چیرۆکەکەی پاش نوێخوازییە، مەبەستی من نین، هونەرمەندانی ئاوامان هەیە و هەر زیاد بن. تکام هەیە هیچ کەس لە خوێندنەوەی ئەم قسانەڕا بوختانی دواکەتووی هونەریم بۆنەکا. کەس ئەم قسانە بە خۆی نەگرێ. بەڵام ئەو کەسەی فێڵ و فەرەج دەکا بە خۆی دەگرێ، بە قەولی لاوەکان: بێخەیاڵ! ناکرێ دووڕووانە یاری بکەین،لانی کەم لە هونەردا ناکرێ. دەبێ تێبکۆشین کە بۆ بەرەو پێشەوە بردنی هونەری وڵاتەکەمان، ڕەسەن و نارەسەن و پاک و پیس لێک جیا کەینەوە و بیان - ناسینەوە. بابەتە کە ئەوەندە ئاڵوزکاوە و هەژار بووە کە بۆ وێنە لە فیزیادا سانا بوونی فیزیای نیۆتۆنی، لە فیزیای کووانتۆمی‌دا دژوار بۆتەوە. دەیجا لە بۆ ناسینی بەرهەم، ناتوانین هەر ڕوواڵەت لە بەر چاو بگرین و بەس. چەند ساڵێک پێشتر چیرۆکێکم نووسیبوو کە لەوێدا کەسێتی چیرۆک بینایەکی چەند نهۆمەی ئیجارەیی «ئەپاڕتمانێک» و تەلەفۆنێکی دەبێ. ڕۆژێک، کابرا ڕۆژێک سەر لە بەیانی، بۆ گەیشتنە شوێنی ژووانێک دەگەل ژنێکدا کە لە ڕێی تەلەفۆنەوە دەگەڵی بۆتە دیوناس، تاکسی تەلەفۆنی دەگرێ وبەڕێ دەکەوێ. ڕەخنەگرێکی نێودار. کە بەقەرا تەمەنێک، کارەکەی، پیاهەلگوتن بەسەر ئەدەبی بەر پرس وکۆمەڵایەتی بوو، ڕەخنەی لە چیرۆکەکەم گرتبوو، بەم لەونە: شەهریار! کوڕە دەستبەرداری ئەم کەسێتیە بۆرژوازییانە بە، کەمێکیش سەرنج بدەرە مرۆی کۆڵان و بازاڕ لە چیرۆکە کانتدا... سەرنج ئەدەی؟! جیگەی گریانە و شین و شیوەنی دەوێ. ڕەخنەگری ڕیالیست، سۆشیالیستی ئێمە هیشتا دیمەن و گۆشە

نیگا و بۆ چوونێکی وردی لەسەر بۆرژوا و بۆرژوازی نیە. قسەو باس ئەمەیە، دەرد ئەمەیە. قسەو باس، دەردەدڵ و نەقڵی شیوەن کردنە لە دەست ئەو بەزم و مەیدانەی کە بەزم ومەیدان نیە، قسەش، قسەی ئەم باڵتە کۆنەیە و حەیرانبوونی ئەوەی بە کوێیدا هەڵواسین بەڵکوو لە دەست ئێش و ژان و ڕەنجەکەی ڕزگاریمان بێ «هێمایە بۆ شێعری: /بەکوێیدا هەڵواسم ئەم باڵتە کۆنەم/ لە شاعیری پایەبەرزی شێعری نوێی ئێرانی نیما یووشج وەرگێڕ. » من دەستی ئەو شاعیر و نووسەرانەی کە زۆربەشیان لاون و کاری مۆدێڕن یا پۆست مۆدێڕن ئەکەن ماچ دەکەم. خوێندنەوەی بەرهەمی ئەمانە کەیفی لەلایە، بێتوو نەڵێن وەسف و تاریفات لە خۆی دەکا، هەست دەکەم تەنیانیم، هەر تەنیانیم. هەر بەم هۆیەوە دەبێ حیسابی کاری پاک لە کاری پیس و بەفرۆفێڵ جیاکەینەوە. هەر لەم تەمەنی کورت و بڵندەداکە لە ئەدەبدا حەرامم کردووە، بە شکۆترین و هەرە ئینسانیترین کردە و کەسێتیم دیتوە کە ژیانیان هونەرەکەیانە و لەهەمبەر ئەوەشدا هەرە درۆزن و فێڵەباز و ڕیاییکەر و بەشەری خوێڕیم لە جل و بەرگی هونەرمەندا دیتووە... دەبا لەم قسانە تێپەڕبین و لەم هەست و سۆزانە، ئەمانە کە بەدەممدا دێن، بە خۆم دەڵێم ئەی خۆت چی؟... کورتی ببڕینەوە، چەشنی بەرهەم و گەوهەری بەرهەم بە چەشنە کردەی نووسەر دەگەڵ وشەدا دەکرێ بناسرێتەوە. لە چیرۆکی کلاسیکیدا، پلیکان بە پلیکانی ڕووداوەکان، یەک بەدووای یەک دا لە ڕێگەی زبانەوە دەگێڕدرێتەوە، بە وتەیەک، زبان بەبێ ڕووداوە هەبوونی هەیە و شت بوونی ڕووداوە باس دەکا. بەلام لە چیرۆکی مۆدێڕندا، بڕێکیش لە چیرۆکی پۆست مۆدێڕندا ڕووداوە و

زەنجیرەی ڕووداوەکان لە پێش چیرۆکەکەدان، یانی ئەمانە لە پێشدا قەوماون و ئێستا نووسەر فیکرو بیریان لێدەکاتەوە، یان بیرلە نۆڕمی زبان و چۆنیەتی گواستنەوەی ئەم ڕووداوە بۆ زبان دەکاتەوە. باشتر و درووستتر وایە بڵێم مەبەستم لەوەی کە دەڵێم ڕووداوی چیرۆک لە پێشدا قەوماوە، هەر ئەمەنیە کە هەمیشە ڕووداوەکە چەند مانگ یان چەند ساڵ لە پێش نووسینەوەدا قەومابێ، مەبەستم لەم لە پێشەوە بوونە ئەمەیەکە بە پێچەوانەی ڕابردوو، لە ئێستا دا ڕووداوە دەبێتە کەرەسەی زبان، / نەک زبان کەرەسەی گێڕانەوە بێ. / ڕووداوێک بووەویان هەیە، ئەمەش دەبێتە بیانوویەک هەتا زبانی گێڕانەوەکەی، ببێتە دیاردەیەکی هۆسرێلی. ئەڵبەت ئەم قسەیە کە ئاوا باس دەکەین و دەڵێین، دەمانهەوێ بڵێین لە هەمبەری قسەی پێشوونیایدا کە دەیانووت زبان کەرەسەی گێڕانەوەی ڕووداوە، هەڵوێستە بکەین و بڵێین هەڵە بوو و هەڵەیە:

هەڵەیە بڵێین زبانێکی ساز و پەرداخ لە پێش ڕووداودا بووە، سەربە خۆ بووە و لە پاشان ڕووداوەکە دەگێڕێتەوە ئەگینا لە بنچینەو بنەڕەتدا، لە هونەری چیرۆکنووسینی ئەمڕوییدا ڕووداوو زبان یەکن. ئەو چەشنە لێک جیا کردنەوە ڕواڵە تییەدەکەین هەتا خۆمان لە بەردەنووسی زەینیێ/زبان کەرەسەیە/ ڕزگارکەین و لە پاشان ئاسوودەتر، بگەینە ئەم ناسیارییە » ئەم شناختە« کە دال ومەدلوولی جیا لە یەک هەبوونیان نیە، زبان نەداڵە و نەمەدلوول. ڕووداوە نە مەدلوولە و نە دال، هەر دووک

یەکن. دووبەری سیکەیەکیش نین. دوو ئاوێنەی پێکەوە نووساون بۆ چوونی زانایانی هونەری بەلاغەو فەساحەت لە

قەدیمدا کە دەیا نووت: زبان، شتێکە و لەوێ داندراوە، یاسای ئەزەلی و ئەبەدی زبان لە ڕەفە و قەفەسەدا ئاگاداری دەکرێ، یاساو ڕێسای ڕێزمانی نۆرمی زبان ڕێک و پێک کراوە بۆ هەمیشە، هەتا نووسەران و شاعیران هەر دەکاریکەن. ڕووالەتەکانی خەیالی زبان لە بەرگ گیراوەو لە قەفەسەی تایبەتدا دامەزراوەو کاری هونەرمەند هەر ئەوەیە ئەم ئەمانەتە بایەخدارانە یەک بەیەک لە شوێنەکەی خۆیان بکێشێتە دەرێ، بە مەترسی و ڕێزەوە چەند بەشێکی بۆ کاری خۆی هەڵبژێرێ و هەمیسان «شتە نەگۆڕەکە« بنێتەوە قەفەسەی خۆیەوە. باسی سەرەکی بوونی زبانی ئاسایی و زبانی ئاسایی یانی زبانی ڕۆژانەی خەڵکی ئاسایی ـ بێج لە »فارسی بپارێزین»ی ڕادیۆ و تەلەفزیۆن ـ وێڕای گشت ئەدەبی پێشینیانمان، کە هەموویان لەقەفەسەیەکی «ئیئەوێ» و جیاوازدا چندراون. بەڵام لەمرۆدا کاتێ خەریکە بەرهەمێکی هونەری دەخولقێ، زبانی خۆی دەگەڵ خۆیدا دەخولقێنێ. هەر وەکوو دەگەڵ یەکەم چرکەی پەیابوون، نەبوون پێکدێ، یان بە پێچەوانەوە مەبەستم لە داهێنان و ئەفراندنی زبانی ئەمەیە و ئەم شتەش هەیە کەئەڵبەت دەبێ هۆش و گۆشمان پێوە بێ، بە بۆنەی داهێنانی زبانەوە حەلەق مەلەق و قۆڕیات ساز نەکەین. هەمدیس ڕووالەت هەڵماننە خەلەتێنێ، یانی بڵێین: دەسا لەبەر ئەوەی بەرهەمێک مۆدێڕن بێ، دەبێ زبانەکەی پڕ بێ لە وشەی تازە، تەنانەت وشەی ڕۆژئاواییش ... . نا، ئێوە بە نێوی هونەرمەندی مۆدێڕنەوە دەتوانن چما بەرهەمەکەتان پێویستی بوو، زبانی *بەیەقی* ساز کەنەوە. بەختەوەرانە پۆست مۆدێڕنیزم «پاش نوێخوازی» لە مرۆدا ئەم کێشەیەی چارەسەر کردووەو،

کەسێکی وەکوو من، بە پێی خوو وخدەی کەسێتی چیرۆک و ویستی ڕووداو، بۆ وێنە نەسریٚ سەردەمی قەجەر یا نەسری میرزایانەی تۆمار کردنی بەڵگە یان نەسری سەدەی چوارەم دەکار دەکەم، ئیدی تاوانی کۆنە خوازم پێوە نالکێنن، هیچ، تەنانەت بۆی دەچیٚ بمگەیەننە پلەی پڕ لە شانازی « پاش نویٚ خواز» بوونیش. بەڵام تەواوی ئەم باسە، ئەم هەموو قسەیە دەکەم کە بڵێیم، ئەمەش هەڵەیە. سەر خۆش و دڵخۆشی مۆری ئەم قوتابخانە و ئەو قوتابخانە نەبین، ئەمانە لە هەمبەر گەورەیی ئەدەبدا گچکەن، شایەد ئەدەب هەر لەم برگە زەمەنیانە و ئەم چرکەساتانە پێکهاتبیٚ، بەڵام پرۆسەی ڕەسەن و قورسی ئەدەب، هەتا هەتایی بوون، یان وەدەرکەوتنەکەی لە زەمەن، زۆر زۆرگەورەترە لە خوڕە و خوشەی جۆبارێک کەلە ماوەیەکی کەم وکورتدا تێدا دەچیٚ و فەرامۆش دەکریٚ. ئەو زەمانەی ڕومانسییەکان یاساکانی ئەم قوتابخانەیان دادەهێناوە و دەیاننوسییەوە، کەسانیٚ هەبوون کە دژ بەم قسانەی ئەوان ئاڵایان ساز کردووە و تووڕەیی‌یان بەسەریاندا نوواندووە، مشتیان لیٚ ئەستوور کردوون و لە پاشان ڕیالیزم هاتووەو هەمیسان تاقمیٚ لە ژێر ئەم ئاڵا یەدا دیترانیان کوتاوە و دیترانێکی دیکەیان گەیاندۆتە عەرش و قورش. هەر لەم زەمەنی خۆمانەدا، ئەدەبی مۆدێڕن هاتۆتە گۆڕیٚ و دیسانەکە ئەم قیرسیچمەیی و تووڕەیی و گێرەوکێشمەیانە دووپات بوونە تەوە، هەتا ئێستاو کێشەی پۆست مۆدێڕنیزم. دەڵێم خاڵ و یاسا تازەکان و دۆزینەوەکان و داهێنان و تێگەیشتن و پێگەیشتنە تازەکانی لە جێی خۆیاندا بایەخدارن، بەڵام هونەر، مەیانی ڕامیاری و ئایدیۆلۆژیا و بازاڕ

نیـە. گـەورەیـی ڕۆحـی هونـەرمـان کـە بـۆ دەرکـەوێ و هـەسـتی پێبکـەیـن، ئیتـر نـاتوانین یـەقـین ومتمانـەی ئوسـتوورەیـی و لاق چەقاندن و تووڕەیی بەسەر هونەردا داسەپێنین.

من بـە تـاقمێ لـەم کـەسـانەی کـە ئامـادەنـین «دوگـم»ەکانیـان حـەوادەن و زۆرکـات زۆربـەشـیان ناسـیاری و زانسـتی کـەمیـان هـەیـە، دەڵـێم: ئاغـەگیان، باشـتروایە تـۆ بـڕۆی وببیـە لایـەنگـری «*لیوێرپووڵ*» یا لایەنگری «*سوور*» و «*ئاوی*»... .

ئێمە دەبێ بڵێین: ئەی من یا ئێمە چی؟ ڕۆژئاواییەکان ئەم یاسا و تایبـەتمـەندییانـەیـان لـە ئـەدەبـی خۆیـان هەڵکرانـدووە، دوواتـر، دەگەڵ پێشکەوتن یان ئاڵوگۆڕ، ئەمانە فەسخ و بەتاڵ دەکـەنـەوە و گۆشـەنیگـای تـازە پێشـکەش دەکـەن. ئێمـە چیمـان هـەیـە یـا چـی دەکەین؟ ئەمە وایە کە پرۆسە و بزاڤی ئەدەب، لە گشت زبانەکاندا، زۆر و کەم، لە پێشتردایان دوواتر، وەکی یەک بـەڕێ کـەوتوون و هەن، بەڵام هەر فەرهەنگێ، تایبـەتمـەندییـەکانی خـۆی بـە چـەشنێ وێڕای تایبەتمەندییەکانی هاوبەشی جیهانی، هەیە، ئێمە بۆ بەیان و دەربڕینـی ئـەدەبـی وڵاتـی خۆمـان چیمـان کـردووە؟ بێتـوو لـە چیرۆکێکی ئێرانیدا، نووسـەر هاتـە نـاو چیرۆکـەوەو وەکـی کـۆپی سەدان چیرۆکی دەیـەی حـەفتـاو هـەشتای زایین، دەستی کرد بە قسـەکـردن دەگـەڵ کـەسـێتیەکـانی چیـرۆک سـەبـارەت بـە دەق و سەبارەت بە »سپی خوێندنەوە«، سەبارەت بە مەرگی نووسـەر و لەم چەشنە، بڵێی ئـەم چیرۆکە پۆست مـۆدێڕن بێ؟ چمـا پـۆسـت مۆدێڕنیش بێ، فارسی بوونەکەی لە کوێدایە؟ هەیەیان نیە؟ بێتـوو نـەبـێ دەبێتـە فۆتۆکـۆپی دەسـتی چـەنـدەم لـە بـەرهـەمـە پلـە چـەنـدەمـەکـان وفانتازیـای ڕۆژئـاوایی ئـەویش چـی؟ دەبـا وردتـر

سەرنج بدەینە ئەم بەرهەمە بە ڕووالەت پۆست مۆدێرنە، دەبا بزانین نەبوونی ڕەها بوونی زبانی، نەبوونی ڕهابوونی ڕاستەقینە بوونی چیرۆکی تێدایەیان نا؟ جا خۆ چما هەر ئەمەیە و بێج لە مەنیە ، ئەمانە خۆ دژوازن دەگەڵ تێفکرینی «پاش نوێخوازی»دا. ئەوەی کەوتم بێج لە فۆرم و ڕووالەت باشتر وایە سەرنج بدەینە کردەی نووسەر دەگەڵ زباندا، مەبەستم هەر ئەم نموونانە بوو هەر ئەم ڕەخنە یان چیرۆکی پاش نوێخوازییە، کە نووسەر لەوێدا، قسەی بێ واتا بوونی دەق ـ بە پێی بە هەڵە خوێندنەوە ـ بە یەقین و متمانەیەکی ئوستوورەییەوە، بەبێ هیچ گومان و دەربڕینی گومانێ سەبارەت بە دەقی خۆی دەردەبڕێ و دەنەڕێنێ: دەبێ لە دەقی من حالّی بی! دەق واتای نیە... . ئەرێ پێبکەنین یا بگریین؟...

ع: ئەواکە قسەی کردە دەگەڵ زبان و داهێنانی زبانیدا هاتەگۆڕی، بەڕای من دەتوانین یەکێ لە هۆکارەکانی شاعیرانە بوونی چیرۆکی ئەمڕۆیی، هەر ئەم چەشنە کردەیە دەگەڵ زباندا دابنێین.

م: بەوردی، کردەی نووسەری مۆدێرن دەگەڵ زباندا وەکوو کردەی شاعیر وایە. بەڵام نووسەر بە نۆرمی نەسر دەیکات، شاعیرانە دەنووسێ و شاعیر بە نۆڕمی شێعر، شێعردەهۆنێتەوە.

ع: یانی لێرەدا گێڕانەوەی چیرۆک کەم ڕەنگ دەبێتەوە؟

م: نەک بۆ هەمیشە، بۆ ماوەیەکی زەمانی یا سەردەمێک شایەد. بۆ وێنە پلات کەمڕەنگ دەبێتەوە.

ع: بۆ چی؟

م: لە بەر ئەوەی پلات /گەلالە/ لە جەوهەری زبندایە، ڕاست

وەکوو تەعلیق «داهێڵان». نازانم ئەم شتە کەسێک لە شوێنێکدا وتوویە یان نا، چوونکە لە هیچ کوێدا نەمخوێندۆتەوە، ڕەنگە تازە بێ! لە وتارێکدا کە سەبارەت بە داهێنڵان نووسیومە، سەلماندوومە کە داهێڵان پاژو ئەندامی گەوهەری زبانە. شایەد وردتر بینەوە خراپ نەبێ. کاتێ یەکەم وشەی ڕستەیەک دەوترێ، زوو داهێڵان پێکدێ. بۆ وێنە من دەڵێم: «من» بیسەر دەپرسێ: «باشە من چی؟» چاوەنوارە تاکوو وشەی دووهەم ببیستێ، دەڵێم: «من دوێنێ» لە کات و ساتدا هەمیسان پرسیار لە زەینی بیسەردا پێکدێ: «دوێنێ چی؟... » بەم چەشنە لەم گۆشە نیگایەوە، دەردەکەوێ کە لەناو دڵی هەر ڕستەیەکی تەنانەت هەواڵدەریشدا، داهێڵانگەلی جۆرانجۆر هەبوونیان هەیە. دەیجا تەکنیکێکی وەکوو داهێڵان لە دەرەوەی زبانەوە بە سەر چیرۆکدا دانەسەپاوە، لە ناو بنەمای زبانەوە، هاتۆتە چیرۆکەوە و لە چیرۆکدا زەق بۆتەوە. «پلات»یش دەتوانین لە جەوهەری زباندا بدۆزینەوە. وەسفی من لە پلات، نەک وەسفی «ئەرەستوویی»، بەڵکوو وەسفی «فۆرستێر»یم مەبەستە، یانی زەنجیرەی هۆکارەکان «عیلەت و مەعلوول»، یان پێوەندی «هۆکارەکان»ی نێوان ڕووداوەکانی چیرۆک. بەوتەیەکی دیکە، زەنجیرە ڕووداوێکی هۆکاری «عیلەت و مەعلوولی» کە چیرۆک پێکدێنن. باشە ئایا لە زبانیشدا پێوەندی هۆکاری زاڵ نیە؟ هەیە! وشە بەهۆی پێویستی پێوەندییەوە، لە شانی یەکدیدا، لە سەر تەوەرەی هاونشینی ئارا و قارا دەگرن تاکوو ڕستەیەک پێک بێ. «نەحویان نۆرم» مەگەم یاساو ڕێسای لۆژیکی نێوان وشەکان نیە هەتا ڕستەی لۆژیکی پێک بێنن؟ ئەم یاساو ڕێسایانە هەمان زەنجیرەی

هۆکارەکانن. بە چەشنێکی زۆرسانا نموونەیەک بێنمەوە:

یاساو ڕێسا دەڵێ کاتێ لە ڕستەیەکدا کارا «بکەر» هێنراوە، فرمانیش «فعل» پێویستە. بکەر دەبێتە هۆکار،فرمان دەبێتە ئاکامی ئەو شتە. هەروەها بەرکاریش «مفعول». هەر بەم پێیە. فرمان، بە هۆکاری هەبوون جەختی لە سەر دەکرێ... . باسی وردی ئەم بیرۆکە و تیۆرە دابنێین بۆ وتارێکی جیا لێرە، کە نووسیومە.

کورتی ببڕینەوە، تەماشادەکەین پێوەندی هۆکاریش «علت و معلولی» هەر لە جەوهەری زبانداییەو، لە زبانەوە هاتۆتە چیرۆکەوە. دەیجا ئەمانە حەوا نادرێن. بۆی هەیە لە یەک دوو دەیەدا، یان لە سەردەمێکدا بە پێی پێداویستی فەلسەفەی ئەو سەردەمە زەمەنیە،یان بە پێی سەلیقە یا هەر شتێکی دیکە، کەمڕەنگ ببنەوە، یا تەنانەت دژی ئەوان لە چیرۆکدا جێگیر بێت، بۆ وێنە لە سەردەمی «ڕۆمانی نوێ»دا کە بە پێی گۆشەنیگای تایبەتیی تاقمێ لە ڕێڕەوانی ئەو ڕێبازە، پلات ڕەفز کراوە. بەڵام هەر ئەم ڕەفز کردنە،یان نووسرانی چیرۆکێک کە ڕووداوەکانی پێوەندییەکی لۆژیکی و هۆکارییان پێکەوە نەبێ، نیشاندەری جەوهەری پلاتن. بەوتەی ئەرەستوویی و بەدەربڕینێکی تازەتر، دژە پلات، ئاکام و داهاتی دیالەکتیکی پلاتە. بەم پێ و دانگانە، چما زبان لە برێ یان چەشنێ چیرۆکی نوێدا دەبێتە. شاعیرانە ـ کە ئەم شاعیرانە بونە جیاوازە دەگەڵ زبانی ڕۆمانسی بوون - ئاکامەکەی ئەمە نابێ: گێڕانەوە کە خۆی داهاتی پلاتە، کەمڕەنگ بێتەوە. لە پەراوێزی ئەمەدا عەرزتان بکەم من بڕوام وایە کە باری بەشێکی گەورەی بووژانەوەی ژین و پشکووتن و گەشە کردنی

ئەدەبی فارسی، نراوەتە سەر کۆڵی نەوەی ئێستاو نەوەی پاش ئێمە، چ بمانهەوێ و چ نەمانهەوێ ئامادە بوون و شاهید بوون لەم سەردەمە تایبەتەی مێژووی ئێراندا، یانی سەردەمی شۆڕش و شەڕی ئەم ساڵانەی دوای، هەڵسووڕان و چالاکی بۆ دابینکردنی دیمۆکراسی، بەرپرسایەتی و ئێقباڵێکی ئاوای ناوەتە سەرشان و ئەستۆی ئێمە. بەشکەم لەم ئەرکەدا تێشکاین. بەڵام بیر و بڕوام وایە بێتوو درووست و ئەرکناسانە و وێڕای ئەویندارى بۆ ئەدەب و ئینسان و زبانی فارسی بجووڵێنەوە و تەقەلا بکەین، دیوار و بەندی نێوان ئەدەبی فارسی و ئەدەبی جیهان بەدەستی هەر ئەم دوو نەوەیە درزی تێدەکەوێ و. شەقار دەگرێ و دارمان و تێکڕووخانەکەی ئیدی حەتمی دەبێ. باشە، چما ئەم بڕوا یا گومانە بسەلمێنین، دەبێ دژواربوونی ڕێگەش بسەلمێنین و بۆ وێنە لۆمەو سەرزەنشتەکانی درووی مۆغیلانیش. دەیجا دەبێ ئاسۆی ڕووانینمان لەو لاترەوەی چەند دەیە و لەو لاوەترەوەی دەورووبەری خۆمان تەماشا کەین و بدینین. گشتی ئەدەب ببینین هەتا ڕۆحی ئەدەبمان بۆ دەرکەوێ.

ع: بگەڕێینەوە سەر چیرۆکەکانتان، بەم گۆشە نیگایەوە کە هەتانە، مەجبوور بەمەن کە لە هەر چیرۆکێکدا بە گۆشە نیگایەک و زبانێک و تێفکرینێکی جیاوازوە برۆنە پێشەوە. بەڕاستی شتی ئاوا لە چیرۆکەکانتاندا دەقەومێ؟

م: وای دانێین بێژەروگێڕەوەری چیرۆک، بۆ وێنە چیرۆکی «بەرد» کار بە دەستێکی درۆزنی جامبازی دوڕووە کە دەیهەوێ پلەو پایە وەرگرێ لە بۆ گەیشتن بەم مەبەستانە هەر کارێک دەکات. من چی بکەم؟ من بە نێوی نووسەرێک هەوڵ ئەدەم ئەم

کابرایە بناسم، چوونکە دەمهەوێ ئەو بگێڕمەوە. ئەم کابرا چ زبانێکی هەیە؟ ئەمە ئیدی زبانی منی نیە. من دەبێ تێکۆشم و دەبێ بتوانم زبانی کەسێکی ئاوا ساز کەم. بە هەموو ناشیرینی‌یەوە دەبێ تەقالا بکەم تێفکرینم دەگەڵ تێفکرینی ئەودا ببێتە یەک، هەتا زبانمان ببنە یەک. لە هەر چیرۆکێکدا ئەم ڕووداوە دەقەومێ، چما سەبارەت بە کابرای چیرۆکی «بەرد» پرسیار لەمن بکەن دەڵێم لەو زبانە بێزارم و زبانی من نیە، لە بەر ئەوەی زبانێکە کە درۆ و دووڕوویی تێیدا لە شەپۆلاندایە، فەرهەنگی دووڕوویی تێدایە. فەرهەنگی وتن ونەوتن یانی نەبوونی ڕاستی تێدایە. هەر لە ڕستەی یەکەمیەوە درۆ دەکات... لە بۆ ئافراندنی کەسێتییەکی چیرۆکی، ئافراندنی ئەو پێویستە. پێوەندی بە هێز و توانای نووسەرەوە هەیە کە بتوانێ چەندە کەوڵ و توێژ حەوادات، چەندە بتوانێ بچێتە کەوڵی کەسێتییەکی دیکەوە و بە زبانی ئەو بدوێ و شت بگێڕێتەوە.

ع: ئێستا لێرەدا ئەم مەترسییە نیە، بەڵام چیرۆکی «دۆڵ و دەرەی خۆشەویستی گیا» لەبەر چاو بگرن، لەم چیرۆکەدا ئەو مەترسییە هەیە کە تێفکرینی ئەو کەسێتییە لە چیرۆکدا بۆ خۆتان دایسەپێنن. لە ڕاستیدانایەی بە ناوی ئینسانێکی سەدەی نۆزدەوە لە چیرۆکی «دۆڵ و دەرەی خۆشەویستی گیا» قسان بکەی؟

م: بەڵێ بەڕای خۆم ئەمە ئەو پەڕی سەرکەوتوویی من دەبێ کە بتوانم ئەم ڕووداوەیە بە شێوە تێفکرین و زبانی کابرایەکی سەدەی نۆزدەوە بگێڕمەوە. لە بڕێ چیرۆکدا، نووسەر ئاخێوەر و گێڕەوەری چیرۆکە. لە کاری ئاوادا، لە لایەنی یەکەم لایەنەکانی دوواترەوە، زبانی نووسەر کار دەکات بەڵام تەشْقی سەر

کەوتوویی نووسەرێک ئەو کاتەیە کە ئاخێوەرێکی یەکەم کەس لە چیرۆکدا هەیە و کەسێتی چیرۆک وکەسێتی نووسەر جیاواز و دژ بە یەکن. تەشقی سەرکەوتوویی نووسەر ئەمەیە زبانی خۆی خامۆش کات و زبانی گێڕوەری چیرۆک دەکار کات. لە ڕاستیا چیرۆکنووسین یانی ئەمە و ئەم کارانە. هەر نووسەرێک چەندە بازنەی ئەو کەسَتییانەی خولقاندوونی، زیاتر بێ، نووسەرێکی بە تواناتر و سەرکەوتووترە. نووسەرێک بە زبانێک و دوو سێ کەسێتی چیرۆکییەوە. یانی دووپات بوونەوەی دوو سێ چیرۆک. یانیماڵێک یا بنەماڵەیەک. نا، گەڕەگێک. نا شارێک، یا وڵاتێک. لە هەمبەر ئەمانەدا، نووسەرانێکمان هەیە یانی جیهان. بەم چەشنە یەکی وەکوو من دەبێ بتوانم لە چیرۆکەکانمدا، هەمە چەشنە کەسێتی چیرۆکی لەراستەقینەی چیرۆکیدا سازکەم. باش، خەراپ، ناحەز، جوان، ڕاست بێژ، درۆزن، بوێر، ترسەنۆک و ... . هەڵبەت ئەم ئاوەڵناوانە نیسبین و لە ڕاستەقینەیی چیرۆکیدا نیسبی بوونیان دەبێ. بەڵام هەر لەم نموونەیەی چیرۆکی «بەرد»دا، چما من توانام بووبێ زبانی ئەو کاربەدەستە دووڕووە فێڵەباز و ڕیاییکەرە ڕاست کەمەوە، لە لایەنەکانی خوارەوەی چیرۆک، یانی لە دەلالەتە پێوەلکاوەکانی ئەودا، حەتمەن ڕاستی و دادەوری نووسەر لە زەینی خوێنەردا وەجم و جۆڵ دەکەوێ. نابێ نیگەران بین، ئەوەمان لە یاد بێ کە هەروەکوو زبان، چیرۆکیش خاوەنی خودی ناهۆشیارە و ئەمە دەگەڵ خودی ناهۆشیاریی خوێنەردا پێوەندی پێکدێنێ. دەمهەوێ بڵێم خوێنەری بەهۆش و گۆش و حیرفەیی، حەتمەن لەنێوان درزی گێڕانەوەکانی کەسێتییەکی درۆزن و دووڕوی پسپۆڕەوە، درۆکان و فێڵ و فەرەجەکانی

ئەوی بۆ دەردەکەوێ. خوێنەری جاروبارەیی و ناحیرفەییش. هەر بە سۆنگەی خودی ناهۆشیاری زبانی چیرۆکەوە، هەست بە ڕاستی شتەکە دەکا یانی ڕاستی بۆ دەردەکەوێ. ئەزموونی ئەم دواکارییەم هەر لەم چیرۆکی «بەرد»دا هەیە. خوێنەرێک بۆی دەرنەکەوتبوو ئاخێوەر درۆ دەکات و ئەوی بە کەسێتییەکی باش و دڵسۆز دانا بوو. بەڵام ئەم خوێنەرە، ئەم ئاخێوەرەی خۆش نەدەویست، خۆشی لێی نەدەهات. چی قەوما بوو؟ ئاشکرا نیە!!...

ئەڵبەت دەبێ ئەمەش بزانین کە پێوە بوونی ئاخێوەری درۆزن نابێ دەستکرد و بە ئانقەستە بێ. دەبێ هەر بە ساز و کاری چیرۆکەوە، ڕاستیی چیرۆک ئاشکرا کرێ یان ئاشکرا بێ. هەر لە سەر ئەم باسە چما سەرنج بفەرموون، وتم لە لایەنەکانی خوارەوە، یان لە دەلالەتە پێوەستەکانەوە. ئەم قسەش جیاوازی هەیە لەگەڵ ئەوەدا کە بمووتایە لە ناو لایەنەکانی خوارەوە یانی لە ناو دەلالەتە پێوەستەکانەوە هەر بەم واتایەو ئەم شێوازی ئاخێوەری درۆزنە، لە چیرۆکێکی دیکەشدا، نێزیک بوومەتەوە. چیرۆکێکە بە نێوی «قەلاکۆن» لە کۆ چیرۆکی «ڕۆژهەڵاتی وەنەوشە«دا لە وێدا سێ ئاخێوەری جیاواز حوزووریان هەیە و باسی ڕووداوێک دەکەن کە بەسەر هەڤاڵێکیاندا هاتووە. لە شەوێکدا. هەر بەتکای ئەم هەڤاڵە، لەو کۆنە قەلایەدا هەرکام لەم چوارە ئاوات و خۆزیایەک دەخوازن، بەڵام هەڤاڵەکەیان خۆزیاکەی خۆی ئاشکرا نەکردووە. بەڵام لە پاش ئەو شەوە، ڕەوتی وێرانبوونی ئەو دەست پێ دەکا: عاسی و هەمیشە توورە، ناسازگار و گۆشە گیر دەبێ. داڕمان و وێرانی و تەنیایی تا مردن. سێ ئاخێوەری چیرۆک بەرووالەت سەرقاڵی ئەوەن هەرکام -

ئەڵبەت لە ڕووانگەی خۆیەوە ـ هەمووشتێ بە ڕاستی بگێڕنەوە. هەرکام لە دووایین ڕستەدا دەڵێن: ئاخری نەمزانی فلانی چ ئاواتێکی خواست کە وا ئەم هەموو بەڵایەی بەسەر هات. تەنها یەکێ لەوان دەڵێ ئاخر کەڕەت کە لە خۆیم پرسی لامەزەب دابڵێ بزانمچ خۆزیاو ئاواتێکت خواست کە ئاوات لێهات؟...

گێڕایەوە کە ئەو دۆستەیان وتوویە چما دەتهەوێ بزانی چ خۆزیایەکم خواست، دەبایە خۆت خۆزیات خواستایە تاکوو بتوانی فیکری ئینسانەکان بخوێنیەوە... باشە زۆرکەس لەم نەهێنی‌یەی چیرۆکەکە تێنەگەیشتبوون، دەتوانم چی بکەم؟! هیچ... گێڕانەوە بە دەست ئەو سێ کەسەوەیە، قەوارەو فۆڕمی چیرۆک حەوجێ و نیازی بە مەیە، وەکوو چارەنووس. ئەمانەش زۆر سروشتیانە دژی خۆیان قسەناکەن. وێڕای ورد بوونەوە و سەرنجدان لە دوایین ڕستەی ئەو دۆستە، دەبێ سەرسامبوون خۆیا بێ، سەرسامبوونی لە خوێندنەوەی فیکری دیتران. ئاواتێکی وێرانکەرە، ئەو سێ ئاخێوەرە، وەکوو ئینسانە درۆزن و دووڕووەکان ـ کە هەموومان نموونەیانمان بینیوە ـ قسان دەکەن. باسی ئەو دزی و درۆزنییە ناکەن کە لەگەڵ هەڤاڵەکەیان کردوویانە، بە دەربڕینێکی ڕەشۆکی، باسی نامەردییەکانی خۆیان ناکەن. بەپێچەوانەوە، تێدەکۆشن خۆیان بە خوازیار و لایەنگر و میهرەبان دەگەڵ ئەودا بنوێنن. ناڵێن کە دۆستایەتی ئەویان تالان کردووە و لە جیاتیدا، دۆژمنییان بۆ ئەو لە دڵدا بووە، یا باشتر بڵێین لە دڵەوە دوژمنییان دەگەڵدا کردووە. هەتا ئەو ڕستەیەی نەهێنییەکە خۆیا و ئاشکرا دەکات، کەسێتی و دۆستی ئەو سێ ئاخێوەرە، خەراپ و بەدفەڕ نەخش کراوە، لە پاش دەربڕینی ئەم

ڕستەیە، کلیلێک ئەدرێتە دەست خوێنەری بەهۆش و گوشەوە. بێتوو خوێنەر بۆی دەرکەوێ ئاواتی ئەو هەڤاڵە »بابردەڵە«یە، خوێندنەوەی زەینی دیتران بووە، لە خەیاڵاتی خۆیدا، دەتوانێ بۆ چوونی هەبێ کە ئەوکابرا چی لە زەینی دۆستانیدا خوێندۆتەوە کەئاوەها لێڵ و تاڵ و ڕەش و هیوا بڕاو بووە ... . بەڵێ ئاوایە کە چیرۆکێ دژوار دەبێ و درەنگ خۆی بۆ خوێنەر بەدەستەوە ئەدات. ئەڵبەت چما ڕۆژگار و عەیامێک خوێنەری تازەکاری ئێرانی، دەگەڵ ئەم چەشنە فۆڕم و فڕوفێڵانەی گێڕانەوە دیوناس بێ و دەیان چیرۆکی لەم چەشنەی خوێندبێتەوە، چیرۆکێکی ئاوا هیچ دژوارنیە. خوێنەر فێردەبێ کە ڕوواڵەتی گێڕانەوە، شیمانەی هەیە هەموو ڕاستی ڕووداوەکە نەبێ، یان لانی کەم ڕاستەوخۆ لە گۆشە نیگای کەسێکی دیکەوە. لێرەدا منی نووسەر دەبێ لە هەوڵ و تەقالای ئەوە دا بم زبان و فڕ و فێڵ و دووڕوویی ئەم سێ ئاخێوەرە چێکەم. شیاوی بڕوا پێکردنە و بەراستییە. لە قەلاکۆندا، بە ڕاستی ئەم سێ گێڕەوەرە ناشزانن خۆزیای هەڤاڵەکەیان چی بووە، یانی لانی کەم ئەمەیان بەراستە. بەڵام ئەمەش ناڵێن هەر کاتێ چوونەتە سەر و سۆراغی دۆستەکەیان، بۆ وێنە بۆ وەرگرتنی پووڵێک، یان بە بۆنەی هاودەردی دەگەڵ ئەودا، لە زەینیاندا چ فیکرێکیان بووە کە ئەو زۆر توند تووڕە بووەو ئەو گشتە هاوارەی کێشاوە و ...

با بگەڕێینەوە سەر باسەکەمان. دەمووت کە زبان چێ کردن و زبان داهێنان کاری سەرەکی نووسەرە ئەگینا خۆ لە مێژە، ڕووداو بە چەشنگەلێکی دیکە گێڕدراوەتەوە... . هەر زبانێک لە دەروون و ناو خۆیدا شیمانەی هەبوونی بێ ئەژمار زبانی دیکەی

هەیە. یانی هەمان لایەنێک لە زبان کە سووسۆڕ و زبانناسانی بنەما خواز، بە ئانقەست ئەو شتەیان دەخستە پشت چاو، هەتا دەست بگەیەننە ڕۆحی هاوبەش و بنەمای هاوبەشی گشت زبانەکانی جیهان بەڵام بۆ نووسەر، لە ڕاستیدا ئەم لایەنەی زبان گرینگ و سەرەکییە. کاری نووسەر دەرکێشان و دۆزینەوە و دەکار کردنی شیمانەکانی زبانییە. بە چیرۆکێک، دووان، سیان، یان دەچیرۆک ئیدی بە سە کە نووسەر لە وتەی خۆیەوە جیهان باس بکات. نووسەر دەبێ گێڕانەوەی دیترانیش چێ کات، چ لە گێڕانەوە دا و چ لە ئاخافتن و دایە لوگی کەسایەتییەکاندا.

ع: هەر لێرە شەوەیە کە سەرنج بۆ ئاخافتن دەست نیشان دەبێ.

م: ئاخافتن لە چیرۆکی نوێدا شوێن و پلەوپایەیەکی شیاوی سەرنجی هەیە

ع: گرینگی ئاخافتن سەبارەت بە هەمبەر بوونەوەی لەناکاوی خوێنەر دەگەڵ کەسێتی چیرۆکدایە.

م: بەڵێ، بە تایبەت ئەو کاتەی نووسەر خۆی ئاخێوەری چیرۆک بێ، لەم کاتەدا، بەقەولی ئێوە خوێنەر لە ناکاودا بە دایە لۆگ و ئاخافتن، دەگەڵ دەنگی کەسێتی دا هەمبەر دەبێتەوە. دەیجا کە بێتوو ئاخافتنی کەسێتییەکان باش نەبێ و بە قەوارەی دەمیان چێ نەکرابێ و نەنووسرابێ، چیرۆک لە پڕدا دادەڕمێ. ئەڵبەت، بە سۆنگەی دایەلۆگەوە دەکرێ «کەسێتی»ش چێ کرێ. ئەم قسانەم لە زەنجیرە وتارێکدا کە سەبارەت بە تەکنیکەکانی چیرۆک نووسیومە، هێناوەتەوە. با لێرەدا کورتی کەینەوە بۆ ئەو

خوێنەرانەی نەیانخوێندۆتەوە. با ئەمەش بڵێم: لە زبانی فارسیدا بە هۆی مەودای زۆری نێوان وتە دەگەڵ نووسراوەدا، بایەخی دایەلۆگ و وردەکارییەکانی زیاتر دەبێ. بۆ وێنە لە ئینگلیزیدا مەوداکە ئەمەندە نیە. یانی «فاکنەر» بەو نەسرە بەرزەوە، دەتوانێ وتەی قولە ڕەشێکی ڕەشۆکی هەر وەکی چۆن بڕێ لە وشەکان دەجوێ و دەیانشکێنێ و دەریاندەبڕێ، تۆمارکات و بینووسێتەوە. چوونکە گشت وشەکان ناشکێندرێن بەڵام لە فارسیدا «میرَم» لە کوێیە و «میَرۆم» لە کوێ، «میگَم» لە کوێ و «میگویَم» لە کوێیە؟ دەیجا کاتێ لە چیرۆکێکدا نەسرێکی ڕازاوە و قورس و بەشکۆمان هەیە، هێنانەوەی وشەی سواو و شکاوی ئاخافتن لە وتەی کەسێتیەکاندا، وەکوو لاتراسکەبەستنی لیدێ لە زولاڵیەنەسردا. ڕێگەی چارەسەرکردنێک ئەمەیە کە وشەکان نەشکێنین، بەڵام دایەلۆگەکان بە نۆڕمی ئاخافتن بنووسین کە دەگەڵ نۆڕمی نووسیندا جیاوازی هەیە. تا ئەو جێگەش بلوێ لە ئاخافتنی کەسێتیەکاندا لە وشەگەلێ کەڵک وەرگرین کە ڕوواڵەتی نووسین و وتنیان لێکدەچن. بە ئەزموون بۆم سەلماوە کە بەم چەشنە خوێنەر ئاخافتنی چەشنی نووسینەوە، بە چەشنی ئاخافتن دەیخوێنێتەوە. تەنانەت لەو ئاخافتنانەدا کە سەرکەوتووانە ئەفراندراون، ڕاوێژ و زاراوەی ئاخێوەریش دەتوانین بۆ خوێنەر بگوێزینەوە. چارەسەر کردنێکی دیکەش بێج لە مانەی کەوتم هەیە. لە ڕۆمانی «دڵی دڵداری»دا لەمەم کەڵک وەرگرتووە. یانی دەستەو داوێن بوونی یاسا و ڕێسا. بەڵام بەڵێنیم بە خۆم دا بۆ وێنە فرمانی پێوەندی «اَست» بکەمە «هەیان» وێڕای ئەوەی بەم هۆیەوە کەیەکێ لە شوێنەکانی

ڕووداوەی ڕۆمـان بـاکووری ئێرانـە، پێچـەوانـە بـوونی جێگـەی ئاوەڵناو و ناویشم لە ڕستەدا گونجاند، هەم لە نـەسری ڕۆماندا و هـەم لـە زبـانی ئاخافتنـە کانـدا... وەلحاسـڵ، ئـەوەنـدەی بابـەتـی دایەلۆگ بایەخی هەیە، تەکنیکیش ئەوەندە گرینگ و ئەوتۆیە.

ع: لـــە ڕابـــڕدوودا پێـــوەنـــدی چڕوپـــڕی نێـــوان خوێنـــەر و نووسەریش نەبوو، نووسەر چیرۆکەکەی دەگێڕاوە و خوێنـەریش دەیخوێندەوە، گریان یان پێکەنینێکیشی لە دووا بوو و گشت شتێ تەواو دەبوو، بەڵام لـەمڕۆدا هـەر لـە دەست پێکەوە نووسـەر بە خوێنەر دەڵێ: «هۆشیار بـە جێ نـەمێنی». لـەمـڕۆدا بـە چـەشنێک خوێنەر دەبێتە نووسەر و دەگەڵ نووسەری ڕاستی شان بـەشـان دەچنە پێشێ.

م: بــەڵێ ئــەمــڕۆ لــە چیرۆکـی نوێـدا نووســەر تێـدەکۆشــێ حوزووری نەبێ. ئەڵبەت بەو مەرجە فۆڕمی چیرۆک وای پێویست بێ، دەیجا نەبوونی حوزووری ڕوواڵەتی نووسەر لە دەقدا دەبێتە هۆی ئەوەی خوێنەر حوزوورێکی زیاتر لە چیرۆکدا پەیا بکات.

ع: بەوردی بۆ چی؟

م: لـە بـەر ئـەوەی نووســەرێک نیـە کـە کـارەکـەی گـەیانـدنی ئاگەداری بۆ خوێنـەر بێ. کاتێ مـن بیری بیست سـاڵ لـەمـەوبـەر دەکەمەوە کاتێ ئەم بیرەوەریـە بـۆ ئێوە دەگێڕمـەوە، دوو چـەشـنە گێڕانـــەوەمـــان دەبـــێ کـــاتێ خـــۆم بیـــر دەکـــەمـــەوە، زەنجیـــرە ئاگادارییەکی خۆم دەیزانم بۆ خۆمی دووپات ناکەمـەوە. بـۆ وێنە ناڵێم: «میهردادی کوڕی پوورم»، دەڵێم: «میهرداد». بـەڵام کـاتێ بیرەوەری بۆ ئێوە دەگێڕمەوە، کاتێ ناوی میهرداد دەڵێم، لێبڕاوم دەبـێ بڵـێم: «میهردادی کـوڕی پـوورم» بـە مـەدەڵـێن گـەیانـدنی

ئاگاداری ڕاسته و خۆ. ئێستا چما فۆڕمی چیرۆک جۆرێک یان چەشنێکە کە کەسێتی چیرۆک هەر بیردەکاتەوە و بۆ کەسی ناگێڕێتەوە، ببڕابڕ نابێ ئاگاداری گەیاندنی ڕاستەو خۆی هەبێ. لە زۆربەی چیرۆکە ئێرانییەکاندا،کە بۆ وێنە تاکبێژین، ئاگاداری گەیاندنی ڕاستە و خۆ و گێڕانەوەیی دەبینین و ئەمەش لاوازیی چیرۆکە. بۆ وێنە چیرۆکی «سبەینێ»ی سادق هیدایەتی مەزن. بەڵام هەرەوەز و بەشداری کردنی خوێنەر، چڕ نابێتەوە بەسەر کۆکردنەوی ئاگاداریی ناڕاستەوخۆ و دۆزینەوەی پێوەندی نێوان کەسێتییەکان و نەوتراوەکانی ناو چیرۆک. بە هۆی فەلسەفەی چیرۆکی ئەمڕۆیی یەوە کە لە دۆخی پۆست مۆدێرنیستیدا قووڵتریش بۆتەوە، خوێنەر مەجبوورە و دەبێ بەشداری بکات لە پێکهێنانی چیرۆکدا. قسەکەی دوور و درێژە. بە کورتی: ڕەها نەبوونی ڕاستەقینە بوونی چیرۆک، ڕوون نەبوونی ڕاستەقینەی دەرەکی، کە سێبەری خستۆتە سەر چیرۆک، زوڵاڵ نەبوون و لاوازیی زبان کە لە تایبەتمەندی زات و جەوهەری زبانەوەیە. یانی تایبەتمەندی نەفسانی زبان کە داهاتی جیاواز بوونە. بێج لەمە، کۆمەڵێ دلالەتگەلی دیکەش کە دەبنە هۆی ئەوەی «مەدلوول» بەردەوام دوودڵ بێ و تاقانە نەبێ.

ع: ئەم ڕەوتە لە «*ڕۆمانی نوێ*»ی فەرەنسیدا ڕەفز دەبێتەوە؟ ئەو کارانەی وا «*ڕۆب گرێی*» و دۆستانی ئەو کردیان؟

م: لە بۆ خودی من ئەو سەردەمە، سەردەمێکی یەکاڵا بوونەوە بوو، کاتێ کتێبەکەی «*ناتالی ساڕۆت*» وەرگێڕدراوە.

ع: یانی کتێبی «سەردەمی بەدگومانی»؟

م: بەڵێ، سەردەمی بەدگومانی. ئەمە یەکەم کەڕەت بوو کتێبێک

لە تیۆرەکانی ڕۆمانی نوێ بکرێتە فارسی. وای بۆ دەچم پێشتر *ئەبولحەسەن نەجەفی* لە یەکێ لە ژمارەکانی «*جونگی ئیسفەهان*»دا بەشێ لە ڕۆمانی «پێنووس سڕەوەکان»ی ئالێن ڕۆب گریێ وەرگێڕا بوو، دەگەڵ مژولیایش گەلێکی ڕۆمان نووسەکان لە مۆسکۆ ...

ع: وێڕای ئەو ئاماژانەی *ڕەزا سەیید حوسێنی* لە «*قوتابخانەکانی ئەدەب*»دا بۆ ڕۆمانی نوێی کردووە.

م: بەڵێ، یەک دوو وەرگێڕانێکیش لە کارە چیرۆکێکانی دۆراسیش «مارگەریت» بوو، ئەمانە گشت ئەو شتانە بوون کە ئێمە سەبارەت بە ڕۆمانی نوێ دەمانزانی بڕیار وابوو ئەم کتێبە بخوێنینەوە و لە کۆڕی پێنج شەمۆیانی هۆشەنگ گۆلشیریدا سەبارەت بە ڕۆمانی نوێ قسان بکەین. من دەستم کرد بە خوێندنەوەی کتێبەکە. زۆر لام سەیر و سەمەرە بوو. لە بەر ئەوەی دەمدیت برێ لەو شتانەی تێیایدا باس دەکرێ و دەیکاتە تیۆر، لە پێشدا، هەر لە تەمەنی چیرۆکنووسینی خۆمدا بە چەشنێ هەستم پێکرد بوون. بۆ وێنە دەمدیت گوڵشیری لە داستانی «کریستین وکید»دا بە بەشێ لەم قسانە گەیشتووە. لە پاشان تەماشای مێژووی وتارەکەم کە کرد لە کتێبەکەدا. دیتم ئای داد و بێداد! ساڵی ١٩٤٥ز... دیتم ئەم قسانە چەندە کۆن و قەدیمیین و تازە ئێمە بەوانە دەگەین یا دەیانبیستین. لە پاشان لە کۆڕدا قسەکرا، دیتم دۆستان ئەویندارى و گیرۆدەییەکی تایبەتیان بۆم قسانە تێدا بەدی هاتووە، باسی بابەتەکەم کرد: کاکە! ئەمانە قسەی ٥٠ سال لەمەوبەرن. ئەڵبەت گۆزارەی ڕۆمانی نوێ دڵڕفێن و جوان بوون و هەن، هەمیشە بەزەینمدا دەهات کە لاوازییەک

لەنێو ئەمانەدا هەیە. لەپاشان بۆم دەرکەوت لاوازی لەوەدایە کە ڕۆمانی نوێ لە هەوڵی ئەوەدایە ببێتە قوتابخانەیەک و بەوردی هەر ئەمەش، خۆی ڕەفز دەکاتەوە. چوونکە لە ڕاستیدا لە ناو خۆیدا ڕەفزی خۆشی تێدایە. چما ورد بینەوە تەماشا دەکەین ڕۆب گرێی جاروبار دژاودژ و دژواز قسان دەکات، یان ئەو کەسانەی کە وەکوو سەر بە ڕۆمانی نوێ نێودار بوون، وتەی هەر کام لەگەڵ ئەوانی دی جیاوازی هەیە. بەم پێیە نەیانتوانی ببنە قوتابخانەیەک و تاقە هەر زەنجیرە گوزارەیەکی باش و شۆڕشگێرانەیان لە پێوەندی دەگەڵ چیرۆکدا هێنایە ئاراوە، کە بە کەڵکیش بوون. خاڵی دووایی ئەمەیە: ڕۆب گرێی جەخت دەکات کە دەبێ زبان لەحاڵەتە ئینسانیەکان و وەسفە ئینسانیەکان بۆش کەینەوە. دەڵێ: ئێمە نەڵێین ماڵەکانی گوندەکە وەکوو ئینسانەکان کۆم ببوونەوە، یانی لە گۆشەنیگای ئینسانەوە تەماشای جیهان نەکەین و ئاوەڵناوە ئینسانیەکان بە جیهانەوە نەلکێنین. ڕەنگە لە حەولی ئەوەدایە چەشنێ زبانی زانستی یا فیزیایی بدۆزێتەوە. بە چەشنێکی سروشتی زبانی سینەما حاڵەتێکی ئاوای هەیە، زبانی ما تماتیکیش کە لە چوواندن و شوبهاندنە ئینسانییەکان بەتاڵە. بەڵام بەوردی هەڵە ڕاست لێرەدایە. زبانی سینەمایی لە جێگەی خۆیدا بایەخدارە و نووسەر لە هەرکوێدا بە پێویستی بزانێ، دەتوانێ وا بنوێنێ کە ئاوا لە فرِ و فێڵی سینەمایی کەڵک وەردەگرێ، بەڵام جەوهەری سینەما دەگەڵ جەوهەری چیرۆک یان جەوهەری زباندا جیاوازییان هەیە. گریمان توانیمان چیرۆکێ، ڕووداوێ یان دارێکمان بەسۆنگەی زبانەوە، بە بێ هیچ حاڵەتێکی ئینسانی دەربڕی وگێڕاوە، چ هونەرێکمان کردووە؟ ئینسان لە تەقالای

ئـەوەدایـە بـە هـۆی زبـانی خۆیـەوە جیهـان بگێڕیتـەوە. یـەکـێ لـە تایبەتمەندییەکانی چیرۆکنووسین ئەمەیە کە منی چیرۆکنووس ئەو جیهانەی کە دەیدینم بە وشەچێی کـەم و لـە گۆشـەنیگای خۆمـەوە بیڵێمەوە. ئەم گەردوونە و ئـەو کۆ ئـەستێرەو وردە ئـەستێرەیـەی دەورانـدەوری خـۆر و سـەر بـاقی شـتەکـان بـەبـێ ئـەوەی مـن هـەبـوونم هـەبێ، هـەن. مـن لـەم نێوانـەدا، دەتـوانم چـیبکـەم؟ مـن دەتوانم بـە زبانێک کـەمنی بـەشـەر پێکمهێنـاوە و لـە نێوان ئێمـەی ئینساندا داندراوە، دەری برم و بیگێرمەوە. چما کارێکی ئاوا نەکەم و هـەر هـەوڵ بـدەم بگـەمـە وەسـفێکی زانسـتی لـە درەخـت یـا ئەستێرەی ناهید لە ئاسماندا، ئەمە خۆ نابێتە ئەدەب. لە بەر ئەوەی گەردوون، درەخت، ژن، کورە منالێک، خەرتەلێک، سەیرە و قەندان و زەمان، وتن و ڕاوێژو دەربرین و زبانی ئینسانییان کەمـە. کـاتێ دەڵێم چاوی ئەو لە »نەرگز« دەچێ، جیهان هـەم چاوی هـەیە و هەم نەرگزی هـەیە. بـەبێ ئـەوەی پێوەندی پێکـەوە هـەبێ وێڕای پێکهێنانی پێوەندی لە نێوان ئەم دووانەدا، وێڕای پێوەندی پێکهێنان لە نێوان زبانی هەسارە و چاوی پەڵـەنگی ڕەشـدا، ئـەدەب هاتۆتـە هـەبوونـەوە و لـە پـەراوێـزی ئـەم کارانـەشـدا، جـەوهـەرەکـەی لـە گـەڕیان دایـە. لـە ڕاسـتیدا بڕیـار وایـە ڕاوێـژی زبـانی ماتماتیک لـە سەر جیهان، جیاوازی هەبێ دەگەڵ ڕاوێژی زبانی ئەدەب و زبانی ڕۆژانە.

ع: یانی ئەوان چیرۆکێکیان دەوێ کە وەکوو فیلم گشت شتێک نیشان بدات؟

م: بەوردی و ڕاست و درووست. ڕۆب گرێی تێدەکۆشێ هـەتا بەسۆنگەی زبانەوە، دەربرینی وێنـە ئاسـا پێک بێنێ، بـەڵام ئاگای

لەوە نیە کە ئەم کارە کامێرا و فیلم دەیکەن، دەیجا چ هەوجێ یەک بە نووسەرە. بەڵام لەم دواییانەدا لەوت ووێژێکداکە دەگەڵ ڕۆب گریی کرابوو بەر چاوم کەوت. پرسیاریان لێکردبوو، ئێوە تیۆرگەلێک دەڵێن، کە چی کاتێ چیرۆکەکەتان دەخوێنینەوە، خۆتان ئەم تیۆرانە دەکارناکەن. بۆ وێنە چیرۆکت لە ژانری «پۆلیسی»دا نووسیوە. وڵامی دابۆ وە: «بەڵێ، من کاتێ سەرقاڵی نووسینی چیرۆکم، ئیدی سەرقاڵی چیرۆکنووسینم و . »

ئیدی کاری بەوە نیە خۆی چی وتووە و چ یاسایەکی بۆ چیرۆکنووسین داناوە. ئەوەی چیرۆک بەوی دەڵێ بیکە، دەیکات، بێ مەبەستی ئەو تیۆرەی کە بۆ خۆی داینا‌وە. جا لێرەدا بەد بۆ حاڵ و باڵی لایانگرانی قیرسیچمە و پڕکەف و کوڵی تیۆر و بیرۆکەکانی ئەو، لە شوێنگەلێکی وەکوو ئێراندا.

ع: وەکوو دووایین قسەکانمان، با بڕۆینەوە سۆراغی چیرۆکەکانتان. ئەو خەم و خۆشییانەی دەگەڵ ئەواندا بووتە ماندوو نیت؟ لە نووسین پەژیوان نیت؟ چ کار و ئیشێکت بەدەستەوەیە؟

م: بنچینە و گرینگ هەر ئەم چیرۆکانەن، ئەگینا ئەم قسە دوور و درێژانە، درەنگ یا زوو کۆن دەبن. سەبارەت بە چیرۆکەکان ڕەنگە وتنی ئەم قسە خراپ نەبێ، لە پێش چاپ بوونی کتێبێکدا - وەکوو هەمووان - برێ ڕووناکی و خۆزیام هەیە. لە پاشان، لەگەڵکوو کتێبەکەمم لە پشت مێزیا لەناو جامی کتێبفرۆشیدا دیت،دڵتەنگ دەبم. بۆم - دەردەکەوێ شاد نیم و نازانم بۆ چی! چەشنە دڵتەنگییەکە. وەکوو لەکیس چوون و لەدەست چوون. بێج لەمە، ڕۆژێک لەرۆژان کە لە هەمیشە زیاتر خوێن زابووە دڵمەوە،

له کردەی تاقمیّ هونەرمەند، کە زۆر دژوازە دەگەڵ ئەوەیدا وا فێری بوون، بە چەشنێک و بۆ وێنە دەشنووسن. ، بەزەینمدا هات: ئای داد و بێداد بێدەنگ بوون چ «مەزنایەتی»یەکی گەورەیە. وەکوو «هەملێت» سەر بنێیە سەر گاشە بەردێک و بڵێی: «ئیدی خامۆش بوون و بێدەنگ مان»... . بەڵێ، ئەمە هیوا بڕاوی و ناهومیدییەکە. دەڵێم کاتێ ئەم هەموو ئەدەبە، نەیتوانیوە بەری تەقینی تیر و گوللەیەک بگرێ، یان بەربگرێ لە بەر بوونەوەی بۆ مبایەک، یان ئەوین لە چارەنووسی حەتمی و مانووبوونی لەش و فەرامۆشی ڕزگار کات، کاتێ ئەدەب نەیتوانیوە هەر ئەم ئێمە مانانەی کە سەر و کارمان دەگەڵیدا هەیە مەجبوورکات «ئینسان بپارێزین»، دنە و هانمان بدات بۆ «پاراستنی ئینسان» ـ کە برێ کات، ناحەزترین و بە ئەزرەبە و جەزرەبەترین خوێرییەتی زۆر ئاگادارانە، کەسانێ دەیکەن کە داواکاری هونەرمەندییان هەیە ـ ئەی بە چ واتایەک؟ یانی چی؟ مەبەستم ئامۆژگاری و فێرکردنی حیکمەت نیە، یان ئەو شتەی مەبەستی لایەنگرانی ئەدەبی بەرپرسە. مەبەستم جوانی و هەستی جوانییە. چما ئەدەب یا هونەر، بەگشتی ڕۆح و دەروون نەرم و لەتیف ناکەنەوە؟ هێز و توانای لێحاڵیبوون کە دوژمن و ئەو کەسەی هەمبەرت بۆتەوە نادەنە ئێنسان؟ چما بە جوانی ڕوخسار و قەوارە، یانی جوانی داهێنان، حاڵیبوون لە جوانی، پێزانین و قەدر و قیمەت ناسینی جوانی و هەستی جوانی ناگوێزنەوە بۆ ئینسان؟ ئەی بۆچی لە کردەداوانیە؟ ئەویش بەم گشتە ئەدەبە جوانەوە!چۆن دەکرێ کەسێک کە بیست،سی ساڵ سەروکاری دەگەڵ ئەدەبدا بووە و تاڕادەیەکی مام ناوەندی ئەدەبیش دەخولقێنێ، خوێری‌ترین بێ

ئەمەک و سپڵە و پێنەزان و باشە کوڕ بێ؟ چۆن دەکرێ قەڵەم فرۆشی بکرێ لەحاڵێکدا تالستۆی خوێندۆتەوە، هیدایەت و شازادە بیچکۆلە و حافز و فرووغ و ئەلیۆت و پازی خوێندۆتەوە...

کەسێتی داوود لە ڕۆمانی «دڵی دڵداری» خۆمدا، لە کاتی ئاویلکە و سەرەمەرگدا بۆی دەردەکەوێ شەڕ مۆدێڕن بۆتەوە، بەڵام خێر هەروەها تەمەڵ و سەلەفی ماوەتەوە. شەڕکەڵک وەرگرتن لە هەمو کەرەسەیەکی مۆدێڕن و لە ڕاستیدا ئاڵوگۆڕی مۆدێڕنی کردۆتە ئی خۆی، بەڵام خێر، هەروا ساویلکە و دلساف، بەبێ پێچ و پەنا و ئاڵۆزکاوی و گۆڕانکاری، هاتۆتە پێشێ، هەر لە بەر ئەمەشە خەریکە لە جیهاندا تێکدەشکێ. یان سەرکەوتووییەکانی کەمن. ئەم فیکرانەم هەیە و لە پاشان ئەمەش: «بۆچی دەنووسم؟»! من خۆ لەبەر هەژاری یا لە بەر گرێی خۆ بە کەم زانین و دەستەوەستانی ڕووم نەکردۆتە ئەدەب. چما ڕووم نەکرد بایەتە ئەدەب، ساماندار بوون لە بۆم سانا بوو، نقوومبوون لە ناو خۆشی و بەختەوەریدا لە بەردەستمدا بوو. ئەی بۆ چی ئێستا کەوتوومەتە ئەم فیکرەوە: خەریکە چیم بە سەردێ، چ بەڵایەکیان بەسەر من و ئێمەمانان هێناوە کە ئێستا گەییومەتە ئەم بڕوایە: «مەزەنترین مەزەنایەتی بۆ نووسەر، هێزی بێدەنگ مانەوەیە. »نازانم دەرگای دەردەدڵ کراوە، لێی دەڕژێتە دەرێ کە گشت ئەم قسە و باسانە و ئەم چەنە درێژی و درێژە دادڕیە و ئەم هەموو وتن و وتنانەبشواتەوە، بیشۆرێتەوە.

کارێکی خەراپیش نیە، چما تەواوی قسەکان حەوادەی و تاقەهەر ئەم چەند ڕستەیەی دوواوە بهێنیەوە، بینووسییەوە. قەولی ئەم ئاخافتنەم دابوویەی، ئێستا ئیدی ملکی خۆتە دۆستی

ئازیز. حەواشتدا، حەوایدە... وشە... وشە، وشە... سەرسامبوونی هەیە ئەم گشتە وشەیە، کەچی هەر بەمانەش ئەم هەموو ئەدەبە جوانە و ئەم هەموو درۆ و دووڕوویی یە ساختە و پاختە کراوە. هێشتا کوانێ هەتا گەیشتن بە مەزنایەتی خامۆشبوون! گشت ئەمانەم وت. بەڵام دەزانم لە قووڵایی دڵدا دەزانم و متمانەم هەیە: هەرچی بێ و نەبێ، چما کەڕەتێکی دیکەش بێمەوە سەر دونیا، هەمدیس هەر ئەم ڕێبازی ئەدەبە هەڵدەبژێرمەوە. نەهێنی ئەمەیە، پارادووکس دژوازیی نەهێنی ئەم مەجبوور بوونە، نەهێنی ئەم جوانییە تاڵە. چما دڕاندتن و حەواشت دان.

سوپاس.

تيَبيني و ثةراويَزةكان:

ئـا: وەرگێڕانـی ئـەم دوو لێـدوان و ئاخافتنـە لـە ڕووی کتێبـی «نـەوەی سـێهەم» کۆی دە وتوویێـژی یۆسـف عـەلیخـانی لەگـەڵ دەنوسەری فارسی ئێرانیدا کە چاپی یەکەمی ساڵی ۸۰ی،۲۰۰۱ی زاینی و چاپ وبڵاوکراوەی «مەرکەز= ناوەند»ی تارانە بە ئەنجام گەیشتووە.

ب:

١. سـادق هیدایـەت و محـەمـەد عـەلـی جـەمـاڵزادە دوو نووسـەری دەسـت پێکـەری نووسـینی کورتـە چیرۆکـی ئێرانـی و فارسین و ناسیاوتر لـەوەن ئاماژە بـە سـاڵی هاتنـە دنیا ومـردن و بەرهەمەکانیان بکەین.

٢. شۆڕشـی مـەشڕووتە= شۆڕشـی گـەلانی ئێران لـە سـاڵی ١٢٨٤ی کـۆچی «١٩٠٥»ی زاینـی دژ بـە بنـەماڵـەی قـەجـەر و دیکتاتۆریـەتـی قـەجـەر و بـۆ بـەدەسـت هێنـانی نیـزام و نـەریتـی پەڕلەمان لە ئێران دا بوو.

٣. کێشـەی «ئـەنگـوور و عـەنیـب و گریـپ = ئامـاژە بـە شـێعرێکی مـەولـەوی فارسـي=جـەلالـە دینی ڕۆمـیـیـە کـە لـەودا سێکەس لە سێ نەتەوە و ڕەگەزی جیاواز لە سەر ئەوەی «ترێ» ناوی چیە شەڕیانەو. .

٤. «صفویە و قەجـەر» دووبنـەماڵەی پاشـایەتی ڕابـردووی ئێران

٥. n واتـایی دەق یـان n واتـا دار بـوونی دەق= تیۆری پـاش

نوێ خوازی کە لەودا دەوترێ دەق هەرمانایەکی نیە و بگرە هەردەقێک چەندان واتای لێ بکرێ. جیاوازی هەیە دەگەڵ «بێواتایی دەق»دا.

٦. بارام سادقي= چیرۆکنووسێکی زۆرباش و گەورەی ئێرانی کە دووبەرهەمی هەیە. «مەلە کووت» کە نۆ ڤلێتێکی مۆدێڕنی بڵندە٢- «مەتەرێز و قومقومە خاڵییەکان». بارام سادقی زۆر زوو بێوادە کۆچی دوایی کرد لە کۆ چیرۆکی «مەتەرێز و... »ی ئەو وەکوو بەڕێزترین و باشترین کۆ چیرۆکی ئێرانی باس دەکرێ.

٧. «دڵی دڵداری»م بە واتای «دڵی دڵدادەگیها» ڕۆمانی بەناو بانگ و ٢ بەرگی مۆندەنیپووردا داناوە.

٨. «شوهوود» ڕێبازی سەر بە قۆتابخانەی «اشراق»ی شێخ «شەهابەددین» سوهرەوەردی عاریف و فەیلەسووفی کوردی ئێرانی، پێڕەوی قوتابخانەی نۆی ئەفلاتوونی دەکەن لە هەمبەر ڕێبازی «مەشائییان » کە ئەمانە سەر بە قوتابخانەی ئەرەستوون

٩. هەشت کتێب = کۆی هەشت دیوانە شێعری سۆهراب سپێهری شاعیری فارس کە لەم تاقەکتێبەدا کۆ کراون و چاپ بوون.

١٠. «فارسی بپارێزین» پرۆگرامێکی ڕادیۆیی و تەلەفزیۆنی کەمبایەخ کە لەسەر ڕێزمانی فارسی دەدوێ.

١١. بەیهەقی = محەمەد کوڕی حوسێن لە شارۆچکەی «بەیهەق»ی پارێزگای خوراسان لە ڕۆژهەڵاتی ئێراندا لە دایک بووە. کاتب و نووسەری دام و دەزگای مەحموود و مەسعوود

«غـەزنـەوی» بـووە. خـاوەنـی کتێبـی مێژوویـی «مێـژووی بەیهەقی»یە. زبان و نەسری ئەم کتێبە هێندە بەرزە کە ئەحمەدی شاملوو و مەحموود دەوڵەت ئابادی سەدان جار پێیان لێناوە کە لە بەرهەمەکانیاندا لە ژێری کاریگەری زبانی ئەم کتێبەدان.

١٢. دۆگم = ئیشک،وشک. دوگمەتیزم= فکری ئیشک، دید و فیکری سنووردار و بەرتەسک و بەرچاو تەنگانە.

١٣. لیوێرپوول - ناوی شارێک و کلووپێکی فووتباڵی ئەم شارەیە، لە بریتانیادا. لایەنگرانی ئەم کلووپە فوتباڵە زۆر خێڵەکی و سەبارەت بە کلووپەکەیان دەمار گرژ و قیرسیچمەن.

١٤. «سوور» و «ئاوی» دوو کلووپی فۆتباڵی شاری تاران لە ئێراندا کە جل و بەرگەکەیان سوور و ئاوی یەو لایەنگرانی ئەم دوو کلووپە زۆر قیرسیچمەن و بەردەوام لەگەڵ یەک دا شەڕ و کێشەیانە.

١٥. زیرە بۆ کرمان بردن. شاری کرمان ناوەندی زیرەیە و لەو شارەدا زیرە زۆر و زەبەنە و هەر کەسێ کارێکی پێچەوانە و نازانستییانە بکات دەڵێن ئەم کارەت زیرە بۆ کرمان بردنە. چوونکە لە کرمان زیرە زۆرە و نابێ و ناکرێ زیرە بۆ ئەوێ ببردرێ.

وت و وێژ لەگەڵ

«مەنسوور کووشان»

چیرۆکنووسی ئێرانی

پێشەکی:

بایەخ و گرینگی ئەم وتووێژە لەوەدایە کە یەکێ لە چیرۆکنووسانی باشی ئەمڕوی ئێران زۆر بوێرانەو بەبێباکانەو بێ گرێ و گۆڵ بە کورتی و ئازایانە لە سەر ڕەوتی چیرۆکنووسی ئەم سەد ساڵەی ئێرانی قسان دەکات. مەنسوور کووشان سەرنووسەری گۆڤاری «تکاپو = هەڵسووڕان و تەقالا» بوو کە لە لایەن میری‌یەوە داخرا.

کووشان ساڵی ١٣٢٧ هەتاوی «١٩٤٨»ی زاینی لە شاری ئیسفەهان هاتۆتە سەر دونیا، ئێستا لە دەرەوەی ئێران» «لە ئەورووپا»دا دەژی و نێزیک دە کتێبی بڵاو کردۆتەوە.

لە کتێبەکانی مەنسوور کووشان: ١ ـ موحاق «تاریکەشەو» ڕۆمان

٢ـ خەوی بەیانان و دوور خراوەکان «کۆچیرۆک»

٣ـ مەترسییەکانی ژیان کۆ چیرۆک.

٤ـ مەترسییەکانی مەرگ «کۆچیرۆک»

٥ـ نەهێنی ژووری بەهار خاب «ڕۆمان» ٦ـ زانی‌یە «کۆچیرۆک» ٧ـ نەریتەکانی سەرزەوی «ڕۆمان» و ...

ئەم وتووێژە لە لایەن یۆسف عەلیخانی «تێکۆشەرێکی بەستێنی چیرۆک و ئەدەب»ەوە دەگەڵ کووشاندا کراوە و لەکتێبی «نەوەی سێهەم»ی چیرۆکنووسانی ئێرانیدا لە چاپ دراوەو لە لایان بڵاوکراوەی «مرکز»ی تارانەوە لە ساڵی ٨٠ هەتاویدا بڵاو بۆتەوە. لەم دەقەدا «ع» کورتەی عەلیخانی و «ک» لە بری کووشان دەنووسرێ.

«حوسێن شێربەگی»

ع: کـەمتـر باسـی نووسـەرانـی ئێرانـی کـراوە، پـێم خۆشـە لـەم وتووێژە دەگەڵ ئێوەدا باسی ئەوە بکەین

ک: لەگەڵتام.

ع: لـە سـاناترین ڕووانگـەوە دەتـوانین ئـەدەبی چیرۆکـی ئێـران بەسەر سێ نەوەدا پۆلێن بکەین. نەوەی یەکەم لە »محەمەد عـەلی جـەمـاڵزادە« وە دەسـت پێـدەکـا، نـەوەی دووهـەم بـە »برایمـی گولستان»ە و بەرەی سێش کە هـەرە چیرۆکنووسـە تێکۆشـەر و هەڵسـووڕاوەکـانن ـ هـەتـا ئـەمڕۆ ـ خۆیـان دەبنـە دوو بـەش ١ـ لاوترەکان کە تازە دەناسرێن. ٢ـ ئەو نـەوەی «سـێ»یـەی کـە لـە سەرەتای شۆڕشی ئیسلامییەوە بەردەوام کاریان کردووە.

ک: بەڵێ، منیش لـەو یادداشـتانەدا وا لـەگۆڤاری «گـەردوون»دا دەمنووسـی وام دابـەش کـردووە. نـەوەی سـێ دوو تـاقمن! ئـەو نەوەی سێیەی کە ئەزموونەکانیان هی بەر لە شۆڕشـی ئیسـلامییە و کارامـەیی و گەشەکردنیان لە پێش شۆرش لە قەوارە دراوە. ٢ـ ئەو تاقمەی کە هەم ئەزموون و هەم گەشەکردن و کارامەییـەکـەی لە پاش شۆڕشدا بووە. ئەڵبەت لەهەموو نەوەکاندا دەتوانن چـەند لک و پۆپی جیاواز لە بەر چاو بگرن.

ع: بەڵێ، دەتوانین لەم ڕووانگـەیـەشـەوە سـەیری بکـەین، بـەڵام هەر دەبێ ئەم ڕەوتە لە شوێنێکەوە دەست پێ بکا.

ک: بـەڵێ، تـاقمێکی دەسـت پێکـەرمـان هـەیـە کـە بـە »تـاقمی ئەڕبـەعـە« نێودارن و بناغـە دانـەر و بنچینـەی چیرۆکـی مۆدێڕنی ئێمڕۆیی ئێران یان باشتر بڵێین (چیرۆکی ئـەورووپـی» ئاسـا لـە ئێراندان. ئەوانە یارمەتییان کـرد چیـرۆک بناسـرێ، لـە بـەر ئـەوەی ئێمە لە پێش ئـەوانـدا، بـە ڕوواڵـەت زانسـتێکمان لـە فـەزای ئـەدەبی

چیرۆکی نەبوو ئەڵبەت لە پێش ئەمانەدا چەند کەسیڕۆمانیان دەنووسی،بەڵام من ئەو کەسانەی وا لەسەردەمی «مەشرووتە = شۆڕشی پەڕلەمان خوازی لە ئێراندا» بوون و دەیاننووسی باسیان ناکەم، ئەویش بە هۆی هەل و مەرج و گۆڕانکارییەک وا مەشرووتە پێکی هێنابوو.

ع: بەوتەیەک نەوەی یەکەم دەست پێکەکەی جەماڵزادەیە و «بزورگ عەلەوی، سادق هیدایەت و سادق چووبەک» درێژەی پێ ئەدەن.

ک: گەراکانی ناوەندی نەوەی یەکەم ئەمانەن.

ع: دەیجا لە »جەماڵزادە«وە دەست پێدەکەین

ک: سەبارەت بە جەماڵزادە دەتوانین بڵێین:ئەو کتێبی «فارسی شەکرە«ی لە بڕگەی زەمەنی خۆیدا نووسی و بە هۆی پاڵپشتی فەرهەنگی و کۆمەلایەتی‌یەکی،کە هەیەتی، زۆر دەلڕفێن و شیرینە. لە ڕاستیدا بەڕای من تەمەنی چیرۆک نووسینی جەماڵزادە ناگاتە دەساڵ، چەند ساڵێک لە دایک دەبێ و زۆر زوو دەمرێ. ئەو بەرهەمانەش کە لە پاشی بەجێ دەمێنێ، بەرهەمگەلێ نین کە ببنە سەکۆی بازدان و فڕینی نووسەرانی نەوەی پاش خۆی، بەڵام ناشتوانین بایەخی جەماڵزادە ڕەچاو نەکەین.

ع: هەر بەو هۆیەوە کە پێشەنگ و دەست پێکەرە؟

ک: لە بەر ئەوەی لەو بڕگەی زەمەنیەدا هەرکەس هەنگاوێکی هەڵێناوەتەوە، خاوەن بایەخە و دەبێ لەجێی خۆیدا ڕێزی لێ بگیرێ. بەڵام ئەو شتەی کە، لە جەماڵزادەوە وەک چیرۆکنووس و مامۆستای پێشەنگی چیرۆکی ئێمە قسە و باس بکرێ، بەڕای من وانیە و ئەوان پێشەنگ نین

ع: ئەی بەس، بەڕای ئێوە پێشەنگ و مامۆستامان کێیە؟
ک: پێشەنگ تاک و تەرا سادق هیدایەتە. ئێمە ئیدی پێشەنگی چیرۆکنووسمان بێج لەو نیە، یانی ئەوکەسەی بتوانێ نموونە و پرێشکەی هەڵگرساندنی ئێمە بێ، ئەو کەسەی ئێمە بەرەو ئەو دەچین، سادق هیدایەتە، ئەویش بە هۆی ناوەرۆک و قەوارە و فۆڕمی بەرهەمەکانیەوە. هیدایەت ئەو خاڵە گرینگەیە کەمن دەمهەوێ بیگەمێ.
ع: ئەڵبەت ئەمە ویستی هەموو نووسەرانمانە.
ک ئەو کارەی کە ئەو لە سەردەمی خۆی و زەمەنی خۆی و لە بڕگەی زەمەنی و مێژوویی خۆیدا کردوویە، ئاواتی هەموومانە. ئەو بەرهەمێکی خۆلقاندوە. کە لە نەوە جیاوازەکاندا زیندووە و سەمەرە و بەر و بەرهەمی هەیە.
ع: لە پاش سادق هیدایەت کێیە؟
ک: لە پاش ئەو «بزورگ عەلەوی»یە. باوەکوو عەلەوی چیرۆکی سیاسی نووسی بەڵام خۆی پە قەرزاباری سیاسەت نەدەزانی. عەلەوی خاوەنی بایەخێکی تایبەتە، یانی هەر وەکوو لە چیرۆکی «کابرای گێڵانی = گیلەمەرد»دا وەڵام دەرەوەی هەل و مەرجی کۆمەڵایەنی و سیاسی خۆیەتی، هەم دەگاتە مەبەستی سیاسی نووسەرایەتی خۆی و هەم لە چیرۆک دوور ناکەوێتەوە و سەبارەت بە چیرۆک بە ئەمەک دەمێنێتەوە . عەلەوی نەبووە قەرزابازی کێشە ڕامیارییەکان و بایەخە چلۆنایەتیەکان و کەسایەتی چیرۆکی نەفرۆشت ونەبووە دۆراوی دەستی کێشەرامیارییەکان و لەم بابەتەوە پلە و پایەیەکی زۆر گرینگ و بایەخداری هەیە، بەتایبەت لە ڕۆمانی «چاوەکانی»دا کە ڕۆمانێکی

زۆر سەرکەوتووە لە سەردەمی خۆیدا، لە چەشنی سیاسی و نموودەکانی کۆمەڵایەتیدا.

ع: یانی بۆتە نموونە بۆ دیتران؟

ک: بەڵێ، عەلەوی لە قەوارەی سیاسی خۆیدا، هەتا دوو سێ دەیە »بیست سی ساڵ» دەیتوانی نموونە بێ. هەروەکو هیدایەت هێشتا نموونەیە، عەلەوی دەیتوانی هەتا دەیەی پەنجا «ساڵی ١٣٥٠ = ١٩٧١ ز» نموونە بێ لە بەر ئەوەی هەم نووسەرانێک بوون کە هێشتا بەو شێوازەیان دەنووسی و هەم پێویستی بارودۆخی کۆمەڵگا بوو. چما ئەزموونیان نەبوو باشترین کار خوێندنەوەی کتێبەکانی عەلەوی بوو کە تان و پۆ و گرێچنی ناوچەی ئێمەی هەیە و لە چەشنی چیرۆکی ئەوڕۆیی نووسراون.

ع: ئەو شتەی ئەمڕۆ لە یاددا نەماوە و فەرامۆش بووە.

ک: بەڵێ، ئەمە ئەوشتەیە کە دەبێ هەرگیز فەرامۆشی نەکەین زۆربەی نووسەرانی نەوەی یەکەم فەرهەنگ و زبان و تەنانەت فۆلکلۆریشیان پاراستووە، ئەڵبەت لە تەکنیکی ئەورووپی کەڵکیان وەرگرتووە.

ع: هەر ئەم بابەتەش بۆتە هۆی دەوڵەمەندبوونی ئەو بەرهەمانە.

ک: بەڵێ، سروشتییە، لە بەر ئەوەی لە کەلتووری خۆیان کەڵکی وەرگرتووە. لە بەر تازەبوونی تەکنیکی ئەورووپی، نووسەرانی ئێمە قوتابی ئەوان بوون، تەکنیک لاوازە، بەڵام ناوەرۆک یارمەتی بەرهەمی داوە. تەنانەت چیرۆکەکانی هیدایەتیش هەموویان ئەمە قەوارەیانە. سامانداربوونی کەلتووری بەرهەم لەمێژووی ئێمەدا، لە داب و نەریت و ڕێ و ڕەسمی

ئێمەدا دەبیندرێ. هیدایەت. بێج لە «کوندەکوێرە« لە چیرۆکەکانی دیکەیدا تەکنیک لاوازە »عەلەوی»ش هەروا. چیرۆکی «کابرای گیلانی = گیلەمەرد» هەموو نیشانەی کابرایەکی گێلانی پێوەیە، کەش و هەوا و بارودۆخی گێلانی پێوەیە، زبانی کابرایەکی گێلانی پێوەیە و هیچ لاسایی کردنەوەیەکی ئەوروپی نیە، بەلام بینا و پێکهاتەی چیرۆک ـ کە ئەزقەزا چیرۆکێکی سەرکەوتووشە ـ لە ئەوروپا وەرگیراوە، کەچی لە نەوەی دووهەمدا ئەم شتە پێچەوانەیە.

ع: چۆن؟ ک: ئێمە لە نەوەی دووهەمدا دەگەڵ تەکنیک دیوناس بووین و سازاوین تەکنیکی چیرۆک فێر بووین و تێیدا سەرکەوتووین، بەلام بەداخەوە کارەساتی دڵتەزین هەرلێرەوە دەست پێدەکا، چوونکە ناوەرۆک ئی ئەورووپایە. ناوەرۆکی ئێمە ئیی هۆردووی سۆشیالیستی ڕۆژهەلاتی ئەورووپایە. ناوەرۆک ئی سۆڤیەت و کۆمارەکانی سەربەوە. خۆ ئێمە کرێکاری سەنعاتکارمان نەبووە. بەلام چیرۆکی ئەو نەوەی دووهەمە پڕپڕ لە کرێکاری سەنعاتکارە. نازانم لە کوێڕا هێنابوویانن!!

ع: ڕەنگبێ لە بەرهەمە ڕووسییەکان وەرگیرابوون؟

ک: بەڵێ، سەرمەشقی چیرۆکی ئێمە بۆ وێنە فلان نووسەری ڕووس یان سەر بە پارتە کومۆنیستەکان یان بیروڕا مارکسییەکانن و بەم چەشنە ئەو زەبرە سەرسام هێنەرە لەئەندام و جەستەی چیرۆکی ئێمە دەکەوێ و هەتاکو ماوەیەکی زۆر ئەم جوولانەوە لاڕێیانەیە درێژەی دەبێ و چیرۆکی ئێمە گەشەی پێویستی خۆی ناکات هەتا دەیەی ٤٠ی هەتاوی واتە »٦٠»ی زایینی کەکۆمەڵگای ڕووناکبیر برێ وەخۆ دێتەوە و ئەم ڕووداوە

دەقەومێ کە بەرەبەرە چیرۆکی ئێمە تێدەکۆشێ لە ژێر ئەم چەترە داسەپاوە و ئەم کەش و هەوا سیاسییە بێنە دەرێ و بەرەو سەربەخۆیی برۆن.

ع: دەیسەلمێنن لە سەر نووسەرەکان بەجیاجیا قسان بکەین؟

ک: بەڵێ، باسی جەماڵزادەمان کرد، هیدایەتیش حەوجێی بە قسە و باسەی من نیە و هەموان لەسەر ئەو یەکدەنگن، بێج لەو تاقمە کەمەی ناو کۆمەڵگا کە دەیانهەوێ داغ و مۆری تاریک بیرکردنەوە و ڕەش بینینی پێوە بلکێنن و دەیانهەوێ هەڵکڕاندنێکی سیاسی بکەن، کە هیدایەت لە هیچ قسەو باسێکی سیاسیدا ناگونجێ، دیتران یەکدەنگن. بەراستی هیدایەت لە ژوور هەموانەوە ڕێ کەتووە و ئێمە خەریکیین بەرهەمگەلێک شیکاری دەکەین کە بەرهەمگەلێکی جیاوازن لەم هەرا و هوریایانە. تەنیا ڕەخنەیەک کە لەمڕۆدا دەکرێ بیگرین و پێی بڵێین ئیراد و ڕەخنە، هەمان لاوازی تەکنیکە کە هەر واش لاواز ماوەتەوە. لە بەر ئەوەی هیدایەت لە ژوورەوە دانیشتووە و تەماشای هەموان دەکات. چما ئێمە ڕەخنەیەک لە هیدایەت بگرین کە لە بڕگەی زەمەنیی خۆیدا ئیرادیش نەبووە، ئەو ڕەخنەیە ئەمەیە: ئەو گۆشەنیگایەی هیدایەت هەڵیبژاردووە، لە ژووڕایە، چ ئەم کەسێتیە، ئەم ئاخێوەرە (بگێڕەوە) هەرکەس بێ لەسەرەوەیە. ئیرادەکە هەر ئەمەیە. لە دۆخێکدا کاتێ ئاخێوەر ئی ناو کۆمەڵگا و جەماوەرە، ئیدی ناتوانێ لە ژووڕرا تەماشا بکات. ئیدی داب و نەریتیبنەماڵەی هیدایەت تەنیا لەمەڕ هیدایەتداکاریگەری هەبووە و کەسێتی ئەوی هێناوەتە ژێر دەسەلاتی خۆیەوە، ئالێرەدایە. یانی ئەو خووخدە بەگزادانەیەی کە لە ژووڕرا بە دەعیە و ئیفادەوە دەڕوانێتە

دەوروبەر و بەچەشنێکی ناوشیار و ئۆتوماتیک لە چیرۆکەکانیشدا دەبینرێ. هیچ کاتێ لە کورتە چیرۆکدا گێرەوکێشەی نیە. ئاخێوەر هەرگیز تێوە ناچێ، زۆرکەم وایە تێوەچێ. هیدایەت هەمیشە خەمخۆری و هاودەردی بۆ کەسێتی‌یەکانی دەکا، یان شادی و خۆشحاڵی‌یان بۆ دەکا و هەرکام لە چیرۆکەکانی بدەینە بەر زەین هەر ئاوایە تەنانەت لە یەک دوو دانە لە چیرۆکەکانیدا کە یەکەم کەس دەیگێڕێتەوە. دەبیندرێ، ئەڵبەت لەواندا کەمتر وایە وەکی «سێ دڵۆپە خوێن» و «زیندە بە گۆڕ» بەڵام نێوان و مەودایەک لە بەینی ئاخێوەر و کەسێتییەکاندا هەیە کە بە واتایەک یەخسیری گێرە و کێشە نابێ.

ع: بەڵام لە »کوندە کوێرە«دا ئەم گێرە و کێشەیە هەیە.

ک: «کوندە کوێرە« جیاواز و تاکە. لە دۆخێکدا «حاجی ئاغا» ڕۆمان نیە، «ڕاپۆرتە چیرۆک»ێکە و هیدایەت بۆ خۆیشی دەیڵێ و هۆکارەکەشی دەست نیشان کردووە. هەر نووسەرێک لە بڕگەیەکی زەمەندا لەم کارانە دەکات. سەبارەت بەکورتە چیرۆکەکانی هیدایەت زۆر وتراوە و دووپات بوونەوەی قسەکانی من شتێک بەوانە زیاد ناکات، بەڵام کۆ چیرۆکی «سێدڵۆپەخوێن» چەند چیرۆکی گەورە و هەڵکەوتەی تێدایە.

ع: «بزورگ‌عەلەوی»ش لە چیرۆکگەلی «چاوەکانی» و «کابرای گێلانی»دا باش درەوشاوەتەوە.

ک: بەڵێ، تەنانەت «سادق چووبەک»یش. من وای بۆ دەچم چووبەک جێگایەکی زۆر تایبەتی لە ئەدەبی چیرۆکی ئێراندا هەیە. جێگایەکی وەها کە هیچ کەس لە پاش ئەو پڕی نەکردۆتەوە. چووبەک ڕاستەوخۆترین نووسەری ئێمە سەبارەت بە

ڕووداوەکانی ڕۆژگاری خۆیەتی. هیچ کەسێ لەو سەرکەوتووتر و دڵخوازانەتری نەتوانیوە بنووسێ. ئەو ویڕای لە بەرچاو گرتنی ئەزموونەکان و پێشینەی خۆی و بڕگەی زەمەنی خۆی زۆرباش ڕۆییوەتە پێشێ و زۆر سەرکەوتووە.

ع: بۆ وێنە لە کتێبی «بەردی سێبووری»دا.

ک: بەڵێ، ئەو لە »بەردی سێبووری»دا تەکنیکی نوێ دەکار دەکا و ئاخێوەرەکان یەکبەیەک قسان دەکەن. ئەم تەکنیکە بۆ ساڵانێکی زۆر لە ئێراندا نەناسرا بوو. یەکەم کەس خۆی بوو و لەپاش ئەویش یەکەم کەس وا ئەم تەکنیکەی تاقی کردەوە، ڕەزا بەراهەنی‌یە.

ع: بەراهەنی لە کتێبی «نەهێنی‌یەکانی وڵاتی من»دا

لەوە پێش چووبەک لە تەواوەتی ڕۆمانی «بەردی سێبووری»دا ئەم تەکنیکەی لە قەوارەی تاک بێژیدا دەکار کردووە و لە کورتە چیرۆکەکانیشیدا. وەکوو ئەو چیرۆکە نێودارەی «یاوی گەردەلوول»یان «نەفتی» یا خودی چیرۆکی «ئەو عەمتەرەی وا لۆتییەکەی مردبوو» کە لە چەشنی خۆیدا زۆر دڵڕەفێن بوو و هێشتاش جێگرێکی بۆ نەدۆزراوەتەوە.

ڕەنگە هەل و مەرجی زەمەن پێویستی نەبێ، بەڵام هەر چۆنێک بێ من وای بۆ دەچم هەموو داب و دەستوور و قەوارەی ئەدەبی چیرۆکی‌ی کە لە ئەورووپاوە هاتبوو، دەیپاراست و لەم دۆخەدا ڕاستەوخۆ دەگەڵ خوێنەری خۆی دەڕۆییە بەرەوە، وای بۆ دەچم زۆربەی چیرۆکەکانی چووبەک خوێنەر دەگەڵ خۆیاندا سەرقاڵ دەکەن، لە بەر ئەوەی بزاڤەکەی زۆر وەکی ژین و ژیان وایە. ئەو ئەدەبەی بیهەوێ زۆر لە نێزیک ژین و ژیانەوە

بجوولێتەوە، لە ڕاستیدا لەمەترسیدایەو لە هەر کاتێکدا بۆی دەچێ ببێتە ڕاپۆرتێک، لە حاڵێکدا «چووبەک» لە زۆربەی بەرهەمەکانیدا لەمەتێپەڕیوە. یان گریمان لە چیرۆکی بڵندی «تەنگسیر»دا، ئەو کەسێتییەی ئێمە لە کەلتووری خۆماندا هەمانە، زۆر لە نێزیک ئوستوورەوە دەجوولێتەوە، ئێمە لە چیرۆکی مۆدێرندا ئەوەمان نیە، چیرۆکی مۆدێرن بە واتای تەواوی چیرۆکی ئەم پەنجا، شەست ساڵەی خۆمان مەبەستمە. مەبەستم ئەوەیە لەمڕۆدا نیمانە کەسێک بێت و خووخدە و درەشانەوەیەکی وا بداتە کەسێتییەکی چیرۆکێکی خۆی کە لە فیکر و زەینی خوێنەراندا بمێنێتەوە. من وای بۆ دەچم چما بڕێک هیمەتی کردایە و ئەم تێفکرین و ڕووانگەیەی نووسەری ئەمڕۆیی کە زۆر بە خۆیدا دێتەوە هەتا بەرهەمێک بڵاوکاتەوە. چما ئەمەی بسەلماندایەیان وزەی بایە، حەتمەن پاڵەوانی «تەنگسیر» دەبووە کەسێتییەکی ئوستوورەیی بۆ داهاتوو. بەڵام نەبۆتە ئەو بەرهەمە،کەچی خاوەنی پڕیشکەکانی ئەوشتەیە یانی چما ئێوە لە کۆمەڵگایەکی فەرهەنگیدا باسی «تەنگسیر» بکەن، کەسێتییەکی تایبەت بۆ ئێوەی دەردەکەوێ. ئێستا دەڵێن ئەمەی لە ڕووداوەی «بوێرانی تەنگستان» هەڵگرتۆتەوە، ئەمە ئەوتۆنیە. من وای بۆ دەچم «تەنگسیر» جێگەی دووبارە نووسینەوەی بۆ نووسەرێکی دیکە هەیە. نووسەرێکی وا کەئەو فەرهەنگە زانستی کات و بیهێنێتە سەر کاغەز.

ع: ئەی لە پاش جەماڵزادەو هیدایەت و عەلەوی و چووبەک چی؟

ک: دەگاتە »جەلال ئالئەحمەد» باوەکوو بە واتایەک، بەڵکەم

جەلال چیرۆکنووس نەبێ، بەڵام بە پێی ڕاڤەی چیرۆکی ئەمڕۆ کە دەڵێ:

« چیرۆک ئۆتووبیوگرافییەکە« ئالئەحمەد خۆی ژیاننامە نووسێکی ژیانی خۆیەتی . تەواوەتی بەرهەمەکانی هەروان. بەڵام بێتوو بڵێم چیرۆکی نەناسیوە، ناوانیە، ئەو چەشنەی پێ بایەخدار نەبووە و مەبەستە ڕامیارییەکانی زیاتر لە مەبەستە ئەدەبیەکانی بوون. بێئیختیار ڕاپۆرت دەنووسێ و تەواوی ئەو بەرهەمانەی چاپی کردوون، «ڕاپۆرتە ڕۆمان»ن، لە خوڕا نەموتوە، تاقەیەک دوو چیرۆک دەتوانین لە کارەکانیدا بدۆزینەوە، وەکوو «جەژنی پیرۆز» کە بۆتە چیرۆک، ئەویش لە قەوارەیەکی بێ فێڵ و فەرەج و زۆر هێڵی و ئاسۆیی‌دا! ئەگینا،لە ڕاستیدا بە ڕاڤەیەک هەر لە نێو چیرۆکنووساندا جێگەی نیە. مەگەر بەنێوی ئاماژە و کەڵک و بەهرەیەک کە خوی ویستوویە وەری گرێ، دڵڕەفین بوون و ڕێزێکی کە بۆیم هەیە، هەر ئەمەیە. خۆیشی هیچ داواکارییەکی سەبارەت بە چیرۆکنووس بوون لە هێچ کۆیدانەبووە. داواکاری وای نەکردوە. وای بۆ دەچم، ئارمانیشی هەر ئەمە بووەکە بە نووسراوەکانی دیکەی دەیکرد، ئەو ڕەخنە و ڕاڤەیانەش وا نووسیویەتی،

ڕەخنە و ڕاڤە نین، یانی ئێوە ڕەخنە و ڕاڤەیەکی ئالئەحمەدتان نیە، شیکاری، لێکدانەوە یان ڕاڤەی دەق بێ. دەست دەکا بە ڕەخنە، لە سەد ڕێگەوە دێ و دەڕوا. بۆ وێنە گیروگرفتی شێوەکاری دەکاتە بیانوو، خەریکە فلان کەسێتی کۆمەڵایەتی، یان مێژوویی، کەسێتی یەکی بەستێنی ئەدەب و هونەریان فلانە کەسێتی فەرهەنگی دەکوتێ، یان ڕێنوێنی دەکا و ڕووانگە و

بۆچوونی دەداتێ. لە ڕاستیدا هەر کاری ئەوە نیە کەبێ و شیکاری و لێکدانەوە بکات هەتاکوو من ئەمڕۆ لە یانەی ڕەخنەدا بتوانم وەکوو سیستەمێک کاری ئالئەحمەد بکەمە نموونە. لە حاڵێکدا بە نێویکاری ڕامیاری یان کۆمەڵایەتی تەواوی بەرهەمەکانی جێگەی لێدوانن و لەیانەی کۆمەڵایەتیدا کە چۆن ئێوە بۆ دەربڕینی قسەی خۆتان دەتوانن لە هەر شتێ کەڵک وەرگرن، چ لە شێوەکاری، یا شانۆ، چیرۆک یان شیعر، چ لە هەر شتێکی دیکە بۆ سەلماندنی قسەی خوی و مەبەستی خۆی کەڵک وەردەگرێ و ئەوشتە لە قەوارەی خوی دەباتەدەرێ. هەروەکوو دەبینین کە »سەفەرنامە« دەنووسێ، زۆربەی سەفەرنامەکانی لە ڕۆمانەکانی دڵرەفێن‌ترن، ئاخرخۆ واناب‌ێ ئەو کەسێتییەکی سیاسی کۆمەڵایەتی زۆر هەڵکەوتەبوو. من تاقەجارێکیان دیتم، لە ئیسفەهاندا بۆ ماوەیەکی زۆرکەم. زۆر بەبڕشت بوو و لە چاخ و خولی خۆیدا زۆرسەرکەوتووبوو. من زۆریش بەداخەوەم کە دوواتر لە بۆچوون و تێفکرینی ئەو زۆربە خراپە کەڵک وەرگیرا و دژ بە زۆر کەس لەو بۆچوون و تێفکرینە کەڵکیان وەرگرت. دەی ئەی لە پاش ئەمانە؟

ع: ئەڵبەت لێرەدا نەوەی یەکەم تەواو دەبن

ک: بەڵێ وایە. «ئەڵبەت لە نەوەی یەکەمی چیرۆکنووسانی ئێرانیدا بێج لەمانە لقێکی دیکەش هەبوون کە بەشێوازی زۆر ڕۆمانسی و سانتی‌مانتاڵ دەیاننووسی. وەکوو محەمەد حیجازی ـ عەلی دەشتی ـ حوسێن قوڵی مستەعان، محەمەد مەسعوود،م ـ دەروێش، حسێن مەسرورو... وەرگێڕ»

ع: لێرەوە نەوەی دووهەم دەست پێدەکات کە بریتین لە

«بەهرام سادقی ـ غوڵامحوسێن ساعدی، نادر ئیبڕاهیمی، سیمین دانشوەر، برایم گولستان ـ تەقی مودەڕڕسی و دیتران. «لقی ڕۆمانسی و سانتی مانتاڵی ئەم نەوەیە دەبنە جەواد فازل ـ ڕەسووڵ ئەڕوەنەقی کرمانی ـ ڕ ـ ئیعتمادی ـ س ـ سالووڕ ـ کەماڵ ڕەجا ـ سەدرەرین ئیلاهی و ... وەرگێڕ»

ع: دەیجا لە »برایم گولستان»ەوە دەست پێدەکەین

ک: هێزی کێشان و دڵرەفێنی گولستان لەوەدایە کە یەکەم نووسەری ئێرانییە وا بایەخ بە وشە ئەدات. بایەخ بۆ وشە دادەنێ و توخمی سەرەکی چیرۆکی پێزبانە و زۆر باش دەزانێ کە چیرۆک قەرزاباری زبانە، ئەدەب قەرزداری زبانەو لە ئاکامدا نووسەر قەرزاباری هەمووی ئەمانەیە. دەبێ زۆرترین حەول و تێکۆشان و هەڵسووڕانی هەبێ بۆ زبان. یانی ئێمە کارێکمان بێج لەمەنیە کە زبانی فەرهەنگی خۆمان پەروەردەبکەین. ئاکام ئەمەیە و کارێکی دیکەناکردرێ. برایم گولستان لەیەکەم کەسانێکە وا لە ئەدەبی چیرۆکی ئێمەدا ئەم کارەی کرد، لە شیعرا زۆرکەس ئەم کارەیان کردوە، بەڵام لە »نەسر و پەخشان» دا زۆرکەم ئەم کارەیان کردبێ. گولستان یەکەم کەسە کە بۆ گەشەدار بوونی زبانی چیرۆک ئەم کارەی کرد. ئێمە قەرزاباری زبانی خۆمانین و بێتوو کرێکار بین، کرێکاری زبانین و دەبێ حەولی بۆ بدەین تا دەتوانین زۆرتر پرشنگدار و بەگەشەو نەشەی کەین و لە دەکارکردنی زبانەکەماندا بەرپرس و بەهەست و سۆزبین. هەر لێرەدا با بڵێم ئال‌ئەحمەدیش نەک لە چیرۆکەکانیدا، لە سەفەرنامەکانیدا دەورێکی گرینگی لە نەسر و زباندا هەیە، یانی بەڵکەم یەکەم کەسێکە کە نەسری مردووی ئێرانی لە سەفەرنامە

نووسین وبیرەوەری نووسین و ژیاننامە نووسین، یا هەرشتێکی دیکە، نەسری نووسینەوەیی ئێرانی دینامیک و گیاندارکرد، زیندووی کردەوە، یانی وەها خێراو بەپەلەپەل دەڕواتە پێشێ کە ئێوە دەیخوێننەوە و هەر دەتانهەوێ بڕۆنە پێشەوە، بڕۆن، بڕۆن خێرا بۆ پێشەوە، پێشتر و پێشتر. هەڵدەقوڵێ، یانی زیندووە، یانی هەڵچوون و داچوونی مۆخی نووسەرەکەیەتی، بە داخەوە ئەم تایبەتمەندییە لە چیرۆکەکانیدا نیە، هەر لە یادداشتەکانیدایە. بۆ وێنە لە ڕاپۆرتی: «یەزد، شاری باگرەکان»دا ئەم نەسرە، باشترین جیلوەی خۆی لەوێدا پێنیشان ئەدا. لە چیرۆکدا یەکەم کەسێک وا هەمانە، گولستانە. گولستان ئەم تایبەتمەندییەی هەتا ئەو جێگەی توانیویە پاراستووە و حەولی داوە چیرۆکەکەی شان بە شانی ئەدەبی ئەمریکی بەرێتە پێشێ. لە بەر ئەوەی بۆ خۆشی وەرگێڕی بەرهەمی ئەدەبی ئەمریکی وەکوو چیرۆکەکانی هەمینگوای و ویلیەم فاکنەرە. لە لایەکی دیکەوە فەرهەنگی هاوبەشی باشووری باش لەمس و هەست و فام کردووە. تەماشای دەکەین دەبینین چەندە لەمەیدان و کەش و هەوای باشوور نیزیکە. تەشقی نموونەی کارەکانیشی هەمان چیرۆکی «هەڵچوون و مژ»ە چیرۆکەکانی دیکەی ناتوانن پلە و پایەیەکی ئەوەندە تایبەتیان لە چیرۆکی بڵندا هەبێ. ئەمڕۆ چما ئێمە بمانهەوێ چیرۆکی بڵند هەڵبژێرین دەبێ «هەڵچوون و مژ» هەڵبژێرین، بەڵام لە کورتە چیرۆکدا کەسانێکی دیکە هەن، وەکوو هیدایەت کە لە فۆرم و ناوەرۆکدا، نەک لە زباندا، گولستان وە دووا ئەدەن.

ع: دەتوانین تەقی مودەڕڕسی بە درێژەی گولستان بناسین/

ک: بەڵێ، لەپاش گولستان چیرۆکی «یەکلیا و تەنیایی ئەو»

بەرهەمی تەقی مودەررسی پلەو پایەی هەیە. «یەکلیا و تەنیایی ئەو» بەڕای من کاریگەری زۆری لەسەر نەوەی من و تەنانەت نەوەی خودی مودەڕڕسی بوو. ئەم بەرهەمە بەو ڕاڤەیەوە کە لەمرۆدا لە سەر ڕۆمانمان هەیە، لەگەڵ ڕۆمان نایخوێنێتەوە و باشتر وایە پێی بڵێین چیرۆکی بڵند. «تەقی مودەڕسی» بەم کارەوە کارێک دەکات کە هێشتا لە ئەدەبی ئێمەدا تاک و تەنیایە و هیچ کەسێکی دیکەش ئێدی وەکوو ئەوەی نەنووسی. ئەو یەکەم کەسێکە کە لە فەرهەنگی خۆمان تێپەڕی و بەرەوفەرهەنگی نووسراوەی جیهان ـ وەکوو کتێبی پیرۆزی «تەوڕات و ئینجیل» چووە پێشێ و یەکەم کەسە کە ئوستوورەی هێنایە ئەدەبی چیرۆکی ئێمەوە و زۆرەبانی لەگەڵدا گرت وسەربەرز و سەرکەوتووش بوو. کەش وهەواو مەیانێکی بۆ ئێمە پێکهێنا کە زۆر دڵڕەفێنە و لەیاددا دەمێنێتەوە و هەروا تاقە. بە پێچەوانەوە کتێبی دووهەمی «شەریف گیان، شریف گیان» کە هەر لە و سەردەمەدا نووسراوە، هەروەها لە پاش شۆڕشیش «ئادابی زیارەت» و «ئینسانە بزر بووەکان»ی کە بڵاو بوونەتەوە، باوەکوو بایەخی خۆیان هەیە، بەڵام چیرۆکی «یەکلیاو تەنیایی ئەو» هەم زبان و هەم کەسێتییەکانی لە وێناکردنی تەنیایی جیهان تەنیایی نەوەی خۆی لەو دەساڵەدا زۆر سەرکەوتووە. ئەویش لەو بارودۆخە زۆر سیاسیەدا کە هەموو نووسەران بەهەر هۆیەکەوە لە ژێر کاریگەریدا بوون و نەیاندەتوانی لە نووسینی ڕاستەو خۆی سیاسەت ڕابکەن. لەوەدا ئەو زۆرسەرکەوتوو و دڵڕفێن بوو. لە پاشانە چیرۆکی «ئادابی زیارەت» بڵاو بۆوە، ئێمە دیتمان دەڵێی شەربەتی خەویان داوە بە مودەڕسی و لە خەویان خستووەو

پاش چل سالان لە خەویان هەڵساندووە و وتوویانە دیسانەکە بنووسە! یانی لە هەمان زەمەنی خۆیدا، لەو دەورەیەدا کە »یەکلیا و... »ی دەنووسی و لەم ڕووانگەوە چونکە مێژووی خۆی پشتی نەگرتبوو، لاواز بوو. ئەڵبەت خودی ڕۆمانەکە جوانی و دلڕفێنی تایبەت بە خۆی هەبوو، بەڵام ئەم لاوازییە گشتییەشی بوو کە سەکۆی نووسەری خۆی لە بارۆدۆخی زەمەن و کومەڵایەتی نووسەرەکەی نەبوو. من وای بۆ دەچم مودەڕسی کە چل یان سیوپێنج ساڵ لە ئامریکا بووە، ئێستا کاتێ فەرهەنگی ئێران دەنووسێ هەر وەک چل ساڵ لەمەوبەر دەنووسێ. ئەو لە بەر ئەوەی ئەم ڕووداوە نەقەومێ، ڕۆیشتۆتە دەورەی خۆیەوە هەمان تەمەنی بیست سالانی زیندوو کردۆتەوە و نووسیویەتی، یان تێکۆشابوو بینووسێ. تەبعەن چوونکە بە تاکتیکی دەرەکی ئەمە ئاگونجێ، بەوتەیەک دەبێتە نووسینەوەی تۆڕیستی «سەیاح و گەڕیدە ئاسایانە«. بەم وێنانەوە نیشانەی تۆریستی پێوە دەلکێ و هەروها لە بارودۆخ و هەل ومەرجی زەمەنی خۆیەوە دوور بوو. لە پاش تەقی مودەڕسی ئەڵبەت «بەهمەن شوعلەوەر»ە کەیەکەم چیرۆکی بڵندی «تێشکانی زەمەن»ی لە ئێراندا نووسیوە، ئەڵبەت لەم یەک بەرهەمە زیاتر نانووسێ ئەو وەرگێڕی نێوداری «تووڕەیی و زەنازەنا»ی فاکنەر بە زبانی فارسییە.

ع: ئەڵبەت «بەهمەن شوعلەوەر» وەرگێڕی (وڵاتی وێران)ی ئەلیۆتی شە.

ک: بەڵێ . لە پێش زەمەنی خۆیشیدا، ڕۆمانێک دەنووسێ بە نێوی «سەفەری شەو» کە هاو سەنگی ئەدەبی ئەورووپا و ڕۆژئاوایە.

ع: که بەداخەوە »سەفەری شەو» پێشوازی لێ ناکرێ.

ک: بەڵێ، بەڵام هەر بەم تاقە بەرهەمەوە، تایبەتمەندی خۆی هەروەها هەیە. چوونکە شتێکی وەکوو ئەویان هێشتا لەو سەردەمەدا نەنووسیبوو. «سەفەری شەو» چیرۆکی چەند دۆستێکە کە لە شاری گەورە و پڕ ئاژاوەدا دەست دەکەن بە خواردنەوە و لەم مەیخانەوە ڕۆشتن بۆ ئەو مەیخانە و هەر ئەم شت و ئەو شت و بیرەوەرییان وەیاد دێتەوە ئەم دەورەیە دەبڕن. تێشکانی زەمەن لەم چیرۆکەدا نێزیک لە پرۆسەی شەپۆلانی زەینە. یانی لە پێش زۆر بەرهەمی وەکوو «مەلەکووت»ی بارام سادقیدانووسیویەتی.

ع: «بارام سادقی »ش وەکوو لە کورتە چیرۆکەکانیدا سەرکەوتووە، لە »مەلەکووت»دا سەرکەوتوونیە، بۆچی؟

ک: هەر چی بێ، ڕۆمانی «مەلەکووت» چوونکە یەکەم تاقیکاری و ئەزموونی سادقی بوو و بە ڕووالەت لەم بەستێنەدا ئاگەداری و زانستی نەبوو و لە چەشنێکی ئەدەبدا کاری کرد بوو کە دەگەڵ شێوازی تەنزی خۆی نەیدەخوێندەوە، سەرکەوتوو نەبوو. بە بڕوای من بارام سادقی ئەو بایەخەی لە ئەدەبی چیرۆکی ئێراندا هەیە کە چیخۆف لە ئەدەبی سەردەمی خۆیدا لە ڕووسیا هەیەتی. یانی چما چیخۆف خاوەنی تایبەتمەندیگەلێ لە ئەدەبی سەردەمی خۆیدایە، سادقیش ئەو تایبەتمەندییانەی هەیە. ئەم نموونەیە بۆیە دێنمەوە هەتا زۆر دوور و درێژ قسان نەکەم. سادقی ئەو کەسانەی دەیانهێنێتەوە، ئەو ڕووداوانە، ئەو تەنزەی لە پشت یەک بەیەکی ئەمانەدایە، ئەو شێواز و تەکنیکەی کە دەیهێنێتەوە، هەموو شتێ هاوسەنگ دەباتە پێشێ، هەموو شتێ

تایبەتە. بە بڕوای من تا ئەم بڕگەیە یانی ساڵانی ١٣٥٠ «١٩٧١» تاقە چیرۆکنووسێکی ئێمە تەمەنی درێژی هەیە و ئەویش بارام سادقی‌یە کە دەتوانی لە ماوەی زمانییەکی درێژدا بگەڕێیەوە سەری و بۆ وێنە فلانە چیرۆکی وەکی نموونە بخوێنیەوە. وەکوو چیرۆکی «تەواو بەداخەوە« یا چیرۆکی «ئاو پاشەکانی حەمام».

ع: چیرۆکەکانی «غۆلامحسێن ساعدی» چۆنن؟

ک: بە بڕوای من با وەکوو لەمڕۆدا وەکوو چیرۆکنووسێک باسی «غولامحسێن ساعدی» دەکەن بەڵام ئەو ئەوەندەی شانۆ نامە نووسێکی هەڵکەوتە بوو،چیرۆکنووسێکی ئەوەندە هەلکەوتە نەبوو. ساعدی لەو کەش و هەواو مەیانە سیاسییەدا تێشکاو پڕژ و بڵاو بووە و زەینییەتی خۆی لە کیس چوو، بە وتەی شاملوو: «ساعدی لە ژێر گوشاری ساواکدا «ساواک، ڕێکخراوەی ئەمنی ڕەژیمی شا» ڕۆحی ورد و پرد بوو و ئەو ڕۆحەی وا بۆ نووسەرێک پێویستە، نەی ما. » ساعدی شێوازی ڕیئالیزمی جادوویی لە پێش «گابریێل‌گارسیامارکێز»دا دەکار هێنا. کتێبی «ئەهلی هەوا. تازیەدارانی بەیەل ـ یا ڕۆمانی خۆف و لەرزین»ی ئەو جێگەی زۆر باس و هەواڵی هەیە. لە مەیدانی شانۆنامەنووسیندا، بەرهەمەکانی هاوسەنگی کارەکانی بێرتوولد برێشت و یۆنیسکۆ و ئادا مۆف و لە چەشنی شانۆی «ئابزۆرد»دایە و هیچی لەوان کەمتر نیە. بەداخەوە لاوازی شانۆکانی ئەو قووڵ نەبوون و سەر بە تویژو چینەکۆمەڵایەتییەکان بوو، لە چیرۆکیش‌دا هەر بەم چەشنەیە. وێڕای ئەوەی بەردەوام یادی شاملووی مەزن حازرە کە دەیووت: «ساعدی کە تورک بوو و بە مەجبووری تورکی فیکر دەکردەوە

و به فارسی دەینووسی برێک زبان و نەسرەکەی لاواز بووە و زەبری وێ کەوتووە کە بە بڕوای من لاوازیش نیە. » ئەمە لاوازی و موشکیلەی بڵاوکەرەوەکان و کەش و هەوای فەرهەنگی ئێمەیە کە بەرهەم بەبێ «ویرایش» یانی بە بێ پیاچوونەوەی زانستییانە بڵاو دەبێتەوە و زۆربەی نووسەرانی ئێمە ئیزنی ویرایشی بەرهەمەکانیان نادەن، لە بەر ئەوەی زۆرکات کەسێکی شیاوی ئەم کارە لەگۆڕێدانیە کە ویرایش بکات و سەلیقەی خۆی زاڵ نەکا.

ع: عەلی محمەد ئەفغانی چۆنە؟

ک: عەلی محمەد ئەفغانی بە چەشنێکی دەگمەن،بە بەرهەمێکی وەکوو «مێردی ئاهووخانم»ەوە،خۆی لە جەرگەی نووسەرانی کەمبایەخ و پاوەرەقی نووسەوە لەناکاودا دەهاوێتە ئەمبەرەوە و بەم بەرهەمە هەڵکەوتەیەوە خۆی لە پۆلی گەورەکاندا نیشان داوە. ئەڵبەت خوی وەکوو نووسەرێک هیچ هەڵکەوتە نیە، لەبەر ئەوەی بار و بەرهەمی نووسەری ڕەسەنی نیە، ئەم تاقەکارەی لەناو سەد کاری دیکەیدا بایەخێکی هەیە. عەلی محەمەد ئەفغانی لە ڕێزەی نووسەرانی ڕەسەندانیە، هەر وەکوو حیجازی و مستەعان و... نین.

ع: بیستوومە سەبارەت بە »نادر ئیبراهیمی»ش ئەم ڕایەت هەیە

ک: نادر ئیبراهیمی نووسەرێکی زۆر پڕکارە و من تا هەنووکەش بەرهەمێکی ئەوم بە پەسنی و تەواوی نەدیتوە هەر بەرهەمێک شتی ئەدا بە من، بەڵام بەرهەمی نادر ئیبراهیمی هیچی بە من نەداوە، ئەوەی بووە لە گۆشەنیگا و بۆچوونی خودی

ئیبراهیمی‌یەوە بووە. هیوادارم ئەو ڕایەی سەبارەت بەوان دەیڵێم، نەڵێن سووکایەتی پێکردووە، بەڵام لە بڕێ بنەماڵەدا منالّی وا هەیە نازانین چی لێبکەین، بەهەرحاڵ منالّی مالّییە، خۆشێشت ناوێ،هیچ کارێکی باش ناکات کۆمەڵگای چیرۆکنووسی ئێمەش سەرەندەر نەکردنێکی ئاوای سەبارەت بەمانە هەیە ناکرێ لەگەڵیاندا مامڵەبکەی،چ وەکوو شانۆنامەنووسی هەژڵ «جیددی» چیرۆکنووسی هەژڵ، یان فیلمساز و سیناریۆنووسی هەژڵ. نازانم بەڵام هونەرمەندی هەژڵ زۆرکەمە. ئیبراهیمی هەتا ئەو جێگەی من بزانم بەرهەم گەلێکی زۆریشی هەیە.

ع: بەڵێ،نێزیک سەد کتێبی بە چاپ گەیاندووە.

ک:بەڵێ، بەڕای من جیاوازی نێوان نادر ئیبراهیمی و عەلی محەمەد ئەفغانی لەگەڵ جەماڵ میرسادقیدا زۆرە. من بەچەند هۆوە ئەفغانی بەسەر ئەم دووانەدا هەڵدەبژێرم . چونکە ئەفغانی خەریکە کەشکی خۆی دەسوێ و ماستی خۆی دەخوا و کاریشی بەکەس نیە و کۆمەڵگاش لە داهاتوودا ناتوانێ تاوانێک بهاوێتە ئەستۆی ئەوەوە . بەڵام هەتا ئەو جێگەی من ئاگادارم، نادر ئیبراهیمی لەم لاو ئەولا وانە دەڵێتەوە، یان جەماڵ میرسادقی کە خاوەن تیتر و عینوانە و پێشینەی زۆری هەیە و چوونکە سەر بە پارتی سیاسیش بووە و خاوەن بیر و ڕایەکی ڕامیاری شیاوی قەبڵاندن و ڕێزە، تیتریشی هەیە و ئەواخەریکە جەماوەریش ڕێنوێنی و ڕێبەری دەکا، بەڵام بەرەو ڕابردوو، نەک بۆ داهاتوو. بە بڕوای من هەر هەنگاوێکی میر سادقی لەم بەستێنەدا خەیانەتێک بە کۆمەڵگای فەرهەنگی و بەتایبەت بە کۆمەڵگای چیرۆکنووسی ئەمڕۆیە. لە بەر ئەوەی لاوانی تینووی زانستی

چیرۆکنووسین بەرەو دوواوە و دواکەوتوویی پاڵ پێوە دەنێ. لە بری ئەوەی بەرەو پێشەوە پاڵیان پێوەنێ، بەرەو دواوەیان دەکێشێنێتەوە. ئێمە لە زەمەنی ئەدەبی پۆست مۆدێرنداین و ئەدەبی مۆدێڕن خەریکە دەورەی بەسەر دەچی و ئەو چی دەکا...

ع: بەڵام سیمن دانشوەر نووسەرێکی لایەق و شیاوە؟

ک: بەختەوەرانە ئیدی لەمڕۆدا خاتوو سیمین دانشوەر لە ژێر سێبەر و چەتری مێردە خوالێخۆشبووەکەی «جەلال ئالئەحمەد» ڕزگاری بووەو من لە سەردەمی لاوەتی ئەواندا هەمیشە لە سێبەری ناوی جەلالدا دەمناسی، ئەڵبەت ناجوامێرانە بوو، بەڵام هەمووی ئێمە ئاوا بووین هەتا پێش شۆڕش و تەنانەت لە دەوروبەری شۆڕشیشدا مردنی جەلال ئالئەحمەد، قسە و باسی لە سەر کارەکانیان زۆربوو. ئەمڕۆ ناسێنەری سیمین دانشوەر ڕۆمانی «سووەشون»ە وەکوو «یەکلّیا و تەنیایی ئەو»، «بەردی سەبووری» وەکوو «کوندەکوێرە« و وەکی هەر بەرهەمێکی دەروشاوەیتر

ع: دانشوەر لە کورتە چیرۆکەکانیدا چۆنە؟

ک: بە بڕوای من سیمین لە کورتە چیرۆکەکانیا سەرکەوتوونیە، بێج لە چیرۆکێک لە کۆچیرۆکی (سڵاو لە کێ بکەم؟) کورتە چیرۆکەکانی دیکەی ئەوم بەدڵ نیە.

ع: ڕۆمانی «دورگەی سەرگەردانی» دانشوەر چۆن بەرهەمێکە؟

ک: قسەوباس سەبارەت بەمە زۆرە خۆیان دەڵێن ئەمە بەرگی یەکەمە، دەیجا سەبارەت بەم یەک بەرگە دادوەری ناکرێ، بەڵام وێڕای ئەوەی ئەمە بیست سی ساڵ لە پاش سووەشوون

نووسراوە دووسەد ساڵ لە »سووەشوون» لە دواتر و کۆنترە. لەم بوارەوە، هەم لە باری زبان و نەسرەوە و هەم لە باری کەسێتییەکانەوە جێگەی قسەو باسە. لە »دورگەی سەرگەردانی»دا دایەلۆگ و گوتار هەیە، بەڵام بە بێ بزاڤ و بێ دینامیک، بە بێ پێویستی . بێ ئەوەی دایەلۆگ چیرۆک و ڕووداوەکەی بەرێتە پێشەوە. لەم ڕۆمانەدا کەسێتییەکان دێن و قسەی خۆیان دەکەن، هەر لە بەر ئەوەی دەیانهەوێ ئەو قسانەبکەن «بەمن و تۆچی؟» ! بەمنی خوێنەر چی ؟ لە ڕاستیدا چی داوە بە من؟ تۆ دەقێ بنووسە کەسەبارەت بە خۆتان و دۆستانی جەلال ئالئەحمەد بێ، زۆریش کێشی دەڵڕفێنی دەبێ، زۆریش تیراژی زۆر دەبێ قسەو باسی شی لە سەر دەبێ، بەڵام کاتێ باس لە سەر ڕۆمانە، دەبێ کاریگەری و کارکردی هەبێ ڕووداوەی هەبێ، دەبێ هەڵچوون و داچوون و دینامێکی هەبێ، دەبێ توخمی کەسێتی لە زەمەندا بێ، بە نێوی پەراوێز و درێژەدادڕی ڕۆمان و لاپەڕە ڕەش کردنەوەیان بیر و بڕوای حوسێن و حەسەن وتن بەرهەمێکی واسەرکەوتوونابێ.

ع: یانی سەرکەوتوویی «غەریبە و کوڕە خۆولاتی» ئەحمەد مەحموودی نابێ/

ک: بەڵێ، زۆر بە هێز و دڵڕەفێن بوو، بەڵام لە »دیدار» دا بە بێ توخمی چیرۆکی بوو. سەبارەت بەو چیرۆکانەی لەو دەورەیەدا ئەحمەد مەحموود نووسیویە، وەکوو سادق چووبەک کە لە ژانری ناتۆڕالیزمی «سروشتخوازی»خۆیدا بەرهەمی «مانەوە«یە شیاوی خوێندنەوەیە و دەینووسی، ڕاستەو خۆ ئەدەبی لەخوێنەر نێزیک کردەوە، شان بە شانی ژین و ژیان

جوولآیــەوە، ئــەحمــەد مــەحمــوودیش لــە ژانــڕی «ڕیئــالیزمی سۆشیالیستی»دا کە خۆی بڕوای پێی بوو، بۆ وێنە لە ڕۆمانی «دراوســێکان»دا زۆر زۆر ســەرکــەوتــووە و ئــەم بــەرهــەمــە، بــەرهــەمێکــە دەمێنێتــەوە، بــەڵام بــەداخــەوە، هــەڵیــنەدا و ناســێنەری ئەحمەد مەحموود «دراوسێکان»ە

ع: «مەحموود دەوڵەت ئابادی» چۆنە؟

ک: مـن لـە سـەرەتـادا «دەوڵـەت ئابـادی»م بـە شـانۆوە ناسـی . چوونکــەمــن زۆرتــر کــاری شــانۆم دەکــرد دەســا بــەرهــەمــە شــانۆییەکــانی ئــەوم بــەوردی دەخوێنــدەوە، زۆر لاواز بــوون و ئێستاش لاوازن. شـانۆکانی خـاوەنـی کـەسێتی شـانۆیی نـەبوون، یانی بە ئاخاقتن و دایەلۆگ نەدەچوونە پێشەوە. کاتێ «A» قسان دەکا، دەبێ «تیژ»بێ، «B» کە قسـان دەکـات دەبێ «دژە تیژ» و وڵامی ئەو بێ «C» کە قسان دەکا لە دۆخێکدا «سێن تیژ»ی ئەو قسانەیە، خۆی دەبێ «تیژ»یک بێ بۆ درێژەی قسەکان. یـانی ئـەم شتەی دەیڵێم لـە شـانۆنامەکانی چیخۆفدا بـە دیارەوەیە. ئـەمـەش وەکـی بـەردی گـەڕیانی ئـاش وایـە دەسـووڕێ و داڵ بـە داڵ ئێوە چـارەناچـار دەچنـە سـەرێ و پرۆسـەی گـەڕیانی ئـاو پێکدێ. بـە چەشنێکی سروشتی هەموو شانۆنامەکان لەم قەوارەیەدان. وەکـی شـانۆنامەی «چـاوەڕوانیی گـۆدۆ»ی بیکێـت یـان شـانۆ نامـەی « هەملێت»ی شەکسپیر.

ع: بەڵام مەبەستی مـن چیرۆک و ڕۆمانـەکانی دەوڵـەت ئابـادی بوو.

ک: بەڵێ، یەکەم بەرهەمێک کە لەم بەستێنەدا لە وانمخوێندەوە، زۆرم پێ بە هێزو دەڵرەفێن بوو.

ع: کام بەرهەمی ئەو؟

ک: (ئـەو سـانەی بـاوە سـوبحان) چیرۆکـی بـڕێ بڵنـد و لـە بەردڵان . زبان و بارو دۆخێکی ڕازاوەی هـەبوو، لـە پاشـان ئیدی بەرهەمـی ئـەوانـم نـەدی، هـەتـا لـەناکاودا بـە قـەولـی شـاملوو، ئـەو بەرهەمە بەخیلی هێنەرەی ئەو یانی «کەلیێدەر» بڵاو بووە.

ع: کەلیێدەر؟

ک: بـەڵێ، کـەلیێدەر بڵاو بۆوە و بـەداخـەوە مـن زیاتر لـە دوو کتێبیم بۆ نـەخوێندرایـەوە »کـەلیێدەر دەکتێب لـە پێنج بـەرگدایـە. وەرگێڕ» هیچ کام لە هەل و مەرج و بارو دۆخـەکـەشتێکی زیادی و تازە بەمن نادا. دەسا ئەم بەرهەمە باوەکوو شوێن و پلەوپایـەی تایبەتی هەیە و خزمەتێکی زۆر بە ئەدەبی چیرۆکی ی ئێران دەکا، دادوەری ســەبــارەت بــەو جیــاوازە. بــەراسـتی خــاوەنــی تایبەتمەندییـەکـە کـە دادوەری بنـەمـاخوازی و تـەکنیکی لـە سـەری بێواتایە و ئێمە دەبێ دای بنێینـە کـەڵکی مێژوویی خۆیـەوە، لـەبـەر ئـەوەی نـەدەبـا لـەم بڕگـە مێژووییـەدا نووسـرابا، دەبـا سـەدسـاڵ لەمەوبەر نووسرابا. پشک بەنێوی ئەو دەرکەوت و ئـەویش توانی زۆر سەرکەوتوانە ئەم کارە گەورەیە بکات.

ع: زۆرکــەس بڕوایــان وایــە »کــەلیێــدەر» دەبایــە کــورت کرابایەتەوە، چۆنە؟

ک: بەڵێ. هەر وەکوو دیترانیش و توویانە ئەم بەرهـەمـە دەبایـە کورتتر کرابایەوە، خۆزیا ویراستارێک هـەبـا کـە دەوڵـەت ئابـادی متمانەی پێی هەبایە، دەگەڵیدا هاوزەین و هاوبەرە و لایـەن بایـە و ئـەم بـەرهـەمـەی کـورت کردبایـەوە، چوونکـە مـەیدان و دیمـەنـی دووپات و چەندپاتی زۆری هەیە.

ع: بەڵام هەر بەم چەشنەش لایانگرانی تایبەتی خۆی هەیە.

ک: بەڵێ، نووسەرێکی هەڵکەوتە و شیاوی هەڵوێستە لە سەر کردنە، بەتایبەت کە پردێکی زۆر گرینگە لەنێوان ئەدەبی عام خواز و پڕ خوێنەردەگەڵ خوێنەری چیرۆکی ئێمەدا، کەنازانم نێوی «ئەدەبی کەم خوێندەواران» یا «چیرۆکی زەنجیرەیی گۆڤار و ڕۆژنامەکان = ژوونالیستی» یە بێتوو کەلیێدەر کورت کرێتەوە. نەوەک چیرۆکەکەی بزر بێ، بەڵکوو ڕووداوە و چیرۆک داتاشرێ. پەراوێزە زیادییەکانی دابڕدرێ، ئەو کات و ساتە عالی و خالسانەی زۆر دەرەوشاوەی نێو ئەو باشتر دەردەکەوێ کە لە مرودا بەم چەشنە بزر بووە، بەڵام من باشترین بەرهەمێک کە تاکوو ئێستا لە هی دەوڵەت ئابادیدا دەیناسم، ڕۆمانی بەر لە «کەلیێدەر»ە

ع: یانی «شوێنێ خاڵی سەلووچ»؟

ک: بەڵێ وای بۆ دەچم بێتوو «کەلیێدەر» دوو هێندەی ئەم ڕۆمانەش بایە، زۆر درەوشاوەتر لە »شوێنی خاڵی سەلووچ» دەبوو. ئەم هەموو پەڕژ و بڵاو کردنەوەیە خەسارەی هەیە، هەر توخمێ توانای هەندێ گەورە وەبوونەوەی هەیە، خۆ ئێوە ناتوانن لە توخمی بەرهەمێ کە هێز و توانای ڕۆمانێکی سەد لاپەڕەیی هەیە،لە ناکاو ڕۆمانێکی چوار سەد لاپەڕە سازکەن.

ع: دەمێنێتەوە » هووشەنگ گوڵشیری».

ک: گوڵشیری لە زبان و نەسری ئالئەحمەد و بنەمای چیرۆکی بارام سادقی کەڵک وەردەگرێ ئەو زۆر زەق خاوەنی ئەم تایبەتمەندییەیە. وێڕای ئەوەی بەوتەیەک خاڵی هەڵچوونەکەی سەرووتر لە ئاستی هیدایەتە. هەر لە بەر ئەمە وای بۆ دەچم

سەرکەوتووە و ڕاست ڕەنگدانەوەی هەل و مەرجی کۆمەڵایەتی خۆیەتی . یانی لە سەردەمی دیکتاتۆریەتی پێش شۆڕشی ئیسلامی‌دا کە سەردەمی بێدەنگی‌یەکی سەرسام هێنەرە و ژیانێکی فەرهەنگی زۆر زۆر بەر تەسک و سنوور داری بووە. یانی چی؟ یانی ئەو هەل و مەرجەی چیرۆک لەودا پێکدێ. چما ئێوە تەماشای کەش و هەوای دیکتاتۆریەتێکی توند بکەن، چیرۆکی کورت، هەر کورت‌تر دەبێتەوە، لە بەر ئەوەی ئێوە مەجبوورن زۆرخێرا مەبەستی خۆتان ڕاگەیەنن. مەبەست وەکوو هزرێکی سیاسی ناڵێم. مەبەست بەو نێوە کە هەر بەرهەمێک قسەیەکی پێیە. لە عەینی حاڵدا کەئێوە ڕێزتان بۆ چیرۆک دەپارێزن، لە پێش هەموو شتێکدا دەبێ سەبارەت بەنووسراوە بەر پرس بن لە هەمبەر مێژوودا. دۆستانی نووسەری ئێمە لەو سەردەمەدا ئەدەبیان وەلا نابوو، لە ڕاستیدا ئیلتیزامێک بۆ وشە و زبان و ئەو ژانرەی هەڵیان بژارد بوو لە گۆڕێدا نەمابوو و جیاوازی بۆیان نەبوو ئەو شتەی دەینووسن وتارە، ڕاپۆرتە، گوتارە یا شتێکی دیکەیە، دروشمیشیان دەدا و لە پاشان وایان دادەنا کە خەریکن چیرۆک یان شانۆنامەیان شێعردەنووسن. گولشیری یەکێ لە نموودە هەڵکەوتەکانی ئەم کەسانەیە کە دەیهەویست قسەی کۆمەڵایەتی خۆی بکات، دەیهەویست چیرۆکەکەی قسەی تێدابێ. دەیهەویست چیرۆکەکەی ڕەنگدانەوەی بارودۆخی کۆمەڵگاکەی بێ و ئەڵبەت بە تەواوی ئەو توانایەوەکە پێویستیی چیرۆکە، قەناعەتی بەوەدەکرد، نووسینەوە و نووسینەوەو دیسانیسش نووسینەوە. وێڕای ئەوەی من لە شوێنێکدام کە جیهانیش لەو شوێنەیە، دەیجا من ناتوانم، جیا لە جیهان بجوولێمەوە. من ناتوانم بڵێم من

چیرۆکنووسـم و لەپاشـان سـەرم بـەژێر بـەفردا بکـەم و مـارکێز نەبینم، میلان کۆندێرا نەبینم، فاکنەر و دیتران نەبینم، شتێکی ئاوا هەرنابێ. ئێوە کە لێرە خەریکن سـەرقاڵی نووسـینن، خـەریکن بۆ هەموو جیهان دەنووسن، یان دەبێ چما لە پاش جۆیس نانووسی، لە پاش فاکنەر، مارکێز، کۆندیرا نانووسی، لانی کـەم دەبێ لەگـەڵ ئـەوا بنوسـی گوڵشـیری بـەو هـۆش و گۆشـەی ئـەمـەی لـێ حـاڵی ببـوو، دەسـتی پێکـرد و ڕۆیشـتە پێشـێو سـەرکـەوت. باشـترین چیرۆکەکانی خۆیشـی لـە کـۆچیرۆکی «نوێژگـەی بـووچکی مـن»دا نووسی. ئەمەشی بۆ وەدەرکەوت کە دەبێ بە فۆڕمـە جۆراجـۆر و جیاوازەکان بنووسێ، یەکەم کەس. دووهـەم کـەس، سـێهەم کـەس. لە قەوارەی نامەدا، بە فۆڕمی خیتابییەوە و... لەم بەسـتێنەدا کـاری کرد. زوور و زەحمەت کێشـان و بـەنێوی چیرۆکنووسـێ دەیزانـی دەبێ بزانێ، کە دەبێ فـەرهـەنگی وڵات و جوگرافی خـۆی هـەبێ، ڕۆیـی و خوێندیـەوە، متـاڵای کـرد، لـە دۆخێکـدا کـە زۆربـەی نووسـەرانـی ئێمـە خـاوەنـی ئـەم متـاڵا و خوێنـەوەیـە لـە کـاری خۆیاندانین.

ع: ڕەزا بەراهەنی و جەواد مەجابی کام نەوەن؟

ک: ڕەزا بەراهەنـی، چوونکە چیرۆکنووسـینی لـە پاش شـۆڕش دەست پێکرد، چما هەر زەمانی مێژوویی پاش شۆڕش بڵێین، ئەوە هەرکەس لە پاش شۆڕش دەستی پێکرد بێ، لـە نـەوەی سـێهەمـە، بەراهەنی نەوەی سێهەمە. «بەڵام بـەراهـەنـی لـە پێش شـۆرشیشـدا چیرۆک و ڕۆمانی نوسیبوو، بۆ وێنـە: ڕۆژگـاری دۆزەخـی ئاغـەی ئەیازو چاڵاو بە چاڵاو و... وەرگێر» بڕوای من ئـەمـەیـەکە نـەوەی سێ تەکنیک ئی خۆیەتی، ناوەرۆکیش ئـی خۆیـەتـی و نـەوەی سـێ

هیچ پڕوپاگەندەی ئایدیۆلۆژی ناکات، لە خۆلقاندن و دارشتیندا ئەدەبی سۆشیالیستی و دیکتاتوریەت پرولیتاریا و ... نیە. بێ کردەوەش نیە. بەڵام جەواد مەجابی ئەڵبەت لە پێش شۆڕشدا جار و بار چیرۆکی نووسیبوو. بەراهەنی زیاتر نێوبانگی ڕەخنەگر و تیۆرزانی هەبوو لە گوێرەی ئەو لە ڕۆژئاوادا «ئیدوارد مۆرگان فارستەر»ە کە باشترین کتێبی سەبارەت بەتیۆری ڕۆمان نووسیوە، یانی «لایەنەکانی ڕۆمان. » من لە کتێبی «چیرۆکنووسین »ی بەراهەنی زۆر شت فێر بووم، بەڵام کاتێ بۆ خۆی ڕۆمانی دەنووسی، ڕۆمانەکانی بۆ من ساردوسڕ و بێ ڕۆح بوون. ڕۆمانەکانی بەراهەنی هاوسەنگی زانستی تیۆریکی ئەو نەبوون، هەر ڕۆمانێک «حاڵ»ێکی هەیەکە ڕۆمانی بەراهەنی نەیبووە.

ع: ئەی براهەنی لە ڕۆمانی «خاتوو ئازادە ونووسەرەکەی»دا چۆنە؟

ک: بۆچی، ئەڵبەت لەوێدا ئەو «حاڵ»ە هەیە و ئەم بەرهەمەی بەراهەنی بە پێچەوانەی بەرهەمەکانی دیکەی دەگەڵ خوێنەردا پێوەندی پێک دێنێ.

ع: ئەی بۆچی بەرهەمی بەراهەنی وەکوو دەوڵەت ئابادی لە نێو جەماوەردا برەوی نیە؟

ک: بەم هۆیەوە کە زانیاری کۆمەڵایەتی، سیاسی، فەرهەنگی و ئەدەبی بەراهەنی لە ئی دەوڵەت ئابادی زیاترە. من وای بۆ دەچم لە بەر ئەوەی دەوڵەت ئابادی کاتێ لە سەر مێز دانیشت، ڕۆمانەکەی بنووسێ، هەموو کەس و هەموو شتێ فەرامۆش دەکا،یان هەمووکارەکەی زەینی داهێنەری دەینووسێ ئەوەندەی

ئاگـاداری و زانسـت و ئـەزمـوون و ژیـانی هـەیـە، لـە قـەلـەم و پێنووسەکەیەوە هەڵدە قوڵێ و دەنووسێ بەڵام بەراهەنی تەواوەتی ئەو کاتانە کە دەنووسێ ئەم هۆشیاری و ئاگەدارییەی هـەیە و دەزانێ چی دەنووسێ و چی دەکا و بۆ کێ دەنووسێ. مـن خـۆم کـە شـاگرد و قوتـابی هـەمـووی ئـەمانـەم، هـەمـوو شـتێ لـەیـاد دەسڕمەوە، لە یادم نامێنێ لەکوێم و چەند سـەعات ڕابوردووە و سەعاتێک، دووان یاپێنج سەعات یا خۆ لاپەڕەیەک و دووان یان چەند لاپەڕە. وای بۆ دەچم بەرهەمی دوکتۆر بە ڕاهەنی هەموو شتێکی هـەیـە، بێج لـەو «حاڵ» و جـەوهـەرەی کـە دەبێ چیرۆک هەیبێ.

ع: «مەجابی»ش هەروایە؟

ک: جەواد مەجابی هێزو توانایەکی زۆری خـەرج کـردووە و لـە کـاری خۆیـدا زۆر تیکۆشـەرە. شـانۆنامەی نووسـیوە، ڕۆژنامـە و شیعر و چیرۆک و ڕۆمانی نووسیوە و ئەڵبەت هَیزو دڵڕەفێنی کارەکەی لـەوەدایـە کـە ترسـی نیـە لـەوەی بـەرهـەم لـەژانرو چـە شنێکدا بنووسێ، شیاوی ئـەزمـوون هـەڵگرتنە، بـەردەوام خـەریکە تاقیکـاری لـە داسـتان و چیرۆکدا دەکـاو دەچێتـە پێشـەوە. بۆ مـن زۆر دڵڕەفێنە.

ع: حەتمەن «عەلی ئەشرەف دەرویشیان»یش لەم نەوەیەدایە.

ک: دەرویشیان هـەم لـە ڕوانگـەی دیـد و گۆشـەنیگاوە، هـەم لـە باری تەمەنەوە نەوەی دووهـەمە. ئـەم کـابرا شـەریف و ڕاسـت و پاکە پێیخۆشە بەرهەمگەلێ بنووسێ کە زۆربەی خەڵک و بەڵکەم هـەمـوان لێـی حـاڵی بـن و خـەڵک پێـوەنـدی تونـدوتۆڵیان دەگـەڵ ڕاسـتەقینـەی خۆیانـدا هـەبێ، ژیـانی ڕاسـتەقینـەی خۆیـان هـەبێ و

ئەڵبەت ئەمە لە وەسفی مندا ناگونجێ‌یان بڵێین من ئەمە بە ئەدەب نازانم . پێم ڕاپۆرتە و ڕاپۆرتی زۆر سەرکەوتوون.

ع: لە پێش ئەوەیدا دەست بکەین بە لێدوان لە سەر نووسەرانی نەوەی سێ، تکایە بفەرموون ئەم نەوەی سێیە چ جیاوازییەکی دەگەڵ نەوەی یەک و دوودا هەیە؟

ک: نەوەی یەکەم هەر وەکوو باسمان کرد ٢٥ تا ٣٠ ساڵی یەکەم لە خۆ دەگرێ و نەوەی دووهەم لە ٢٥ و ٣٠ تا ساڵانی ٥٠ و ٦٠ و (١٩٤١ ـ ١٩٨١) ز. بەڵام ڕووانگەی سەرەکی من و بۆچوونم لە سەر بەرهەمەکانی بەم چەشنە بوو کە نەوەی یەکەم تەکنیکی لە ڕۆژئاوا «ئەوروپا» وەرگرت و دەگەڵ نێوەرۆکی خۆیدا ـ نێوە ڕۆکی فەرهەنگی و خۆ وڵاتی و نەتەوەی خۆی ـ تێکەڵی کرد، لە ئاکامدا تەکنیک لە نەوەی یەکەمدا لاوازە، بەم هۆیەوە کەوەرگیراوە و تازە هاتۆتە ئاراوە، بەڵام نێوەرۆک دەوڵەمەندە، چوونکە لە فەرهەنگی خۆی کەڵک وەردەگرێ. لە نەوەی یەکەمدا، ئایدیۆلۆژی دەورێکی زۆری نیە، بەڵام لە نەوەی دووهەمەدا ئایدیۆلۆژی هەیە و لە برگەیەکی زەمەندا خەریکبوو تەواوی ئەدەبی جیهانی داگیر دەکرد. لە نەوەی دووهەمدا کە ئیدی تەکنیک فێرببوون، هونەر پەرەی گرتبوو. تەکنیکی شیعرو چیرۆکی مۆدێرن وەچنگ کەوتبوو ناسرا بوو، بەڵام لە نێوەرۆکدا لە بەر ئەوەی لە هەمبەری ئایدیۆلۆژیدا بێکردەوە دەرچوو، لە ڕاستیدا خۆی پێ نووسەری بەرپرس و مولتەزەم بوو. بەرهەمی نەوەی دوو لە باری تەکنیکەوە بەهێز بوو، بەڵام لە باری نێوەرۆکەوە لاواز بوو. بەڵام نووسەرانی نەوەی سێ بۆیان دەرکەوت کە بەرهەمەکانیان لەم لاوازی و بێکردەوەییە

ڕزگارکەن، نەتەوەیی و خۆ وڵاتی کەن. لەنەوەی یەکەمدا بوو و بە تایبەت وەکوو لە »کوندە کوێرە«ی هیدایەتدا بوو، کەڵکی لێوەربگرن. یا بۆ وێنە لە »کابرای گێلانی» بزورگ عەلەوی‌دا. ئەم نەوەیە حەول ئەدا تەکنیک بکاتە ئی خۆی و ناوەڕەۆکیش بکاتە ئی خۆی. نەوەی سێ ئیدی لە مرۆدا نە ناسیاو و نامۆنین و نووسەرانی ئەم نەوەیەش کەم ئاوازە و نێو بزرنین. بەرهەمی سەفدەری، فەڕوخفاڵ، چلتەن، بیجاری، مۆندەنی‌پوور، محەمەد عەلی، ڕەوانی پوور، فرشتە ساری، جۆلایی، مودەڕیس سادقی، موئزەنی، مەعرووفی، ئەسغەری، عەبدولاهی، فرشتەمەولەوی - شێرزادی، ئاقایی، نەجدی و... خاوەنی ئەم تایبەتمەندییەی نەوەی «سێ»ن.

تەنانەت خودی دەقی «کوندەکوێرە«ی هیدایەتیش تایبەتمەندی نەوەی سێی هەیە و بەرهەمێکی «نەوەی سێ» یانەیە، بەم هۆکارەوە کە لاوازی بەرهەمی نەوەی یەک و دووی نیە و خاوەنی تایبەتمەندیگەلێکە کە من بۆ نەوەی «دوو و سێ»ی دادەنێم، یانی هەم تەکنیک و هەم ناوەرۆک بەهێز و خۆوڵاتی‌یە. بەم واتایە چما ئێوە تەکنیکی «کوندەکوێرە« کە لە فەرهەنگی ئێرانی‌ی خۆمان و ڕۆژهەڵاتی‌ی خۆمانە لە بەرهەمەکە جیاکەنەوە، بۆتان دەردەکەوێ نامۆ و جیاوازنیە، یانی ئی فەرهەنگی خۆمانە، لەو لاوە تەواوی ناوەرۆکی چیرۆکەکە، زەڕڕە زەڕڕە و پاژبەپاژی ڕۆمانی کوندە کوێرە لە خوێنی هەر ئێرانی و هەر ڕۆژهەڵاتییەکدایە. ئێوە شوێنەوارێکی فەرەنگی و ڕۆژئاوایی تێدا نابینن، بۆ وێنە ئێمە لەوێدا کرێکارێک بە داس و چەکوشەوە نابینن، چوونکە کەلتووری ئێمە ئەو شتەی نیە، لە

«کوندەکوێرە«دا کابرایەکی پیری «خەنزەر پەنزەری» مـان هـەیـە کە سەدی حەفتای کۆمەڵگای ئێمەوان. ئێمە لەم بـەرهـەمـەدا «ژنـی دڵڕەفێن و لـە کاتـە«مـان هـەیـە کە لـە کۆمەڵگاماندا هـەن. ئێمـە لـە تەواوەتی ڕۆماندا ئینسانی جادوو لێکراومـان هـەیـە، کـە تـەواوەتـی کۆمەڵگا و جەماوەری ئێمە سیحر لێکراون، بەم پێیە ئەم بەرهەمـە، بەرهەمێکی «نـەوەی سێیانە« یـە. بێتوو چیرۆکنووسانی ئێمـە بـە چـەشـنێکی بنچینـەیـی سـەرقـاڵی لێکدانـەوە و سـەرەنـدەر کردنـی «کوندەکوێرە« بایەن و چما ئێمە توێژەرانێکمان هـەبایـە و ئـەمانـە توێژینـەوەی ڕاسـت و درووسـتیان لـە سـەر «کـونـدەکـوێرە« کردبایە، ئێستا ئێمە موشکیلەی ئاوامـان نـەبـوو. ئێمـە زۆر درەنـگ بۆمـان دەرکـەوت «کـونـدەکـوێرە« سـەرمـەشـق و ڕێبـازی چیرۆکنووسیی ئێمـەیـەو دەتـوانێ باشـترین نموونـە و نیشـانە بـۆ وەشوێن کەوتن بێ. ئێمە زۆر درەنگ لەمە حاڵی بووین. ئێمە هـەر وامانـدەزانـی هیدایـەت چیرۆکنووسـێکی گـەورەیـە کـە لاڕێ و گۆمڕایە و خراپ دەنووسێ و هەموو کەس ناهومێد و گومڕا دەکا و شتی ئـاوا... ئـەمـەش ئاشکرایە لـەو دەورەیـەدا کـە نووسـەرانـی سەر بە پارتەکان دەست ڕۆیشتن و برەویان هەبوو، ئەم قسەو باسـانەیـان تیژتـر و تونـدتر کـرد و هـەر لـە ئاکامـدا لـە دوایـین ساڵەکانی دەیەی ٤٠ و سـەرەتـای ٥٠ کانـدا « ٦١ تـا ٧١ی زایـن» دەرکەوت بۆمان دەرکەوت ئەوەی نووسەرانی سەر بە پاڕتـەکـان دەیلێین بێتوو هـەمـوو درۆو ناڕاسـت نـەبێ، لـە سـەدی هـەفتـای درۆیـەو دەگـەڵ کۆمـەڵگا و جـەمـاوەری ئێمـەدا نایخوێنێتـەوە و بەرهەمێکی بۆ ژیان و داهاتووی ئێمە نابێ. لە ئاکامدا تامـەزرۆیـی هاتـە گـۆڕێ بـۆ نووسـەران و دۆزینـەوە و سـەرەنـدەرکردنـی

دووبارەی ئەوان، وەکوو دۆزینەوەی تازەو دووبارەی هیدایەت.
بەڕای من هیدایەت نەک هیچ چەشنە هیوا بڕدراوی و تاریکی لە بەرهەمەکانیدانیە، هیچ، ئەو بەرهەمانە لیپاو لیپی ژیان و خۆزیا و هیوان. لە کوندە کوێرەدا ئەو دەربیجەیەی ڕووبە جۆیارەکەیە، ئەو دارە »سەرو»ە بێج لە ژیان و بەتەما بوون چیە؟ ئەو ئاوەی ڕەوانە و ئەو «سەرو»ەی هەمیشە سەوزە، یان ئەو قسەو باسەی گوڵی نیلووفەڕ «لەیلووپەڕ» بێج لە بوون و ژیان چی بە من ئەدا؟ نازانم بۆ چی لایەنی ڕەشی کێشەکەیان زەق کردۆتەوە؟ بەڵێ ئەو ڕۆمانە دوو بەری پارەیەک نیشان ئەدا. بەڵام با بزانین کام بەریان زیاتر نموودی هەیە؟ لە بەر ئەوەی نووسەر لە داهاتوودا خۆی دەکوژێ، نابێتە هۆی ناهومێدی و چارەڕەشی و «ڕەش بینین»ی گۆشەی نیگای نووسەر لە هەموو ژیانیدا و لە هەموو بەرهەمەکانیدا. من خۆ کوشتنی هیدایەت لەوەدا دەبینم کە ئەو دەیهەویست بەرە و ڕۆشنایی بڕوا، بەڵام لە بەر ئەوەی ئەو کۆمەڵگایە ئەوەندە تاریک بوو، نەیتوانی . تابشت و وزە هێنانی بۆ ئەو دژوار و چەتوون بوو، نەکوو کۆمەڵگا ڕووناک بوو بێت و ئەو زەینێکی تاریکی هەبوو بێ.

ع: بەڵام ئەی نەوەی سێ چی؟

ک: دەتوانین نەوەی سێ بکەینە دووبەش، یەکیان ئەو نەوەی سێیەی بازنەی پێکەوە نووساو بە نەوەی دووهەمەوەیە. بەم واتایە کە نەک هەر لەوەڕگەکەی، بەرهەمی نەوەی یەک و دوو بووە، هەڵس و کەوتیشی هەر دەگەڵ نووسەرانی نەوەی یەک و دوودا بووە. بۆ وێنە چما شۆڕشی ئیسلامی بکەینە ناوەندی باسەکەمان، لەو کاتەدا شۆڕش کرا، ئەمانە قەوارەی زەینییەتی

خۆیان دۆزیەوە یان ڕێگەی خۆیان ناسیبوو و بەرهەمگەلێکیشیان کەم و زۆر بڵاوکردبۆوە و دەیانزانی دەیانهەوێ چی بکەن. ئەم دەستە نووسەرە کە «ڕەزا فەڕوخفاڵ» یەکیانە، خودی من، جەعفەر مودەریس سادقی غوڵامحوسێن چهلتەن، محەمەد عەلی،شارنووش پارسیپوور غەزالە عەلیزادەن. ئەمانە کەسانێکن کە لەبڕگەی شۆڕشدا بەرهەمگەلێکیان بڵاو کردەوە زۆر و کەم ڕێگەیان ڕوونە. ئەمانە لە دەورەی شۆڕشدا و لە ڕاستیدا ئاو قابوونی ناوکەش و هەوا و مەیدانگەلی جیاواز و جۆراجۆر و ئەزموونی ئەم هەموو هەڵچوون و داچوونەی کە هەر شۆڕشێک هەیەتی و لە پاشانکە خانەنشین بوونێکی زۆرەملەی بەسەر داهات و وەدەست هێنانی ئەزموونی دەوڵەمەند. ئەمانە دەستیان کرد بە بڵاو کردنەوەی بەرهەمگەلێکی دیکە. دەسا بازنە و دەستەی یەکەم کە بەرهەمەکانیان کاملتر و تەواوترە و کەمتر یەخسیری دڵەڕواکێ بوون. یانی لە ڕاستیدا «تووبا و واتای شەو» ڕۆمانی شار نووش پارسی پور ـ لیپیاولیپی کەلتوور و فەرهەنگی خۆمانە بە تەکنیکێکەوە کە پرۆسەی شەپۆلانی زەین یان شەپۆلانی دەروونی لە چەشنی مەولەوی ڕۆمی پێ بڵێین، هەر دووک ئی خۆمانە، بێتوو لاوازیشی هەبێ، سەبارەت بەوەیەکە ئەمە ئەزموونێکی تازەیە و خاتوو پارسیپوور کردوویەتی. ئەمەش ڕاستە کە غەزالە عەلیزادە بازنەی پێوەندی نەوەی سێ بۆ نەوەی دووە. بەڵام تایبەتمەندییەکی هەیە کە زەینییەتی ڕۆمانسی خۆی لە هەموو دەورەکاندا دەپارێزێ و لە ڕاستیدا لە باری تەکنیک و ناوەرۆکدا زۆر دەگەڵ دەورە و نەوەی خویدانیە. بەڵام مونیرۆ ڕەوانی پوور، ڕەزا سەفدەری، شاریار مۆندەنیپوور و ئەسغەر

عەبدوڵاهی لە پاش شۆڕش بەرهەمیان بڵاوکردەوە، ئەزموونی شۆڕشیان هەیە، بەڵام ئەزموونی ڕووناکبیری‌یان نیە.

ع: با لە «محەمەد محەمەد عەلی»یەو دەست پێبکەین؟

ک: لەگەڵتام. محەمەد عەلی لەو نووسەرانەیە کە کاریگەری لایەنێکی ئال ئەحمەدی بەسەرەوە هەیە ئەڵبەت ئەو لایەنە نووسەرەی ئال ئەحمەد. یانی گۆشەنیگای ئال‌ئەحمەدانەی هەیە و ژانری نووسراوەکانی ئەو ڕیئاڵیزمە، دەنووسێ و ئەو کەسێتی‌یانە دێنێتە کایەوە کە نێزیک لە کاری ئال ئەحمەدن. ئەڵبەت لەمەیل و عەلاقەی ئەو بۆ ئاڵ ئەحمەددا گومان نیە و تەنانەت لە ئاکاریدا خۆ نیشان ئەدا. بەم هۆیەوە لە کتێبی یەکەم و دووهەمیدا ئەم تایبەتمەندییانە زۆرن، بەڵام محەمەد عەلی هەر وەکوو هاتۆتە پێشێ، لە ئال ئەحمەد دوورکەوتۆتەوە و جیا بۆتەوە چ دی ئەو ڕیئالیزمە تەنک و ڕووکەشە لە کارەکانیدا نەماوە. کەسێتی‌یەکان کەم کەم خەریکن قووڵ و چەندلایەنە ودژوار دەبن. ئاڵۆزی و چەندلایەنە و دژوار بوونی ئینسان بە چەشنێک لە بەرهەمەکانی ئەم دواییانەی محەمەد عەلی‌دا قەوارەی بەرچاوی خۆیان ئەدۆزنەوە، لە باری بۆنیاد و پێکهاتەشەوە هەروایە. چیرۆک ئیدی بە بۆچوونی محەمەد عەلی، لەم بەرهەمە تازانەیدا گێڕانەوەیەکی ڕوواڵەتی لە ڕووداوێکی ڕوواڵەتی نیە و لە ڕاستیدا کارەکە ئیدی یەک ڕەهەندی و دوورەهەندی نیە. هەروەکوو کەسێتی دژوار و چەند ڕەهەندی بووە، بەرهەمیش خەریکە چەشنێک دژواری چەند لایەنی بە خۆیەوە دەبینێ، بەڵام بە گشتی، گۆشەنیگایان شێوازی محەمەد عەلی لە کارەکانیدا زۆر لە کۆمەڵگا نێزیکترە هەتا بەرهەمی کەسانی دیکە. هەر لە بەر ئەمە من چاوەڕوانم ئەو

خوێنەری زیاتر و تیراژی زیاتری هەبێ. بۆ وێنە لە چاو بەرهەمی خۆم یان سەبارەت بە بەرهەمی فەڕوخفاڵ کە کارەکانمان دژوارترن یان کەسێتی یەکانمان کەمتر لە ڕاستەقینەی کۆمەڵایەتی دەچن.

ع: «کولانە مریشک» و «خانەنشین بوون»ی محەمەد عەلی دەروشاوەیی تایبەتیان هەیە؟

ک: نا، نا. بە ڕای من دووایین ڕۆمانەکەی باشترین کاریەتی. ئەو چیرۆک گەلی باشتر لەو دووانەی نووسیوە، بۆ وێنە «دووهەم چاو» یان «تەقینەوە« کە زۆر جوانە بەشقەم خانەنشین بوون یان کولانە مریشک کاملبوونی دەورەی گۆشەنیگای سەرتایی ئەوە، بەڵام لە دەورەی دووهەمیشیدا چیرۆکی باشی نووسیوە. ئێمە دەتوانین بەرهەمەکانی محەمەد عەلی بکەینە دوو دەورە. ئەو بەرهەمانەی تا دەگەنە »کولانە مریشک و خانەنشین بوون»، کە دەگاتە ئەو ڕەنگدانەوەیە وا دەیهەوێ، یانی لەو چەشنی یەکەمەدا باشترینن. بەڵکەم هەر بەم هۆیەوەیە کە لەو چەشنە بۆچوون و نووسینە دووردەکەوێتەوە، لە بەر ئەوەی وا فیکردەکاتەوە لەو چەشنەدا کاری خۆی کردووە و تەواو، ئیدی باش وایە بڕوات و شێوازێکی دیکە تاقی کاتەوە. وای بۆدەچم ئەزموونی دەورەی دووهەمی دەولەمەندتر و نێزیکتر لە نووسینی ئەمڕۆی جیهانی ئەدەبە. لە هەر دۆخێکدا وەسفی ئێمە لە چیرۆک ئەمە نیە کە چیرۆک بڵێین، وەسفمان ئەوەیە کە چۆن چیرۆک بڵێین، چۆن بنووسیین، ئەگینا لە هەموو جیهاندا قسەیەک دەکەن و هێشتا هیچ کەس لە قسەکانی سولەیمانی نەبی بەملاوە نەهاتووە، دەڵێ لە ژێر ئاسماندا هیشتێک تازە نیە. دەسا گشت

نووسەرانی جیهان خەریکن قسەیەک دەکەن، بەڵام هەرکامیان بە شێوەی خۆیان، لە چەشنی خۆیاندا. وای بۆ دەچم محەمەد عەلی لەدەورەی دووهەمی خۆیدا ئاوایە، بەشێوەی خۆی و لە چەشنی ئەدەبی ئەمڕۆی جیهان چیرۆک دەنووسێ.

ع: ڕەزا جۆلایی چۆنە؟

ڕەزا جۆلایی؟ تەماشا بکەن جۆلایی یەکەم چیرۆکەکانی کە نووسی، کۆچیرۆکێک بوو کە بۆ هەموان لەبەردڵان و جوان بوون، بۆ منیش هەروا بوون. ئێمە دەگەڵ ئینسانێکی ئەمڕۆیی کە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی تایەفەی قەجەر «هاوکات دەگەڵ عوسمانی» بەرەورووبووین. لە یادمە دۆستان ئەم نیگاو بۆچوونەیان لاواندەوە، ئافەرەم یان پیۆت، منیش هەروا. بەڵام ئەم نیگایە بە مەرجێک ڕاست و درووست بوو کە هەروا بەرەو «تەشق» هەستایە و گەورەبایەتەوەو نووسەر بەم بۆچوونە دەستەوەستمان نەبایە، لاسایی خۆی نەکردبایەتەوە. چما من لەم برگە مێژووییەو تایبەتمەندییەکانی ئەم برگەیە، یانی دەورەی قەجەر و شاعەباسی سەفەوی. دەورەی نادرشایان هەردەورەیەکی دیکە ئەدوێم، ڕاستە. بەڵام چما من خۆم بکەمە ئاخێوەر و گێڕەوەری ئەو سەردەمە لە ڕاستیدا هیچ هۆیەکی نیە ئەو کارە بکەم. یانی منی ئینسانی ئەم سەردەمە دەتوانم دەورەی قەجەر لە پێوانە بدەم، یان دەورەی ئەفشار و سەفەوی. ئەویش بە تەکنیکی ئەمڕۆوە. بەڵام بەداخەوە جۆلایی وانیە و واناکات. جۆلایی لە یادی دەچێتەوە، ئاخێوەرەکەشی ئی هەمان سەردەمە، یانی کاتێ ئاخێوەر دەچێتە دەورەی قەجەر و بەڵێنی وایە ڕووداوێکی دەورەی قەجەر بگێڕێتەوە، من لە لاپەڕەی یەکەمەوە

حەوای ئەدەم. چوونکە لەوێ سەردەمدا کەسانێک بوون و ئەمانەیان باس کردووە، ئەو دەقانە بە دەستەوەیە، من دەچم و ئەوان دەخوێنمەوە، اۆریژیناڵ و ڕاستەوخۆیەکەی دەخوێنمەوە، نەک دەستی دووهەم و ناراستەوخۆکە. چما من مێژوو بخوێنمەوە و لە پاشان بیرەوەری و سەفەرنامە بخوێنمەوە و لە پاشان خۆم بکەمە یەکێ لە مۆسافیرانی ئەوێ زەمان، ئەویش چی؟ بەهەمان تەکنیک و شێواز، گریمان بڕێکیش سواوتر و ڕازاوتر، ئاخە ئەمە چ دەردێک دەوا دەکات؟ بۆ چی دەبێ من ئەوە بخوێنمەوە. جۆلایی ئازادە، دەتوانێ بنووسێ، ئازادە هەرچی دەنووسێ. بینووسێ و بڵاوی کاتەوە، بەڵام منیش ئازادم و دڵم پێوەنیە ئەمانە و شتی ئاوا بخوێنمەوە، چ دەردێکی من دە واناکات، چ بۆشاییەکی جیهان ئەمڕۆ پڕناکاتەوە، یەکێ لە تایبەتمەندییەکانی جیهانی هاوسەردەم ئەمەیە کە بەشێک لە جیهانی ئەمڕۆ پڕکاتەوە، پاساوی داتەوە، ڕاڤەی کات، تەفسیری کات و ڕەهۆڵەیەک لە شوێنێکی ژیان و بوونی مندا هەڵکۆڵێ.

ئەو بۆچوون و نیگایەی جۆلایی بەڕای من هەڵەیە، یانی موسافری تارانی دەورەی کۆماری ئیسلامی ئێران بڕوات و سەفەر بکات بۆ تارانی دەورەی قەجەر، ئەمە سەرکەوتووە، نەک موسافری تارانی دەورەی قەجەر لە تارانی دەورەی قەجەردابێ و بڕوا. ئەم کارەیان پێشتر کردووە، ئەمە ئیدی کاری من نیە، باوەکوو لە جیهاندا کاری سەرکەوتووی ئاوا زۆر کراوە. بۆ وێنە «سالامبۆ»ی فلووبێر، باشە. ئەوشتە بایەخ و تایبەتمەندی خۆی هەیە، مێژوش نیشانی داوە و سەلماندوویەتی فلووبێر دەچێ و بە قەرایی کتێبخانەیەک سەبارەت بە »کارتاژ« متالا دەکات و لە

ڕاستیدا لەم بەستێنەدا دەبێتە پسپۆڕ و لە ئاکامدا ڕۆمانێک بەناوی «سالآمبۆ» بڵاو دەکاتەوە کە خاوەنی تایبەتمەندیگەلێکی تایبەتەو لە جیهانی ئەو سەردەمەدا دەتەقێتەوە.

کەچی بە بیر و بڕوای من سالامبۆ وێرای گشت بایەخە ئەدەبیەکانی خوی لە هەمبەری «خاتوو بواری»دا هیچ نیە، لە بەر ئەوەی «خاتوو بواری» ئەزموونی بەر چاوی زەمانەی خودی فلووبێرە و لە هیچ شوێنێکی دیکەی پێوە نیە. بڕیار وایە جیهانی ئێمڕۆی من کێ بینووسێ؟ ئەوانی وا لە داهاتوودا دێن؟ نا، جیهانی ئێمڕۆی من دەبێ من بینووسم، ڕاڤەکاری من لە جیهانی ئێمڕۆی من، منم و هەر من دەتوانم بینووسم، کەسێکی دیکە ناتوانێ، لە ڕاستیدا و بە واتایەک، جۆڵایی دەیهەوێ لە باری داڕشتن و بنەما و تەکنیکەوە لە ژانری چیرۆکی ئەم سەردەمەدا بێ و مۆدێڕن بنووسێ، بەڵام لە باری ناوەرۆک و بنەما و بینای گشتی‌دا ناکرێ. چوونکە کاتێ بۆچوون و گۆشەنیگا درووست نەبێ، هەمووشتێ دەشێوێ.

ع: لە پاشان نۆرەی «مودەڕڕەس سادقی»یە؟

ک: بەڵێ، جەعفەر مودەڕڕس سادقی لە بەستێنی چیرۆکنووسیندا هەمیشە لە پەراوێزدایە. گشت بەرهەمەکانیشی لە پەراوێزدایە. گشت بەرهەمەکانی خوێندنەوە و نەخوێندنەوەی یەکە. یانی بۆی دەچێ ئێوە لە موتاڵای بەرهەمی ئەو تام و چێژیش هەست بکەن، بەڵام چما نەشی خوێننەوە. هیچ ناقەومێ. هەم گۆشە نیگا و دیدی نووسەر. هەم ڕازاندنەوە و هەم ڕێکوپێک کردنی کارەکەی لە پەراوێزدایە. یانی ئەو ڕێئالیزمەی سادقی هەیەتی، دەیتوانی لە سی ساڵ لەمەوبەردا، چل ساڵ یان

پەنجا ساڵ پێشتریش دەکرا بقەومێ. یەکیش دید و ڕووانینی هێڵی و ئاسۆیی، خەرابترین چەشنی لە جیهان ڕووانینە. ئاسۆیی و هێڵی لە جیهان ڕووانین، هەر وەکوو وتم، دەگەڵ ئینسان لە ناسازگاری و کێشەدایە، چوونکە ئینسان پێچەڵا پووچ و چەندلایەنەو دژوارە، ئێوە ناتوانن بە هێڵێک و دووان و سیان و بە چەند ڕستە ئینسان نیشان دەن و بڕۆنە پێشەوە. ئینسان لە هەر لاپەڕەیەکی چیرۆکی ئێوەدا ڕەهەندێک و لایەنێکی هەیە. بۆی دەچێ ڕەهەندو لایەنێکی زەقتر بێ و ئێوە زیاتری وەشوێن کەون. بەڵام ناکرێ ڕەهەند و لایەنەکانی دیکەشی نەبینن.

هەر نووسەرێک بتوانێ ڕەهەند و لایەنی زیاتری کەسێتی چیرۆکەکانی نیشان بدات، سەرکەوتووترە. ئەو شتەی کە دەڵێن ڕیئالیزمی جادوویی مارکێز، بەڕای من. بە هۆکاری مەیدان و بارودۆخەوە نیە. ئاغەی مارکێز لەم شتەدا، قەرزاباری ڕەهەندە جیاواز و جۆراوجۆرەکانی پاڵەوانان و کەسێتییەکانیەتی. ئێوە تەماشای «سەد ساڵ تەنیایی» بکەن. هەر کەڕەتێ ئێوە دەچنە سۆراغی کەسێتی یەکی ئەم ڕۆمانە، ڕەهەندێکی تازەی وەدەر دەکەوێ. لە بەر ئەوە لە مەودای سەدساڵدا هەرلە جووڵانەوە و هام و شۆدایە. زۆرێک لە ڕۆمانە ئێرانییەکان کە ٤٠٠ ـ ٥٠٠ لاپەڕەیەو جار و بار دوو هەزار لاپەڕەش بێ و پاڵەوانێک هەزاران ژیانی جیاوازی هەبێ، بەڵام کەسێتی لە لاپەڕەی یەکەمدا هەمان کەسەو لە لاپەڕەی دوواییدا هەر هەمان کەس!!

دەڵێی تەواوی ئەو ڕووداوانە هیچ کاریگەری بەسەر ئەودا نەبووە. ئەو پاڵەوانە ئیسفەندیارئاسایە لە هەمان دەست پێکەوە پۆڵایین بووە، لە کۆتاییشدا هەر پۆڵایینە. ئەمە سەر سام هێنەرە،

چما شتی وا دەبێ؟ لە مێژوودا نەمانبووە.

لەشی پۆڵایین لە مێژووشدا، ئیسفەندیاریش چاوی لاواز و ناپۆڵایین بوو و ڕۆستەم کوشتی، ئاشیل پاڵەوانی ئوستوورەی یۆنانی پاشنەی پای لاوازی هەبوو، نازانم، هەموو پۆڵایینەکان خاڵێکی لاوازیان هەبوو. من نازانم چۆن دەبێ لە ڕۆمانگەلێکی تایبەت و بەتایبەت ڕۆمانی ڕیئالیزمی سۆشیالیستیدا کەسێتییەکان پۆڵایین بن و هیچیان لێ نەقەومێ. دەڵێی ئێمە سەرقاڵی خۆیندنەوەی ئەفسانەین، چیرۆکی مۆدەڕڕس سادقی ئەم موشکیلەیەی هەیە.

ع: ئەی «ئەمیر حوسێن چهل تەن»؟

ک: لە دۆستانی نووسەری ئەم نەوەیە، بەڵێ، من بەرهەمی «چهل تەن»م زۆر خۆش دەوێ، لەبەر ئەوەی چهلتەن تایبەتمەندییەکی گەورەی هەیە. یانی دید و نیگایەکی هەیە کە تایبەت بە خۆیەتی بۆ وێنە لە »تەلاری ئاوێنە«دا هەمووی ژنان دێن و دەڕۆن و دەبیندرێن. بۆ من زۆر سەرنجراکێشە، کاتێ دەڵێن قەجەر، من ژنان دێتە بەر چاوم. لە حاڵێکدا گشت سەفەرنامە ومێژووی ئێمە پیاوانەیە دەڵێی لە دەورەی قەجەردا ژن هەرنەبووە. ئەم دید و نیگایەی « چهل تەن» تایبەتمەندی خۆی هەیە. دەیجا بایەخێکی زاتی لە بەرهەمی «چل تن» دا هەیە. یا کاتێ تەماشای ژیانی سەردەمی خۆمان دەکا، ئایینێک، داب و نەریتێک لە ژیانی سەردەمدا دەبینێ کە نووسەرانی دیکە نایدینن. یانی بە بێ ئەوەی بەرهەم پڕوپاگاندە بۆ ئایین بێ یان سەبارەت بە ئایین بێلایەن بێ، لە بەر ئەوەی ژیانی ئێمە لەمرۆدا تێکەڵاوی ئایینە. لە بەرهەمی «چهل تەن»دا ئەمە هەیە. دەسا ئێمە ناڵێین

بەرهەمی ئایینی‌یە، لە لایەکی دیکەوە ئەو نووسەرەی بە دەستکرد دەست دەگا بە زەق کردنەوەی لایەنی ئایینی لەم کۆمەڵگایەدا، پێیدەڵێن کارەکەت چیرۆکی نیە. هیچ کەس یا خودی چهل تەن ناتوانن بەچهل تەن بڵێن تۆ نازانی تۆ چیرۆک نازانی. لە بەر ئەوەی سەرقاڵی تاقیکاری و ئەزموونی ژیانی سەردەمی خۆمانە.

«ئەمیر حوسێن چهل تەن، نووسەرێکە بە تەکینکی «یەکدەستی» یەوە، یانی لە سەرتاوە کە دەستی پێکردووە. هەر وەکوو دێتە پێشێ باش و باشتر دەبێ. یانی کار لە سەر چیرۆکی ئیمڕۆیی دەکا، بەڵام چیرۆکی مودێڕن لە شێوازی شەپۆلانی زەین، بەمەعنایەک لە کاریدا نیە. یانی پلەو پایە و جێگەی خۆی هەیە و شوێنێکی تایبەت و بەر چاوی هەیە کە درێژەی ئەداتێ و لە بەر ئەوەی وای بۆ دەچم کار دەکات و بزووتنەوەی هەیە. سەرکەوتووە، گرینگ ئەوەیە. گرنگ دید و گۆشەنیگای ئەمڕۆییانەیە. کاتێ نیگا ئەمڕوییانە بێ، سەکۆی بازدانەکەش ئەمڕۆ ییانەیە، یانی چیرۆک لەم بەستێنەدا، تەنانەت ئێوە »تەلاری ئاوێنە«ش کە دەخوێننەوە و تەماشای دەکەن، شایەد بە واتایەک لاواز بێ بەڵام بە واتایەکی دیکە بەهێز و پەسندە. ئەمە ئاشکرایەکە نووسەرێکی ئیمرۆیی خەریکە دەنووسێ و تەماشا دەکات یانی نیگای ئەمڕۆییانەی چل‌تەن لە ئاخێوەردا بە چەشنێکی ڕاستەوخۆ و ناراستەوخۆ هەبوونی هەیە.

ع: خاتوو «غەزالە عەلیزادە« چی؟

ک: سەبارەت بە خاتوو غەزالە عەلیزادەی خوالێخۆشبوو قسەم کرد.

ع: ئەی ئاغای ئیلاهی .

ک: مەبەستتان ئەسغەر ئیلاهی‌یە؟

ع: بەڵێ ئەسغەر ئیلاهی

ک: لە ڕاستیدا قسێکم سەبارەت بەم نووسەرە نیە، چوونکە هەر هیچ بە نووسەرێکی حیرفەیی نازانم، کەسانێک هەن ئۆگری چیرۆکن و چیرۆک دەنووسن، بۆی دەچێ سەرکەوتووانەش بنووسن و چیرۆکێکی سەرکەوتووش بڵاو کەنەوە، بەڵام جیاوازی زۆرە لەنێوان نووسەرێکدا کە هەم و غەمی چیرۆکە و چما نەڵێین سەدی ٧٥، سەدي٥١ی ژیانی و هەبوونی تەرخانی چیرۆکە، دەگەڵ ئەو کەسەدا کە جار و بار، چیرۆکێکیش دەنووسێ و هۆگریشەو بڕێجار سەرکەوتووشە. من ئیلاهی بەو دوو کتێبەوە کە هەیانە، بەم گرووپەی دووایی دەناسم. بەشکوو لە هەڵەدابم. وێرای ئەو تەمەنەی هەیەتی و ئەو هەموو ساڵە هەوڵ و تێکۆشانەی، باوەڕ ناکەم شتێکی زۆر بتوانێ بڵێ، باوەکوو لەو چیرۆکەی: ئیدی سیاوەشێ نەماوە«... .

ع: »ئیدی سیاوەشێک نەماوە« پلەو پایە و شوێنی ئەوان لە بەستێنی دەروونناسی و کاریگەری ئەو لە ئەدەبدا چۆن هەڵدەسەنگێنن؟ و وێڕای ئەوەی ئیلاهی دەروونناسە.

ک: چما بمانهەوێ چیرۆک لە دید و نیگای دەروونناسییەوە هەڵسەنگێنین، بێج لە بەرهەمەکانی ساعدی کە چەشنێک سەودایی و مالیخولیا و ڕیئالیزمی جادوویی تێیایە هیچ بەرهەمێکی دیکە نێو نابەم. چیرۆکی «ترس و لەرز و زۆربەی شانۆنامەکانی ساعدی وەکوو «گۆپاڵ بەدەستەکانی وەرەزیل» کە کەسێتی زۆربەرزی تێدایە و وەکوو بەرهەمەکانی دیکەی ساعدی، من کەمتر نووسەرێکم دیتووە. بەقەرا ساعدی سەرقاڵی ئەم کێشەیەبێ، یانی

بەرهەمەکانی محەمەد ڕەزا سەفدەری لە »سیاسەنبوو»دا زۆر زیاتر لایەنی دەروونناسی و دەروون کۆڵینەوەی تیدایە لەچاو بەرهەمەکانی ئیلاهی. کەچی بەشقەم درەونناسی و دەروون کۆڵینەوەی بەرهەمی ئیلاهی زانستیانەیان ئاگەدارانە بێ بەڵام ئی سەفدەری لە هەستی ناهۆشیارەوە بێ، ئەوەتانێ ئی سەفدەری لایەنەکانی جۆرانجۆری کەسێتییەکانی زۆر زۆر دژوارتر و ئاڵۆز تر و زۆرترن، بەڵام...

ع: ئەی عەلی مۆئزەنی

ک: من کۆمەڵە شانۆ نامەیەکم لێ خوێندەوە بە نێوی بۆکس، نا، نا. «کیسەی بۆکس» کە زۆر لاواز بوو لەراستیدا هەر تایبەتمەندی شانۆنامەی نەبوو، دەڵێی هەر شانۆ و شانۆنامەی نە ناسیوە، وای فیکر کردۆتەوە چما دوو کەس پێکەوە قسان و ئاخافتن بکەن، دەبێتە شانۆنامە! هەروەکوو بۆچوونی زۆرێک لەشانۆنامە نووسانی ئێمە ئاوایە، دەیجا لە شانۆنامە نووسیندا زۆر لاوازە. چیرۆکێک و ڕۆماینَکیشم لێ خوێندۆتەوە. ئەوانیش زۆر سووک و ئاوەکی و لاواز بوون و هەر لە سەر ڕاستەقینەیەکی دەرەکی کاڵ دەدوان. کەسێتیەکان شوناس و هۆویەیان نەبوو، ڕووداوەکان نەناسرابوون، کەش و هەواو مەیدان قووڵاییان نەبوو، لە ئاکامدا هەر ئەوەیە کە تەنانەت ناوی کەسێتییەکم لەو شتانەی لەوم خوێندۆتەوە لە یاددا نیە، نە ناوی کەسێتییەک و نەناوی چیرۆکێکیم لە یادانیە. کار و پیشەم ئەمەیە و لەم بەستێنەدا خۆم بەحیرفەیی‌یەکی بەرپرس و مولتەزەم دەزانم، حەول ئەدەم بخوێنمەوە و زۆر ئاسان دەکرێ بەرهەمی هەموان بخوێندرێتەوە، بەڵام تامەزرۆیی خوێندنەوەیان کەمە و

یان کاتێ دەیانخوێنیەوە، شوێنێک لە ژیان و ژینی تۆ دا پێک ناهێنن.

ع: سەبارەت بە »عەباس مەعرووفی، نووسەری «سەمفۆنی مردووان»

ک: مەعرووفی کە لە دەسپێکدا شانۆنامەی دەنووسی و زۆر لاوازیشی دەنووسی، چوونکە بۆ چوونی هەڵەی بوو، فێر بوونێکی پێویستی لە شانۆ نامە نووسیندا نەدیتبوو. ئاخە دەبێ شیعر و چیرۆک بە چەشنێک فێر بین، یان کتێبی فێرکردن و فێربوونی ئەم کارە بخوێنینەوە، بەڵام چما چووینە شانۆ نامە نوسینەوە، ئەمە پێویستی و حەوجێی بە فێر بوونێکی زیاتر هەیە. یانی هەر بە زەوق و بەهرە و ناسیاوی ناتوانی شانۆ بۆ پیشەوە بەری. بە پێچەوانەی چیرۆک، بێتوو شێوازی چیرۆک نووسین فێر ببی و چیرۆک گێڕەوەر بی، دەتوانی کارێک بکەی. دەست پێدەکەی و ڕیوایەیەک باس دەکەی، چوون لە ناو خۆماندا پێشینەی هەبووە، شانس و ئێقباڵی سەرکەوتوو بوونیش زۆرە. بەڵام شانۆنامە و شانۆ بەو وەسفەوە کە هەیە دەبێ بەرهەمێک بێ کە »بار و دۆخ» پێک بێنێ، لە بار و دۆخدایە کە کەسێتیەکان دەتوانن جیلوەبکەن و ڕاڤە و شەرح و لێکدانەوە بکرێن. مەبەستم ٩٥ تا ٩٧ لە سەدی شانۆنامە نووسانی ئێرانین کە ئەم موشکیلەیان هەیە و ئاخافتنی دوو کەسیان پێ شانۆ نامەیە. یان ڕووداوێک کە دوویان چەندکەس دەیگێڕنەوە، پێیان وایە شانۆ نامەیە، بەڵام نا، بێتوو وابایە »شانامە«ی فیردەوسی و دیوانە شیعری «منطق‌الطیر»ی عەتار نیشاپووری گەورەترین شانۆنامەی شیعری جیهان بوون، بەڵام وانیە. لەوێندەریشدا چەندکەس پێکەوە قسان دەکەن.

ڕووداویان ڕیوایەیەک چەندکەس باسی دەکەن، یان «کلیلە و دەمەنە« لە چیرۆکێکدا وا چەندکەس بەردەوام بە زبانی جڕ و جانەوەر دەیگێڕنەوە. ئەمانە شانۆنامە و شانۆ نین.

ئەم هەڵەیە هەم موئزەنی دەیکا و هەم مەعرووفی و هەم زۆرێک لە دۆستانی دیکەی شانۆنامەنووس. چون لە شانۆنامەدا بۆ دەربڕینی قسەی هەر کەسێ دەبێ هۆکار و لۆژێکی خۆیمان لە هەمان شانۆدا هەبێ. لە شانۆدا وڵامی سڵاو، عەلەیکەسەڵام نیە، شتێکی دیکەیە کە بارودۆخی تایبەت دابینی دەکات. ڕەنگە جارێک وڵامی «سڵاو، عەلەیک یا... » بێ، ئەمە هەڵکەوتە، بەڵکەم ئێوە بتانهەوێ ڕاستەقینەی دەرەکی بێننە شانۆوە. لە دۆخێکا ئێمە دەزانین ئەوا سەرقاڵی دەورگێڕان لە شانۆ داین. لانی کەم ئەم شتە لە سەدەی بیستەمدا لەلایەن کەسانێکی جیاوازەوە دەست نیشان کراوە. دەرکەوتووە کە ئێمە سەرقاڵی دەورگێڕانین و ئەو کەسانەش لە تەلارەکەدا دانیشتوون، هاتوون شانۆ تەماشا بکەن. هیچ کەسێ نایهەوێ ژیاننامەی خۆی بدێنێ، دەیانهەوێ ژیانی خۆیان لە ڕەهەندێکی دیکەوە بدینن. لەو ڕەهەندانەدا کە خۆی نایدینێ یان نەیدیتووە، دەیهەوێ ئەوە لە شانۆدا بدینێ، دەیجا ڕوون ڕوونەکە وڵامی «سڵاو» نابێتە »عەلەیکەسەلام».

بەڵام عەباس مەعرووفی لە ڕۆماندا سەرکەوتووە، بە تایبەت لەرۆمانی «سەمفۆنی مردووان»دا، باوەکوو لاسایی کردنەوەیەکی ناهۆشیارانە لەو لاوەیە.

ع: یانی لاسای کردنەوەی «تووڕەیی و زەنازەنا»ی ویلیەم فاکنەر؟

ک: بەڵێ، لە هەموو شتێ کەڵک وەرگیرا بوو، بێج لەنەقڵی

قەولی من. ئەویش ئەوەیە کە مەعرووفی دوو برۆی کردۆتەوە کە برۆیەکی زۆر سەرکەوتووانەیە و پڕیشی کردۆتەوە ئەمەش گەورەترین لاوازی ڕۆمانی «سەمفۆنی مردووان»ە. یانی لە ڕاستیدا پەڕ و پووشالّی «سەمفۆنی مردووان» ئەوەندە زۆر سنووری نیە و درەوشاوەیی ئەم چیرۆکەی لەنێو بردووە، یان ڕۆمانێکی نێونجی و مام ناوەندی لێ ساز کردووە، یانی هەر ئەو کارەی نووسەر بەدەسکردو ئانقەستە کردوویەتی. بەشی یەکەمی لە نێوەڕاستەوە کردۆتەوە، ئێوە زۆر ڕووداوی سانتی مەنتال و میلۆدڕامی نێوەڕاستی ڕۆمانەکە ـ کە زۆریشن ـ و لە فیلمی میلۆدڕامدا دیتووتانە، لەم ڕۆمانەدا زۆرە. چما ئەمانە دەرهاوێ، نۆفلێتێکی بڵندی زۆر زۆر درەوشاوەی لێدەردێ، دوای ئەمەش، ئەم ڕۆمانە ئەوەندە دوور و درێژ نیە و چیرۆک یا نوڤلێتێکی بڵندە ناوەرۆک و بارستاییەکەشی، بارستای نۆڤلێتێکی بڵندە و تایبەتمەندی ڕۆمانی نیە، ئەو ناوەند و تەوەرانەی ڕۆمان دەیهەوێ نیەتی و بەچەشنی هەمبەر و پارادۆکس و هاو تەریب و بەرانبەر پێکەوە دەچنە پێشەوە. دووبەری سیکە »پارە« لەودا هەیە. خێرو شەڕ، هابیل و قابیل. خالّی سێ و هێڵی سێ هەبوونی نیە. بەڕای من ئەمە لاوازی بنچینەیی ئەم ڕۆمانەیە. هەموان باسی بە هێزییەکانی یان وتووە، لاسایی کردنەوە کەیان وتووە، وێچوونەکانیان وتووە، بەلاّم هیچ کەس ئەم لایەنەی نەوتووە، نەیانووتووە ڕۆمان نیە و چیرۆکی بڵندە و پەڕ و پووشالّی زیادی زۆرتێدایە. ئەرێ بەم هۆیەوەیە کەویستوویە بڵند بێ، یەکیش ئەوەیە ڕوانینی هێڵیو ئاسۆیی هەیە، ڕاستە کە شکاندوویەتی، لە باری زەمەنەوە شکاندوویە، بەلاّم لە باری بایەخ و سۆزەوە بە

گۆشەنیگای هێڵی‌یە. یانی هەر ئەو باسەی لە مەو بەر وتم. ئایدین لە دەست پێکرا بڕیار وایە پاک دەرچێ، یان بەڵێنی وایە لە سەرەتاوە سەبارەت بەکوڕەکەی تووڕەبێ و هەر واشە، یانی خێر و شەڕ، هەر خێر و شەڕ دەمێننەوە.

کاری ڕۆمانی ئیمڕۆ و ئەدەبی هاوسەردەم ئەمەیە خێر بگەیەنێتە شەڕ و شەڕ بگەیەنێتە خێر و هیچ کامێ لەمانە یەکرەهەندی نین، حەتمەن لەپشت شەڕدا، خێرە و حەتمەن لە پشت خێردا شەڕە، لانی کەم لەنیگای خودی کارای ئەم کارەوە.

ئەم ڕاستەقینەیە لە باری دەروونناسییەوە هەیە، ئەو کەسەی خەریکە کارێکی خەراب «شەڕ» دەکات، بۆ خوی ئاگاداری خەراپەکە نیە، ئەو سەرەکەی سەدی دە، نا، سەدی بیست لەمە بە ئاگان کە خەریکن خەراپە »شەڕ» دەکەن، ئەوانیش بەکرێگیراوەکانن. چما لە ڕۆماندا، کەسێتی بەکرێگیراوێک بێت، دەستوور وەردەگرێ بڕوات و خەراپە »شەڕ» بکا، بکۆژێ و بسووتێنێ و...

ئەمە ئاگادارە، نەک هەموویان. ئەگینا بگرە فلانە عەسکەر و نیزامی کە سەبارەت بەسپا بە ئەمەکە، سەبارەت بە میری بە ئەمەگە، دێت و بە حوکمی حاکم پیاو دەکوژێ، ئەم شەڕە خێر لە پشتییەوەیە، وای بۆ دەچێ سەرقاڵی خزمەت بەنەتەوە و میرییە. ئەو هەرفیکری بۆی ناچێ خەریکە خەراپە »شەڕ» دەکا، دەیجا ئینسان خاوەنی خوو خدەی «دووانە«یە.

ئەدەبی سەردەم دەبێ ئەم کەسێتییە بە کۆمەڵگا بناسێنێ، دۆستی ئێمە ئەم کارەی کردووە، خودی من زۆر تامەزرۆی ئەم هابیل و قابیلەم، بەڵام مەگەم قابیل ویستوویە شەڕ بکا؟ چما

شەیتان ویستوویە شەر بکا؟ شەیتان لە بەر ئەو پەڕی خۆشەویستی و تامەزرۆیی خوایە کە نایهەوێ وەسف و ستایشی کەسێکی دیکە بکات. دەیهەوێ خۆی بەتاقی تەنێ بێ و ئەم خوایە هەرئی ئەو بێ، ئەم بوتە هەر بۆ ئەو بێ، ئەم یارە هەر بۆ ئەو بێ، ئەمە خۆ زۆرچاکە، ئەمە خۆ دید و نیگایەکی زۆر بەهێز و کێشە، هەموان دەیانهەوێ هەمووشتە باشەکان هەر بۆ خۆیان بێ. شەیتانیش وایە، قابیلیش وایە. ئەی ئەم ڕەهەندە بۆچی نەڵێین؟ ڕۆمانی «سەمفۆنی مردوان» کە لە لایەن بینای ڕوواڵەتییەوە چیرۆکێکی مۆدێڕنە. بەڵام لە لایەنی تێفکرینەوە وا نیە و لە سەر هێڵی ئاسۆیی یە. ئەم بەری سیکە و ئەو بەری سیکەیە و لاوازییەکانی لێرەدایە. سەدەی نۆزدە بایەخی بەم پەڕ و پووشاڵانە ئەدا، وەکی ئاگاداری دان بۆ خوێنەر، چێژ بەخشین لە ڕۆماندا بۆ خوێنەر، بەڵام لەمڕۆدا وانیە. لە مڕۆدا چ دی ڕۆمانێ ناخوێننەوە کە پاڵەوانی چیرۆک بۆیە لە پایزدا پیاسە دەکات تاکوو خوێنەر چێژ بباو ئاخێوەریش وەسفی دارەکان بکات، یان وەسفی ئاو و گوڵ و گەڵا و ئەم شتانە، ڕۆمانی سەرەتای سەدەی بیستەم پڕ لەم شتانەیە. ئەمڕۆ ئەم ڕووداوە نا قەومێ. مەگەم پێویستییەکەی سەدی سەد بێ، یانی گوڵ لە ڕۆماندا دەبێ کەسێتی بێ، یان جووڵانەوەی گوڵ یان گوڵ چنین یان چەپکە گوڵ ساز کردن، هەر بۆ چێژ و خۆشی خوێنەر نیە، یان لە بەر ئەوەی لە ژیانی ئاساییدا خاتوونێک گوڵ دەچنێ، دەیجا ئەمە لە چیرۆکی ئیمڕۆدانیە.

ع: ئاغای حەسەن ئەسغەری

ک: لە ڕاستیدا من چەن چیرۆکێ زیاترم لێ نەخوێندۆتەوەو

بەداخەوە هیچ کامیانم پێ باش و خۆش نەبووە، زۆربەیان ڕووداوی زۆر ئاسایین. یانی هیچ تایبەتمەندییەک کە ئی ئەسغەری بێ لەواندا نابینم . چیرۆکی ڕیئالیستی زۆر سانا و ئاسایی بە کەسێتی سادەوە و زۆربەیان گێڕانەوەی ڕووداوێک. بەشکوو بەگێڕانەوەی ئەم دۆستانە کە لە نێوان وشەی چیرۆک و داستان‌دا جیاوازی دادەنێن، ئەسغەری داستان بێژی ڕووداوێک بێ. دیسانەکەش چالاکی سادە و دڵپاکانەی ئەو بۆ گەشەی ئەدەب بۆ من جێگەی ڕێزە.

ع: خاتوو « مونیروو ڕەوانیپوور»

ک: من تەواوی بەرهەمەکانیم خوێندۆتەوە. چیرۆک بێژ و چیرۆک نووسیشە. بەرهەمەکانیشی خاوەنی تایبەتمەندی چیرۆکی ئیمڕۆیە. لەبەر ئەوەی سەرنجی نیگای داوەتە برگەی شوێن و جوگرافیایەکی ئێران کە ئێمە نیمانە و چما پێشتر بوومانە، ئاوانەبووە. سادق چوبەک بوو و سەرنجی نیگای ئەدایە، بەڵام ئەو نیگایەی مونیروو هەیەتی، لە چووبەکدانیە. چووبەک خاوەنی نیگایەکی دەرەکی یە، ئەم نیگایە لە مونیروودا دەروونی و ناوەکی کراوە.

ع: ئەمەش تایبەتی نووسەری ئیمڕۆییە.

ک: بەڵێ، نووسەری ئیمڕۆیی کەسێکە نیگایەکی دەروونی و ناوەکی هەبێ ومونیروو ڕەوانی پوور ئەم تایبەتمەندییەی هەیە، باوەکوو بەڕای من زەنجیرە پڕوپاگاندەیەک ئافەرم ئافەرم خەریکبوون لاڕێ و گومڕای کەن و دەیانبرد بۆ لایەک کە دوورە لەتایبەتمەندی چیرۆک، ئەڵبەت هەر لەوێ ساڵاندا بە خۆیم ووت ـ لەبەرئەوەی دنەیان ئەدا ببێتە فۆلکلۆر نووس یان بەرهەمێک

بخولٌقێنێ کە لیپاولیپی فولکلۆر بێ ـ بەوم وت کە لە هەڕەشەی ئەم مەترسییەدایە. هەر وەکوو لە ڕۆمانی «ئەهلی غەرق»دا، لە نێوەی یەکەمدا زۆر سەرکەوتووە و لە نێوەی دووهەمیدا هەر بە سۆنگەی ئەم مەکر و فێڵەوە، ڕووداوی خۆڕافەی فۆلکلۆری و کێشەی ناوچەیی و جوگرافی، بڕێجار سەرکەوتوونیە. ڕۆمانی...

ع: دڵی پۆڵا

ک: بەڵێ، ڕۆمانی دڵی پۆڵای ئەو زۆر ئاسایی و بە بێ قووڵاییە، ڕۆمانێکی زۆر لاوازە، لە حاڵێکدا دەیتوانی بەستێنێکی بە هێزی بۆ بدۆزێتەوە، کە لاو ڕێژی و لاوازی تەکنیکی خودی ڕۆمانەکەیە و بە داخەوە بە پەلە پەلێکی زۆرەوە نووسراوە و من هەموو ئەمانەم پێ بەرهەمی هەمان بارودۆخ و کەش و هەوایەکە وا ڕەوانیپوور بە نێوی نووسەرێک کەوتە نێوی و خەریکبوو لاڕێ و گومڕا دەبوو. بەرەولایەکیان دەکێشا کە ڕۆمانی ٦ ڕۆژە، ٦ مانگەیان یەکساڵە. بنووسێ. لە حاڵێکدا ڕۆمان وا نیە و بەشەش مانگ ناکرێ ڕۆمان بنوسرێ، بەڵام ئەمە دەسکەوت و بەرهەمی ژیانێکە وا لە پشتیەوەیەتی و هەرچەندە ئەو ژیانە ساماندار بووبێ، ئەو بەرهەمە دڵەڕاوکەیەکی زیاتر و کارێکی زیاتر دەبا. بە هەر حاڵ مونیروو ڕەوانی پوور لە نووسەرای زۆرباشی ئێمەیە.

ع: سەبارەت بە محەممەد ڕەزا سەفدەری

ک: سەفدەریش وەک خاتوو ڕەوانیپوور وایە، بەڵام خاتوو ڕەوانیپوور لە مڕۆدا نووسەرێکی حیرفەییە و بەم بۆنەوە، لاوازییەکانی چاو پۆشی لێدەکرێ، بەڵام سەفدەری نا، ئەو کەسەی بەڵێنی وایە لە هەردەساڵدا ئەو پەڕی دە چیرۆک بداتە کۆمەڵگا، من خۆم بە نووسەری حیرفەیی نازانم و لەم لاوە، ئەوا

کە دەساڵ تێپەڕیوە و چیرۆکی دەگاتە دەستم چاوەڕوانی ئەوەم ڕازاوەترین و درەوشاوەترین چیرۆک بخوێنمەوە، لە بەر ئەوەی لە پێستیدا کەش و هەوای حیرفەیی نیە. ئەڵبەت لێرەدا حیرفەیی و ناحیرفەیی بە واتای حیرفەیی و ئاماتۆڕی ئابووری ناڵێم، بە واتای ئەو کەسەی دەڵێم کەپیشەکەی، مەسرەف و ژیانی و هەمووشتێکی چیرۆک بێ، پێشەیی و حیرفەیی دەڵێم وەکوو خاتوو ڕەوانیپوور و تەنانەت جەعفەر مودەڕڕس سادقی.

گریمان محەمەدمحەمەدعەلی سەدیپەنجا شەستی چیرۆکنووسین بێ، خاتوو ڕەوانیپوور نەوەد لە سەدی ژیانی حیرفەییە و خودی من هەر لە ڕێگای قەڵەمەوە لەم وڵاتەدانان دەخۆم. دەبێ شانۆنامە بنووسم یا چیرۆک بنووسم یان سناریۆ «فیلمنامە« بنووسم. بە بێ ئەوانە دەرنابەم. دەجا بەم پێیە بارستایی کار و بەرهەمم دەچێتە سەرێ و چۆن وای لێدێ، لە برێ جێدا لە چۆنیەتی کارەکەدا داکەوتن و لاوازی دەبێ. سەبارەت بە نووسەری غەیری حیرفەیی ئەمەشیاوی لێبووردن نیە، بەڵام ڕەزا سەفدەری هەر بەو دوو کۆچیرۆکەوە وا هەیەتی...

ع: واتە »سیاسەنبوو» دەگەڵ «مەڕمەڕە شووشەی کەسک»

ک: بەڵێ، من کۆچیرۆکی «سیاسە نبوو»م پێ چیرۆک گەلێکی خاوو هەوێنی زۆر دەوڵەمەندە بۆ چیرۆکنووسێک. زۆرێک لە چیرۆکەکانی «سیاسەنبوو» شیاوی دیسانەکە نووسینەوە و بڵاوکردنەوەی چیروکێکی سەرکەوتوویان هەیە. یانی هەوێنی زۆری چیرۆکییان هەیە. ئەمە دەری ئەخات نووسەرەکەی زەینێکی دەوڵەمەندی لەم ڕووالەتەوە هەیە، نیگایەکی باشی هەیە، بەڵام لە باری چیرۆکییەوە نا، قسەی «پۆل کێلە« ئەمەیە:

جیاوازی من و منال لەمەدایە کە منالی چوار سالانە بەبێ ئاگەداری شێوەکاری دەکا، بە بێ ئاگاداری و لە پاشانە ناتوانێ هەمیسان بیکێشێتەوە، لە حالێکدا من ئەو شتە دەکێشمەوە و باشترەکەشی دەکێشمەوە. منال ئەو هێلەی دەیکێشێتەوە، ناتوانێ هەمدیس هێلێکی وا بکێشێتەوە. سەفدەری ئەم حالەی هەیە. یانی لە »سیاسەنبوو«دا ئەو منالەیە. ئەو منالە چیروکنووسەیە کە بۆ جارێک نووسیونی. ئێستا، چما چیرۆک گەلێکی لەم بەستێنەدا بلاو کردەوە و باشتر بوون، من بە چیرۆکنووسی دەزانم، ئەگینا بەم دوو کۆچیرۆکەوە چیرۆکنووسێکی باش نیە. بەو گشتە خۆشەویستی و ڕێزەوە کە بۆیم هەیە و باوەکوو ئەو چیرۆکانەم خۆش دەوێ. بەلام بە چیرۆکنووسی حیرفەیی نازانم.

ع: ئەسغەر عەبدوللاهی چۆن؟

ک: ئەسغەر عەبدوللاهی لەو کەسانەیە وا زۆر کەم چیرۆک دەنووسێ، بە هۆی ئەوەوە کە کار و سەرقالی زۆرە، فیلم ساز دەکا، شانۆ نامە و چیرۆک دەنووسێ و، ... نووسەری حیرفەییە. بەلام چوونکە بە هۆش و گۆشە لاوازییەکانی نووسینەوەی ناخاتە چیرۆکەوە. دەیکاتە فیلمنامەوە، کارە باشەکانیشی دەکاتە چیرۆک. کارە لاواز و مام ناوەندییەکانیشی دەکاتە فیلمنامە، ئەمەش گەورەترین تایبەتمەندی ئەوە.

بەم هۆیەوە کۆ چیرۆکێکی کەمی هەیە، بەلام هەر ئەو کەمەی کە هەیەتی، ئەژماری چیرۆکی باشی زیاترە لە ئەژماری چیرۆکی لاوازی، کە بەڕای من چیرۆکی لاواز یا خەراپی نیە. دوو کۆ چیرۆکی زۆر بووچکەی هەیە ئەو تایبەتمەندییەی عەبدوللاهی هەیەتی ئەوەیە کە بە چەشنێکی تازە فیکر دەکاتەوە، تەماشای

شێوازی تازەی چیرۆک دەکات. بە واتایەک بەرهەمی عەبدووڵڵاهی وەسفی تازەی چیرۆکی ئەمڕۆیی نیشان ئەدەن و دەردەکەوێ کە دەزانێ، باروودۆخ و مەتەریێزی نووسەری ئەمڕۆیی دەناسێ.

ئەمەش دەزانێ دەبێ شتێک بخولقێنێ کە لە جیهانی چیرۆکدا بۆ من و تۆ تازە بێ، گێڕانەوە تازە بێ، دید و بۆچوون نوێ بێ، تەکنیک و فۆرم نوێ بێ، وەکوو چیرۆکی «ژووری پڕ تۆز و خۆڵ» کە زۆر زۆر سەکەوتووە یا چیرۆکی «لە دەرەوەی کافەتریا، لە بەر دەرگادا. »

ع: خاتوو فرشتە مەولەوی

ک: مەولەوی وەک شتێ دەڵێی ڕۆمانێک و کۆچیرۆکێکی هەیە.

ع: بەڵێ «ماڵی هەور و با» و «پەری هەتاو»

ک: ئەویشم پێ چیرۆکنووس نیە، باوەکوو دەزانم لە بەستێنی فەرهەنگدا حیرفەییە. دادەوەرییەکم سەبارەت بەوان نیە، لەبەرئەوەی ئێستا چما جەعفەر مودەڕڕس سادقی نووسەرێکەوا بەرهەمەکانی لە پەراوێزی ژیاندا دێن و دەڕۆن. بەڵام خۆی حیرفەییە و شوێن و پلەو پایەیەکی لە چیرۆکنووسی ئێراندا هەیە، بەڵام خاتوو مەولەوی لە پەراوێزی ژیاندا دەنووسێ و هیچ شوێن و پلە و پایەیەکیشی لەمڕۆی چیرۆکنووسی ئێراندا نیە، بە شقەم لە داهاتوودا پێ بگا.

ع: سەبارەت بە هورموز ڕیاحی چۆن؟

ک: هورموز ڕیاحی چیرۆکێکی بڵندی لەشێوازی ڕەوتی شەپۆلانی زەیندا بڵاو کردۆتەوە بە نێوی...

ع: بە ناوی «خۆری نوور پژێن و پێوەندیی هەڵوەشاوە«

ک: کە ناکرێ سەبارەت بەو وەکی چیرۆکنووسی حیرفەیی قسەو باس بکرێ. یانی نامهەوێ بڵێم ئەمە هەر چەند چەندی کێشەیە. عەبدوولڵاهی‌ش کەمی نووسیوە، بەڵام بەردەوام نووسیویەو هەموو جارێکیش کارەکەی سەرنجڕاکێش بووە و لە بەستێنی چیرۆکنووسی‌ی ئەمڕۆدایە، نەک لە پەراوێزدا. بۆ وێنە «ڕەزا فەڕڕو خفاڵ» کۆچیرۆکێک زیاتری نیە.

ع: بە نێوی ئاخ، ئەستەمبوول»

ک: بەڵێ، ئەم کۆ چیرۆکە لە »تا تەرازوویەکدا دانێن و زۆرێک لەچیرۆکەکانی سەردەمی ئەم نەوەیە تەنانەت نەوەی دوویش لە «تای دیکەی تەرازووەکە« دا دانێن. تا تەرازووی فەڕوخفاڵ قورسترە.

هەم لە باری تێفکرینەوە، هەم لە باری بیناو بنەما و داڕشتەوە، هەم لە باری تەکنیک و زبانەوە و هەم لە باری دید و نیگاوە. باوەکوو کەم دەنووسێ، بەڵام ئێوە بۆتان دەردەکەوێ سەرقاڵی چیرۆکەو سەرقاڵییەکەی وشەیە و کاری ژیانی لەگەڵ وشەدا تێپەڕ دەبێ، ئەم شتە لە یەک بەیەک چیرۆکەکانیدا لەبەر چاوە. ئەو دڵەڕاوکەیەی هەیەتی نەوەک بۆ چیرۆک وتنە، بۆ چۆنیەتی چیرۆک وتنە، چۆنیەتی دەکارکردنی وشە و وشە لە ڕستەدا. تەواوەتی ئەمانە لە چیرۆکی «فەڕوخفاڵ»دا نموودی بەرچاوی هەیە و سەرباقی ئەمەش، دارشتن و بنەما و بینای نوێی چیرۆک لە جیهاندا دەزانێ. کەڵکیان لێوەردەگرێ و دید و نیگا و بۆچوونی خۆشی پاراستووە.

ع: شەهریار مۆندەنی‌پوور هەوجێی ئەم نەوەیە بوو؟ ک: بەڵێ، وایە، شەهریار مۆندەنی‌پوور کەسێکە کە حەول ئەدات وەسفی

خۆی لە چیرۆک بکات. گێڕانەوەی خۆی لە چیرۆک بکات. یانی دەگەڵ وشەدا کێشەی هەیە، دەگەڵ گێڕانەوەشدا.

زۆریش بەکەف و کوڵە. هەم خۆی و هەم چیرۆکیی. دڵەکوتە ونەبزی بۆ چیرۆکە، بەرهەمەکانیشی هەروان، چیرۆکەکانیشی هاوتەریب دەگەڵ ژین و ژیانی ئەمڕۆ دەچنە پێشێ، تەنانەت چما تەماشای ڕابرردووش بکات، هەر لەم سەکۆیەوە دەڕوانێ. چیرۆکێکی بوو کە من لە »گەردوون»دا بۆم چاپ کرد، داستانێکی باشە وای بۆ دەچم چیروکی «تووتی لە سەر سەربانی دووری»یە . من ئەمە بە نێوی چیرۆکێکی هەڵکەوتە دەناسێنم.

ع: بیژەن بیجاڕی تەڕ و تازەیی نوێی داوەتە چیرۆکی ئەم نەوەیە.

ک: ئەڵبەت زۆر کەم کارە، لە باری بژاردنەوە، بارستایی کاری کەمە، بەرهەمەکانی بڕیجار دەگەڵ شیعردا ـ نەک نێوەرۆکی شیعر بێ یان غینا و لیریکی شیعر بەڵکوو لە باری زیان و کەش و هەوا و مەیدانەوە دەگەڵ شیعردا دەڕوا من وای بۆ دەچم: چیرۆک ئەشکەوتێک، تۆنیل و ڕهۆڵەیەک یان پەسێوو هەزار تویێیەک بێت کە ئێنسان دەچێتە ناوی و هەر دەخولێتەوە و دەسووڕێتەوە و شتگەلێ ئەدۆزێتەوە، جا هەرچەندە ئەم چیرۆکە بڵندتر بێ، ئەم هەزار ڕەهۆڵە و لابیرێنتە گەورەترە، ئەم ئەشکەوتە گەورەترە.

هەرچی چیرۆک کورتتر بێ، ئەم هەزار تۆێ و هەزار لایەنە بووچکترە، بۆ وێنە سەد تۆێ یان سەدلایەنی هەیە بەڵام خۆ وا نابێ، ئێمە دەچینە دالانێکی درێژەوە، ئەمە چیرۆک نیە، دالان چیرۆک نیە، تۆنێلی ئاسایی چیرۆک نیە، کاریدۆڕی ئاسایی چیرۆک نیە، حەوشە و حەساری ئاسایی بەڕای من چیرۆک نیە.

هەشتی یان سەرسەرای هەزار دەروازە چیرۆکە. ئێوە لە ئیسفەهان دەچنە ناو مزگەوتی «شا»، مزگەوتی شێخ لوتفوڵڵا، دەچنە ناو چیرۆکێکەوە، ئێوەکە دەچنە ژێر گومەزی مزگەوتی شێخ لوتفوڵڵاوە، یان دەچنە ناو «عالی قاپوو»وە، دەچنە ناو چیرۆکێکەوە، بەڵام کە دەچنە کۆشکی «سەعداباد»ە وە، ناچنە ناو چیرۆکێکەوە.

ئێوە کە دەچنە شەقامی «چوارباغ»ی ئیسفەهانەوە، ناڕۆنە چیرۆکێکەوە. بەڵام کاتێ دەچنە گەڕەک و کۆڵانەکانی «جۆبارە«ی ئیسفەهانەوە، لە کۆڵانەکانی گەڕەکی «جوولەکەکان»یان «ئەرمەنی» یەکاندا کە دەگەڕین، دەچنە چیرۆکەوە. یانی چی؟ یانی بە هەر لایەکدا کە دەڕۆی، لە پێشدا لیپاولیپی «پێچەڵاو پووچی»یە، پڕلە هەزار لایەن و هەزار توێژە. لە پاشانەش هەر دیوارێک و ڕەنگێکی هەیە، هەر دیوارێک ڕەنگ و بۆنێک ئەداتە ئێوە. قسەی من ئەمەیە چیرۆک دەبێ ئەم تایبەتمەندییانەی هەبێ. بیژەن بیجاڕی هاوشاری منە، لە هەمان گەڕەک و کۆڵانی «جۆبارە«دا، لە تەواوی ئیسفەهاندا گەڕاوە، بەڕێدا ڕۆییوە. بازاڕەکانی گەڕاوە و دیتوویە لە هەر بازاڕێکدا کە بای ئەدەیەوە بۆن و ڕەنگ و کەش و هەوا دەگۆڕدرێ. من وای بۆ دەچم چیرۆک دەبێ تایبەتمەندییەکی ئاوای هەبێ، هەر لاپەڕەیەک کە دەچنە پێشێ دەبێ هەست و حاڵێکی تازە و نوێ داتان بگرێ، دەبێ کامڵ بنەوە، چیرۆکە سەرەتایەکانی بیجاڕی ئەم تایبەتمەندییانەی نەبووە. یانی لاپەڕەی یەک و لاپەڕەی ئاخر عەتر و بۆنێکی نەگۆڕی هەبوو. ئەمە چیرۆک نیە. خوێنەر دەپرسێ: ئەی بۆ چی لە هەمان لاپەڕەی یەکەمدا تەواوی

نەکردووە؟ بۆچی کردوویەتە ٢٠ لاپەڕە؟ من کاتێ چل لاپەڕە دەخوێنمەوە دەبێ چل ئەزموون تێپەڕکەم دەگەڵ ئاخێوەری تۆدا، دەگەڵ مەیدان و کەش و هەوای تۆ دا. نەک هەروا بڕۆمە پێشەوەلە هەر دۆخێکدا بیجاڕێ. فەروخفاڵ، مۆندەنیپوور، عەبدوڵڵاهی، ڕەوانیپوور، ساری، ئەمانە، نەخش و نیگارە زیندووەکانی چیرۆکنووسی ئێمرومانن.

ع: ئاغای «عەلی ئەسغەر شێرزادی؟

ک: من لە شێرزادی ڕۆمانێکم خوێندەوە بە ناوی «دەهۆڵی ئاگر» سەبارەت بە شەڕ بوو، کە ڕۆمان نە بوو، ڕاپۆرتێکە.

ع: کۆچیرۆکێکی هەیە بە نێوی «غەریبە و ئەقاقیا»

ک: بە داخەوە نەمخوێندۆتەوە. کەسێکە کە دەتوانێ بنووسێ، بەڵام نەیتوانیوە ڕۆمان بنووسێ، ئەوە ڕۆمان نەبوو. «دەهۆڵی ئاگر» ڕاپۆرتە ـ ڕۆمانێکی بڵندە. دەی جێگەی دادوەری نامێنێتەوە.

ع: خاتوو «فرشتە ساری»چی؟

ک: ئەڵبەت من فرشتە ساری زیاتر بە شاعیر دەناسم هەتا چیرۆکنووس و ڕۆماننووس. بەتایبەت چیرۆک کە ئێمە لێرەدا باس لە سەر چیرۆک دەکەین و ڕۆمان. ئەوان زۆر سەهل و سادە بە سەر چیرۆکدا باز ئەدەن و تێدەپەڕن و نیگایەکی قووڵیان بۆ ئەو شتەی بە دەستیانەوە گرتووە، نیە. چالاکی و تەقالا و هەڵسووڕانی نیە، ناکۆڵێتەوە، ئەو شیکارییەی پێویستی هەر بەرهەمێکە، نایکەن.

هەر نووسەرێک کە چیرۆکێکمان بۆ دەنووسێ، بەرهەمەکە شیکاری دەکات و ئەندامەکان و پاژەکانی ئەو شتەی ئێمە چەندان کەڕەت دیتوومانە، بە ئێمەی دەناسێنێ. ساری ئەم کارە دەکات،

نـەشـی کـات، نـەیکـات، یـانی زۆر سـەهـل و ئاسـانی دەکـات. ئـەم ڕەهۆڵە هەڵدەکۆڵێ، ئەو لایەنەی ژوورەوە بە ئێمە دەڵێ و دەڕوا. بێ خەبـەر لـەوەی تۆ کە ئـەم ڕەهۆڵـەت کۆڵیوەتـەوە، لایـەنـەکـەی ژێـرەوەش هەڵکۆڵـە، مـەڕۆ. یـانی بـڕۆ قووڵاییـەوە. دەرەوە، یـانی ڕووکـەشـی شـتەکـە بـەس نیـە. ئـەو شـتەی سـەبـارەت بـە بیـژەن بیجاڕی وتم سەبارەت بە خاتوو «فرشتە ساری»ش هەروا، بەڵام شایەد لە چەشنێکی دیکەدا.

شیکاری بەم چـەشـنەیـە، لـە بـەر ئـەوەی تـەماشـای بابـەتـەکـە دەکـەی، خـاوەنـی چـەندلایـەنـە و تـوێژە و ڕەهۆڵـەیـەکـە نووسـەر ئاگاداری هـەیـە، شـاهێدی هـەیـە بـە سـەر ئـەو کـارەدا کـە خـەرێکـە دەیکا و دەزانێ کە وا خـەریکە چیرۆک سـاز دەکـات نـەک ئـەوەی چیرۆک بڵێ.

رومـانی یـەکـەمـی «خـاتوو مـرواری» هـەموشـتی هـەر لـە ڕووکەش‌دا بوو، هەر وەسف بوو، ڕۆمان هەر سازنەکرابوو ئەمە چیرۆک گێڕانەوە بوو نەک چیرۆک ساز کردن.

لـە چیرۆکـی بڵنـدی «دورگـەی کـەسـک»دا ئیـدی وانیـە. دەردەکەوێ نووسەر ئاگەداری و توانای هەیە بە سەر ئەو کارەدا کە دەیهەوێ بیکات و دەزانێ کە دەیهەوێ چیرۆک ساز کات نـەک چیرۆک بگێڕێتەوە.

گرینگ ئەوەیە، ئێمە بڕیار وانیە چیرۆک بگێڕینەوە، بەڵێنی وایـە چیرۆک ساز کەین، لـە پێشیشـدا وتوویانـە. ئێمـە دەبێ گێڕانـەوەی خۆمان هەبێ، یانی سـازدان و داڕشـتنی خۆمـان نیشـان بـدەین لـە چیرۆک نووسـانی لاوی ژندا، فرشتە ساری لە بەر چاوە.

چوونکـە ئـەم زانیـاری و ئاگاداریـیـەی هـەیـە و ئـەم ڕەهۆڵـەیـە

لێدەدا. بەڵام لە قووڵاییدا بزاوتنی نیە. بڕێجار ئینسان وا فیکردەکاتەوە نووسەر بۆ ساز و پەرداخ کردنی ئەم چیرۆکە یان ئەم بەرهەمە وزەی نەماوە. هەست دەکەی بە پەلەیە، یانی ئێوە وای بۆ دەچن لە پشت ئەم ڕستەیەدا دەبێ سێ چوار ڕستەی دیکەی هەبێ و کەچی نیەتی و پێتان خۆشە ئەونیگا و دیدەی نووسەر بۆ ئەو شتە ئەو لایەنەی دیکەشی دیتووبایە، پشتی شتەکەشی دیتووبایە.

لە هەر شتێ کە شەش لایەنی هەیە، دەبێ دووان سیانێکی منی نووسەر بەدەری خەم، دووان سیاننیشی خۆدی خوێنەر هەڵیدا و بە دەری خات. من بە دوو لایەنەوە هەر ناتوانم لایەن ساز کەم. لە گەڵکوو چوومە ڕەهەندی سێهەمەوە. ئەو شتە سەدی سەد دەبێتە بارستایی، ئیدی پێویستیش ناکا من هەر شەش لایەن و ڕەهەندی بڵێم، بەڵام من دەبێ نیشانی خوێنەری خۆمی بدەم کە دەگەڵ شتێکدا سەرقاڵم کە بارستای هەیە، دەسا دەبێ چەند لایەنی نیشان بدەم.

ع: خاتوو «فەرخوندە ئاغایی»شمان هەیە بەم کۆ چیرۆکی «تەپۆڵکە سەوزەکان و (نەهێنی بووچک)» و ڕۆمانی «جینسی بزر بوو».

ک: وای بۆدەچم چیرۆکێکی باشی خاتوو «فەرخوندە ئاغایی»م خوێندۆتەوە. بە داخەوە دید و نیگای ئەوان، زۆر کۆنە، نووسەرێکە زۆربەی چیرۆکەکانی لە گۆڤارەکاندا، لەم لاوئەولا چاپ دەبێ و لە پاشان دەیانکاتە کتێب. ئەو چیرۆکەشیم دەبێ لە گۆڤارەکاندا خوێندبێتەوە.

ع: کام چیرۆکیان؟

ک: وای بۆدەچم «تەپۆڵکە سەوزەکان» بوو. بەڵام هەتا ئەو جێگەی لە یادم بێ حەوت هەشت چیرۆکیانم خوێندبێتەوە و فیکرناکەمەوە ئەو کۆ چیرۆکە لەم قسانە زیاتر هەڵگرێ. بەڵام دید و نیگای زۆر زۆر سەرەتاییە، نیگایەکی زۆر کورت و ڕووکەش و بێ قووڵاییە. نووسەر دەبێ نیگای زۆر بڵند و زۆر قووڵ بێ، یانی نووسەر دەبێ شوێنێک بڕوانێ کە هیچ کەس نەتوانێ بڕوانێتە ئەوێ، نووسەر دەبێ لە هەموان بەرزتر ببینێ. دوورتر لە هەموان ببینێ، هەموان باخچە دەبینن، بەڵام خونچە کەم کەس ئەیدینێ، ئەمەش کاری نووسەرە. نووسەر دەبێ قەف و لوولی موو ببینێ نەک موو، موو هەموو کەس ئەیبینێ. فەرخوندە ئاغایی هەر ئەو شتانەی بەردەستی دەبینێ و بە گێڕانەوەیەکی ئاسایی دەریدەبڕێ، بە بڕوای من ئەوە چیرۆکنووسینی ئیمڕۆی جیهان نیە.

ع: بەڵام ئەم نیگا نوێیە لە بەرهەمی «بیژەن نەجدی»دا هەیە؟

ک: بەڵێ، نەجدی کۆچیرۆکێکی هەیە بە نێوی «ئەو یووز پەڵەنگانەی لەگەڵ مندا ڕایان کردووە« کە زۆر بە هێز و بەکێشە. ئەو نێگایەی کە بۆ چیرۆکی هەبوو، بەتایبەت لەم کتێبەیدا، وە دەری دەخات دید و نیگای زۆرکامڵتر و باشتر بوو لە نیگای بۆ شیعر، چوونکە لە شیعردا نیگایەکی ئاسایی هەبوو وەکوو نیگای میلیۆن ئێرانی کە چۆن دەڕواننە شیعر. بەڵام لە چیرۆکدا هەر نیگای خۆی و گێڕانەوەی خۆی بوو، گرینگ ئەوەیە کە هەر بەم تاقە کۆچیرۆکەوە داستان و چیرۆکی سازکردووە لەمەش زیاتر ناتوانم قسان بکەم، بیژەن نەجدی پەیکەرەی بەرچاوی شاعیر و نووسەری بێبەش بوو، لەو کەش و هەوا و پێویستیانەی کە

دەبێ گەشەی پێ بکا.

ع: «ئەبوو توڕاب خوسرەوی» چۆنە؟

ک: «خوسرەوی»ش لەو نووسەرانەیە کە نازانم گرێ پووچکەی کاری لەکوێدایە - یانی هەموو چیرۆکەکانی کە بخوێنیەوە لە شوێنێکدا گرێ پووچکەیێ هەیە کە من سەرەندەری ناکەم. من چەند جارێ ویستم لەگەڵ خۆمدا جینگڵ بدەم کە ئەم گرێ پووچکەی چیرۆکی «خوسرەوی» لەکوێدایە و چ شتێ بۆتە هۆی ئەوەی چیرۆکەکانی نابالغ بێنە سەر دونیا، یان بۆ وێنە بە شەش مانگان لە دایک دەبن. .

ئێوە نووسراوەی ئەوان کە دەخوێننەوە. دیتووتانە هەموو تایبەتمەندییەکانی چیرۆکیان هەیە ئەی بۆچی ئێوە پێتان خۆش نیە، هەمدیس کە دەیخوێننەوە، تەماشا دەکەن ئەم هەموو شتەی وتووە، بەڵام هیچی تەواو و کامڵ نەوتووە، پەروەردە و پەرداخی نەکردووە. دەڵێی منالی بە پێنج مانگان بووە، سەری هەیە، چاوی هەیە، هەموو شتێکی هەیە، ناتوانێ قسان بکات، ناتوانێ بەڕێدا بڕوا و ئەم موشکیلەیە لە کوێدایە، من نازانم.

دووایین چیرۆکی ئەوم کە خوێندەوە. دیتم گۆشە نیگا و دید سەرنجڕاکێشە و سەرقاڵی شتێ بووە کە نەریتەکەی لە نێو ئێمەدا بووە و ئێستا دەتوانین دیدێکی نوێ ومۆدێڕنی بدەینێ، یانی بابەت تایبەتمەندی چیرۆکێکی مودێڕنی هەیە و ئەویش زەنجیرە شتێکی لەبەرچاو گرتووە، بەڵام ڕەنگەوا باش بێ بڵێم، چیرۆکەکە یەک ڕەهۆڵە و یەک لایەنە ماوەتەوە.

دەیباشە کاتێ ئێوە وەشوێن شتێ دەکەون کە خۆی چەند ڕەهەند و لایەنەی بەربڵاوی هەیە، ئەم چیرۆکە هەر لە خۆیدا

چەند لایەنە و چەند ڕەهەندەیە و دەبێ ژێروژوور و دڵەڕاوکە و خەم و خۆفی دەگەڵدا بێ و تەعلیق «داهێڵان» و چاوەڕوانیەکی تێدابێ. ئەڵبەت ئێستا چیرۆکی نوێ بەو مانایە تەعلیق «داهێڵان» و چاوەڕوانی تێیانیە، بەڵام لە چیرۆکدا دەبێ شتێ داتچڵەکێنێ. بۆ وێنە لە چیرۆکی هاوشاری ئەو «مۆندەنیپوور» دا ئەم قەومانە هەیە، لە چیرۆکی فەڕوخفاڵدا هەیە، لە چیرۆکی چهلتەن‌دا هەیە. بەڵام لەچیرۆکی زۆربەی دۆستاندا ئەم ڕووداوە ناقەومێ، بڕێجار ئێمە چیرۆکێکمان هەیە کە بابەتەکەی «داهێڵان» و چاوەنواڕی تێیایە و ئێمە بەم چەشنە دەڕۆین. بۆ وێنە خودی گوڵشیری هەر بەپێی نەسر و زبان و گومان «داهێڵان» و چاوەنواڕی پێکدێنێ. بڕێجار وایە چیرۆکێ دەخوێننەوە، هەر لە دێڕی یەک و دووڕا پێتان خۆشە، تێیدەکەون و دڵتان پێوەیە تا ئاخری بڕۆن، ئەوە داهێڵان و چاوەنواڕی چیرۆکە. ئەمە ئیدی داهێڵانی بابەت نیە.

داهێڵانی کەسێتی نەسر نیە. داهێڵانی ئەوەی بڵێی ئەم پاڵەوانە دەکوژرێ یان نا نیە. بەڵام کاتێ ئێوە »سێ چیرۆکی ئەویندارانە«ی گۆستاو فلۆبێر دەخوێننەوە، ئەمە خودی چیرۆکە وا ئێوە بەرەو پیشەوە دەبات و دڵتان پێوەیە. چیرۆکەکە تەواو دەکەن، جاروبار دڵتان پێوەیە چیرۆک کۆتایی نەیە یان بۆ وێنە بڕێ لە چیرۆکەکانی مارکێز ئێوە هەر ناتانهەوێ بزانن کۆتاییەکەی دەبێ بەچی.

ئێوە دەتانهەوێ هەروا دەگەڵ ئەودا بژین، ئێوە خەریکن لە هەمووشتێکی ئەو چێژدەبەن هەمووشتێکی بۆتان نوێیە. چیرۆکی «ئەبوو توڕاب خوسرەوی» ئەمانەی نیە.

پەراوێزەکان:

١. فەرخۆندە ئاغایی (١٣٣٥ - ١٩٥٦) تاران بەرهەمەکانی (تەپۆڵکە سەوزەکان)، (نەهێنی بووچک)، (ژنێک، ئەوینێک)

٢. بیژەن بیجاری (١٣٣٠- ١٩٥١) ئیسفەهان - بەرهەمەکانی: کەش و هەوای بێوەزەیی «کۆچیرۆک» پەڕگار (کۆچیرۆک)، سەیرانی خۆزیایەکی فەوتاو (ڕۆمان)، باخی سوور (ڕۆمان)

٣. ڕەزا جۆلایی (١٣٢٩ - ١٩٥٠) تاران. بەرهەمەکانی: کراسی خوێناوی، هەتا هەتاییەکان (ڕۆمان)، تەلاری کەیف و نەهەنگ، تێرۆڕی زاتی شاهانە (ڕۆمان)، گوڵەباخە سووڕەتیەکان، شەوی تاریکی یەڵدا، حیکایەتی تۆرەمەی پشت کەوانیەکان و...

٤. ئەمیر حوسێن چهلتەن (١٣٣٥-١٩٥٦) تاران بەرەهەم:سیغە. نەزر بە پەنجەرەی پۆلادا، تەلاری ئاوێنە، چیوای بۆ سبەی نەماوە، مێهری‌گیا تازیەداری بۆ قاسم و...

٥. ئەبوو توڕاب خوسرەوی (١٣٣٥ - ١٩٥٦) شیراز. بەرهەم: ١- هاویە، ٢- دیوانی سۆمنات، ٣- ئەسفاری نووسەران

٦. فریشتە ساری (١٣٣٣ - ١٩٥٤) تاران خاتوو مرواری ڕۆمان، دورگەی کەسک (ڕۆمان)، مەزاری ئەویندارانی ڕۆمان، میترا ڕۆمان، عەتری گوڵی ڕازیانە ڕۆمان

٧. محەمەد ڕەزا سەفدەری (١٣٣٣ - ١٩٥٤) خۆرمۆج - بەرهەم: سیاسەنبوو، مەڕمەڕە شووشەی کەسک

٨. مەنسوور کووشان (١٣٢٧ - ١٩٤٨) ئیسفەهان. بەرهەم: تاریکەشەو، خەوی بەیانان و دوور خراوەکان، ترس و خۆفی مەرگ، ترس و خۆفی ژیان ٥ نەهێنی بەهار خاب، زانیەو...

٩. محەمەد محەمەد عەلی (١٣٢٩ ـ ١٩٥٠) تاران، بەرهەم: شیوو دۆڵی هیندئاباد. لە ئێمە باشتران. «ئەوانگەل» خانە نشین بوون، هەورە تریشقەی بێ باران، نەخشی شاراوە، چاوی دووهەم، باوەڕە تەڕەکانی مردوویەک، مخابن بۆ ڕووبەروو، ڕووت و قووت لە بادا و...

١٠. شەهریار مۆندەنیپوور (١٣٣٥ ـ ١٩٥٦) شیراز سێبەرەکانی ئەشکەوت، هەشتەمین ڕۆژی زەوی، مۆمیا و هەنگوین، مانگی نیوەڕۆ، نەهێنی، ڕۆژهەڵاتی وەنەوشە، دڵی دڵداری «ڕۆمان»

١١. مونیروو ڕەوانیپوور (١٣٣٣ ـ ١٩٥٤) بەرهەم: کەنیزوو، بەردەکانی شەیتان، سیریا،سیریا ـ ئەهلی غەرق (ڕۆمان)، دڵی پۆلا «ڕۆمان» کچە قەرەچی نێزیک ئاگر ، ئەو ژنەی فرۆکەخانەی فرانکفۆرت

١٢. بیژەن نەجدی (٣٢٠ ـ١٩٤١) مردن (١٣٧٦ ـ ١٩٩٧) بەرهەم: ئەو یوزپەڵەنگانەی لەگەڵ مندا ڕایانکردووە. دیسانیش لە هەمان شەقام و. .

١٣. هووشەنگ گوڵشیری (١٣١٦ ـ١٩٣٧) ئیسفەهان بەرهەم: شازادەی ئیحتیجاب، ئاوێنە دەرگا دارەکان، قۆرخانە، کریستیەن و کید، نوێژخانەی بووچکی من، ماسیگر و دیو، بەرخۆڵەی ونبووی ڕاعی، دەستی تاریک، دەستی ڕووناک، جنِنامە

١٤. مەحموود دەوڵەت ئابادی (١٣١٩ـ١٩٤٠)دەوڵەت ئابادی سەبزەوار دەیان بەرهەم، گاوان، عەقیل، ئەوسانەی باوە سوبحان، سەفەری سولەیمان، کۆچ ، پاس، کەلێیدەر ڕۆمان، جێگەی خاڵی سەلووچ ڕۆمان، ڕۆژگاری ڕابردووی پیاوانی بە ساڵا چوو

«ڕۆمان»

١٥. سیمین دانشوەر (١٣٠١ ـ ١٩٢٢) ئیسفەهان بەرهەم ١ـ شارێکی وەک بەهەشت، سڵاو لە کێ بکەم، سووەشوون، باڵندەی کۆچەر، دورگەی سەرگەردانی و حوشترەوان سەرگەردان «ڕۆمان»

١٦. جەلالئالئەحمەد (١٣٠٤ ـ ١٩٢٥) ئوورازان، خاوەنی ٤٠ /٥٠ بەرهەمی جۆراوجۆر لە فیکر و سیاسەت و وڵاتناسی و چیرۆک و چیرۆکی بلند. هەرە گرینگەکانی. مودیری قوتابقخانە «ڕۆمان»، لەخزمەت و خەیانتی ڕووناکبیراندا (وتار)، نون وَ القَلَم «ڕۆمان»، کاریگەری ڕۆژئاوا (وتار)، سەدان کۆچیرۆک، سێتار، ١٨وتار، کارنامەی سێ ساڵە و... .

١٧. محەمەد عەلی جەماڵزادە و سادق هیدایەت و بزورگ عەلەوی و سادق چووبەک و ڕەزا بەراهەنی پێشقەراولانی چیرۆکنووسینی ئێرانی، بێج لە بەراهەنی کە زیاتر ڕەخنەنووس و شاعیرە و چەند ڕومان و چیرۆکی بڵندیشی نووسیوە

١٨. غۆڵامحوسێن ساعدی (١٣١٤ ـ ١٩٣٥) مردن (١٣٦٥ ـ ١٩٨٦) بەرهەم، تۆپ. ترس و لەرز، تازیەدارانی بەیەل، وەرزی یاغی بوون، مەترسیگەلی بێ ناوونیشان، تاتاری دەم بە پێکەنین و...

١٩. ئەحمەد شاملوو لە دایک بووی تاران لە ساڵی (١٣٠٤ ـ ١٩٢٥) (١٣٧٩ ـ ٢٠٠٠) لە تاران کۆچی دووایی کرد، بێج لە دەیان کتێبە شیعر دوو کۆچیرۆکیشی بە نێوی «لە ژێر خێوەتی ئاگرتێبەربووی شەودا»و «دەرگاکان و دیواری گەورەی چین» هەیە.